

8

Всесвітня історія

Всесвітня історія

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Авторський колектив

Ігор Щупак, кандидат історичних наук, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», Заслужений працівник освіти України (м. Дніпро)

Олена Бурлака, учитель історії, заступник директора з НВР Городищенського ліцею Городищенської районної ради Черкаської області, переможець Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2016» в номінації «Історія», Заслужений учитель України (Черкаська область)

Наталія Власова, учитель-методист, призер Всеукраїнського етапу конкурсу «Учитель Року — 2016» у номінації «Історія», методист Методичного центру при департаменті гуманітарної політики Дніпровської міської ради (м. Дніпро)

Ірина Піскарьова, учитель-методист, керівник освітніх програм Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума» (м. Дніпро)

Дмитро Секиринський, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, учитель історії Запорізького багатoproфільного ліцею «Перспектива» (м. Запоріжжя)

Олександр Худобець, учитель-методист, учитель історії Українського гуманітарного ліцею КНУ ім. Тараса Шевченка, переможець Всеукраїнського конкурсу «Учитель року–2005» в номінації «Історія», Заслужений учитель України, методичний супровід, розробка схем (м. Київ)

Шановні восьмикласниці і восьмикласники!

Наш підручник продовжує розповідь про історію різних країн світу, яка має тісний зв'язок з історією українських земель. Ви дізнаєтесь про мандри відважних мореплавців і відкриття Нового світу, про зміни у світогляді людей і неймовірне піднесення культури за доби Відродження. На сторінках підручника перед вами оживуть образи відважних мушкетерів і кардинала Рішельє, рішучого Мартіна Лютера й геніального Леонардо да Вінчі, могутнього Сулеймана Пишного та звичайних людей різних країн.

Ці картини історії Ранняго Нового часу мають *велике значення для сьогодення*, бо саме в ті часи зароджувалися основи нинішньої системи господарства й сучасної мови мистецтва й культури, нової європейської науки й ідей гуманізму.

Навчальний матеріал підручника поділений на розділи й параграфи, у кожному з яких для зручності виділені окремі пункти.

Зорієнтуватися в підручнику допоможуть **рубрики**:

Варто запам'ятати!

Свідчать документи

Поміркуймо!

Діємо: практичні завдання

Історичні подробиці

Думки істориків

Український Всесвіт

Дати для запам'ятовування, які допоможуть вам орієнтуватися в подіях, виділені червоним кольором. Вони повторюються після параграфів, а також у хронологічній таблиці наприкінці підручника.

Варто уважно переглядати **ілюстрації** підручника, які допомагають краще уявити історичні події і їхніх героїв.

Розповідь про минуле доповнюють **карти**, які є і в цьому підручнику. Для виконання деяких завдань вам знадобляться навчальні атласи з історії.

Систематизувати здобуті знання з історії вам допоможуть запитання і завдання після кожного параграфа, практичні роботи й уроки узагальнення в кінці кожного розділу. Система QR-кодів дасть змогу систематизувати знання за допомогою цікавих онлайн-вправ, форм опитування.

Отже, пропонуємо вам поринути у світ Нової історії. Це не тільки важливо для розуміння сьогодення, а й неймовірно цікаво.

Бажаємо вам успіхів!

ЗМІСТ

§ 1. Вступ. Ранній Новий час в історії людства	6
--	---

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ І СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

§ 2. Великі географічні відкриття європейців у XV–XVI ст.	13
§ 3. Завоювання і освоєння Нового світу європейцями	21
§ 4. Зародження капіталістичних відносин. Повсякденне життя Західної Європи	29
§ 5. <i>Практична робота.</i> Великі географічні відкриття: вплив європейської цивілізації на світ	39

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

§ 6. Реформація і її поширення у країнах Західної Європи.	39
§ 7. Контрреформація в Європі. Релігійні війни в Німеччині та Франції.	47
§ 8–9. Гуманізм. Високе Відродження. Народження нової європейської науки	54
§ 10. <i>Практична робота.</i> Гуманістичні ідеї доби Відродження	69
§ 11. <i>Узагальнення з розділів 1–2:</i> «Великі географічні відкриття і становлення капіталістичних відносин», «Високе Відродження. Реформація в Західній Європі»	72

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ в XVI–XVII ст.

§ 12. Становлення абсолютної монархії у Франції	75
§ 13. Володіння Габсбургів в Іспанії. Національно-визвольна війна в Нідерландах	83
§ 14. Англія в XVI ст.	92
§ 15. Англійська революція	99
§ 16. Річ Посполита: «шляхетська демократія»	107
§ 17. Тридцятилітня війна	117
§ 18. <i>Практична робота.</i> Західноєвропейські держави за Ранньомодерної доби.	124
§ 19. <i>Узагальнення з розділу 3</i> «Держави Західної Європи в XVI–XVII ст.»	127

Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ в XVI – першій половині XVIII ст.

§ 20. Османська імперія	130
§ 21. Кримське ханство	133
§ 22. Московське царство. Правління династії Романових	137
§ 23. Річ Посполита в другій половині XVII–XVIII ст.	142
§ 24. <i>Практична робота.</i> Східна Європа та Османська імперія в XVI – першій половині XVIII ст.	150
§ 25. <i>Узагальнення з розділу 4</i> «Османська імперія. Країни Східної Європи в XVI – першій половині XVIII ст.»	153

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

§ 26. Початок індустріальної (промислової) революції. .	163
§ 27. Просвітництво.	166
§ 28. Володіння австрійських Габсбургів. Королівство Пруссія	170
§ 29. Російська імперія	173
§ 30. Міжнародні відносини	176
§ 31. Колонії Великої Британії в Північній Америці. Війна за незалежність. Утворення США	184
§ 32. <i>Практична робота.</i> Європейські держави та США в епоху Просвітництва	189

Розділ 6. СХІДНИЙ СВІТ У XVI–XVIII ст. (оглядово)

§ 33. Держава Великих Моголів в Індії. Перське царство	192
§ 34. <i>Практична робота.</i> Китай та Японія у XVI–XVIII ст.	196
§ 35. <i>Узагальнення з розділів 5–6:</i> «Епоха Просвітництва», «Східний світ у XVI–XVIII ст.». <i>Узагальнення з курсу</i>	200

Рекомендована література	202
Словник термінів і понять	204
Дати, що допоможуть орієнтуватися в подіях	206

Вступ. Ранній Новий час в історії людства

Пригадайте, які періоди історії людства ви вивчали в попередніх класах. Кого з видатних діячів попередніх епох ви пам'ятаєте?

1. ЦИВІЛІЗАЦІЙНА СПАДЩИНА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В ІСТОРІЇ СВІТУ І УКРАЇНИ

Історію доби Середньовіччя (від середини V до кінця XV ст.) ви вивчали у 7 класі. Цей відрізок історії людства охоплює час від падіння античної цивілізації під ударами варварів до зародження гуманізму. Середньовіччя було добою романтизованого рицарства, хрестових походів і панування релігійного світогляду. У цей період основою для життя людини була земля, за володіння якою розгорталися феодалні війни.

Тривалий час середні віки називали «темними віками».

Діємо: практичні завдання

1. Пригадайте, коли з'явилася характеристика Середньовіччя як «темних віків». Чим була зумовлена така оцінка цієї доби? Які факти з історії Середньовіччя дають змогу спростувати цю думку? Для виконання завдання скористайтеся історичним колажем.

2. Визначте, які досягнення доби Середньовіччя ілюструє колаж; які ілюстрації «нагадують» нам історію українських земель доби Середньовіччя.

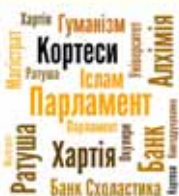
Саме від доби Середньовіччя до нас дійшли важливі **традиції політичного, господарського, культурного життя і повсякдення**.

На теренах середньовічних просторів постали **сильні держави, великі міста**, які й сьогодні приваблюють туристів перлинами середньовічної культури. У станово-представницьких монархіях Європи внаслідок гострих суспільних дискусій ствердилися **основи сучасної демократії**. Саме в європейських містах посталала **ідеологія гуманізму**, що утверджувала повагу до людини і її гідності.

Онлайн-гра
«Пам'ятки Середньовіччя в сучасному світі»
<https://cutt.ly/qoSDgyv>

Діємо: практичні завдання

1. Поясніть, яку роль у житті суспільства відігравали запропоновані в історичній хмаринці «винаходи» доби Середньовіччя.
2. Якими із цих винаходів ми користуємося й сьогодні?

Український Всесвіт

На перетині історичних шляхів середньовічного світу творило свою історію населення теренів Русі-України. Закладалися основи світогляду українського народу, формувалися культурні традиції нашої країни.

Пригадайте й поясніть, яку роль в історії українських земель за доби Середньовіччя відіграли герої історичної хмаринки.

Пригадайте, які пам'ятки культури середньовічної Русі-України дійшли до нашого часу: виконайте онлайн-вправу:
<https://cutt.ly/ChVTwFG>

2. НОВИЙ ЧАС. ПЕРІОДИЗАЦІЯ МОДЕРНОЇ ДОБИ

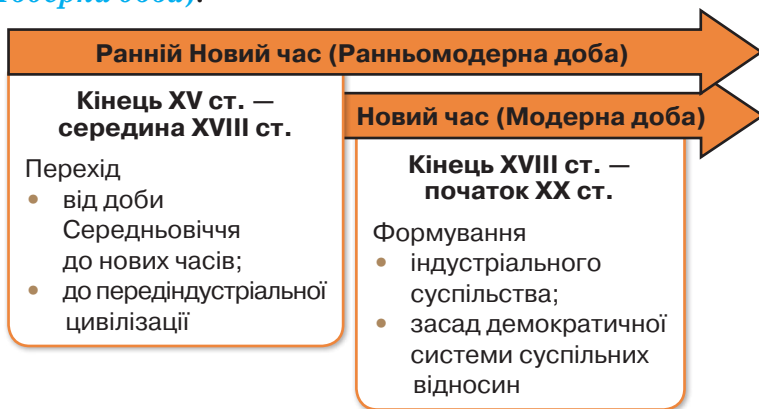
Протягом XIV–XV ст. у середовищі середньовічного суспільства почали з'являтися ознаки переходу людства на наступний щабель цивілізаційного розвитку. А вже наприкінці XVI ст. мислителі Відродження констатували початок **Нового часу** — часу прогресу, істотних зрушень у всіх сферах життя європейського суспільства.

Варто запам'ятати!

Новий час (або Модерна доба) — період в історії людства (**кінець XV — початок XX ст.**), протягом якого відбувся перехід від аграрно-ремісничої цивілізації до індустріального суспільства; період становлення сучасної європейської цивілізації.

Зазначимо, що становлення нового суспільства відбувалося різними темпами, мало свої особливості в різних країнах. Модерне суспільство поставало в жорсткому протистоянні із залишками середньовічних традицій. Тому в історії Нового часу виокремлюють два періоди: **Ранній Новий час (Ранньомодерна доба)** та власне **Новий час (Модерна доба)**.

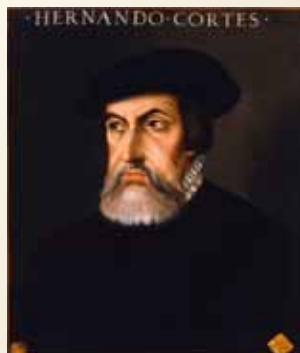

Діємо: практичні завдання

Розгляньте портрети людей доби Раннього Нового часу. Дізнайтеся про їхню діяльність або про діяльність авторів полотен. На основі здобутої інформації схарактеризуйте образ людини Ранньомодерної доби.

Пані з горностаєм
(імовірний автор
Леонардо да Вінчі, 1489–1490 рр.)

Ернан Кортес
(портрет невідомого
художника, XVII–XVIII ст.)

Розкриваючи зміст Модерної доби, ми звертаємо увагу на якісні зміни в житті саме європейського суспільства. Це зумовлено тим, що саме за Нового часу цивілізаційні центри пішли власними шляхами розвитку: Західна Європа — *шляхом модернізації* усіх сфер суспільного життя, а більшість неєвропейських країн йшла власним *традиційним шляхом* розвитку аграрно-ремісничого суспільства. Тому суспільства східних країн учені часто називають *традиційними*.

Поміркуймо!

Поміркуйте, як складатимуться відносини між західною модерною цивілізацією і традиційними східними цивілізаціями. Вплив якої цивілізації буде сильнішим у світі за доби Нового часу? Чому?

3. РАНЬОМОДЕРНА ДОБА В ІСТОРІЇ ЄВРОПИ Й УКРАЇНИ

Український Всесвіт

Працюючи з наступним фрагментом параграфа, заповніть у зошиті схему «Характерні риси Ранньомодерної доби» в Європі й Україні.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ РАНЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ

Європа

Україна

Які ж зміни відбувалися у світі за доби Раннього Нового часу? Чим жили в цей час жителі українських земель?

Починаючи з кінця XV ст. **внаслідок Великих географічних відкриттів** *світ людини значно розширився*. Сміливі мореплавці відкрили нові континенти й морські шляхи. *Європейська цивілізація поширила свій вплив* на так званий Новий світ — Америку й Австралію, а також на менш доступні раніше азійські землі.

Розширення контактів, доступ до нових земель і ресурсів сприяли *розвиткові ремесел і торгівлі*. На перші ролі в суспільстві виходили *підприємливі люди з капіталом*, який витрачали не на розкіш і розваги, а на розвиток власної справи — мануфактури, крамниці, банківської справи.

Поряд з фізичною працею в суспільстві зростала потреба в людях розумової праці.

З розвитком науки й техніки, розширенням знань про навколишній світ поступово *втрачала свої позиції в суспільстві католицька церква*. У Європі поширювався

Географ (картина художника
Яна Вермеєра, 1668–1669 рр.)

Мінняло і його дружина
(картина художника
Квентіна Массейса, 1510–1515 рр.)

Висловіть припущення, як образи, зображені на картинах, ілюструють Ранньомодерну добу?

рух за оновлення релігійного вчення, можливість долучатися до читання Біблії зрозумілою народною мовою. Так розпочався рух за реформування церкви. Боротьба між традиційною церквою і прихильниками Реформації була тривалою і жорстокою. Її результатом було виникнення нової течії у християнстві — **протестантизму**.

Важливі зміни відбувалися і в політичному устрої: на європейських теренах **постали централізовані держави з абсолютною владою монархів**.

На зміну середньовічному поділу на стани в суспільствах поступово зростало усвідомлення належності до певної національної спільноти — **розпочався процес формування сучасних європейських націй**.

Водночас поступово визрівало переконання, що справжнім завданням держави є служіння громадянам. Ці ідеї спричинили початок боротьби за встановлення **громадянського суспільства**.

За Ранньомодерної доби особливим шляхом розвивалися **українські землі**, які перебували на межі між західноєвропейським і східним світами.

Протягом усього періоду Раннього Нового часу за панування на українських теренах боролися три великі сили: Королівство Польське (згодом

— Річ Посполита), Велике князівство Московське (згодом — Московське царство, Російська імперія) та Османська імперія.

З початком формування українського народу оборонцем його інтересів, православної віри було **козацтво**. Саме козацтву історією було визначено роль продовжувача державотворчих традицій. У результаті Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького середини

XVII ст. в Україні постала **унікальна козацька держава — Військо Запорозьке**.

Тривала боротьба за власну державу завершилася для українських земель драматично — наприкінці XVIII ст. українські землі втратили державність, більшість земель були розподілені між Російською та Австрійською імперіями.

Поміркуймо!

Відомий американський і український історик Сергій Плохій запропонував образ України як «Брами Європи». На перетині західної та східної цивілізації перебувала Україна й за Ранньомодерної доби.

Книжка Сергія Плохія
«Брама Європи»

1. Висловіть свою думку щодо запропонованого істориком образу України.
2. Які особливості та події Ранньомодерної доби в Україні, описані в тексті параграфа, підтверджують думку історика?

Водночас Ранньомодерна доба в Україні позначилася поширенням передових європейських ідей. У 1574 р. в українських землях було **започатковано книгодрукування**.

Наприкінці XV — у першій половині XVI ст. постали **навчальні заклади європейського зразка**: Острозька академія і Києво-Могилянський колегіум.

На хвилі боротьби між посиленням впливу католицизму та збереженням православ'я постала **Українська греко-католицька церква**, яка згодом стала духовним лідером у боротьбі за українське національне відродження.

У XVIII ст. з Європи в Україну прийшли ідеї Просвітництва та мистецький стиль бароко. До сьогодні окрасами українських міст є архітектурні пам'ятки, збудовані у стилі **козацького бароко**.

Ранньомодерна доба завершилася для українців втраченою власною державністю. Історія висунула перед українцями важливе завдання на наступний період — відстояти право на національну окремішність і виграти боротьбу за створення незалежної держави.

ЗНАЮ МИНУЛЕ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПІТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Знаю і систематизую нову інформацію

1. Розташуйте в хронологічній послідовності історичні епохи. Назвіть хронологічні межі історичних періодів.

2. Розгадайте анаграми й утворіть логічні пари.

1 РОАБОК

А Захисники інтересів українського суспільства

2 ЦОТЗОКВА

Б Одна з течій християнства

3 ТПЗТЕІСРТМОНА

В Спільнота людей, що формувалася за Ранньомодерної доби

4 ЦНЯІА

Г Держава з необмеженою владою монарха

Д Мистецький стиль

3. Виконайте тренувальну онлайн-вправу: <https://cutt.ly/tkJraXZ>

Обговорюємо в групі

1. Поясніть, як змінилося життя людства західної і східної цивілізації протягом Ранньомодерної доби. Чим це було зумовлено?
2. На основі укладеної схеми (с. 9) назвіть спільні й відмінні риси в розвитку Європи й українських земель за Раннього Нового часу.

Мислю творчо

1. Уявіть себе мислителем/мислителькою епохи Відродження і напишіть есе «Чому наступний після Середньовіччя період історії називають Новим часом».
2. Скористайтесь додатковими джерелами інформації і виконайте ілюстрований творчий проект «Цивілізаційна спадщина Ранньомодерної доби в сучасному світі», «Історія Раннього Нового часу в кінематографі / комп'ютерних іграх» (на вибір).

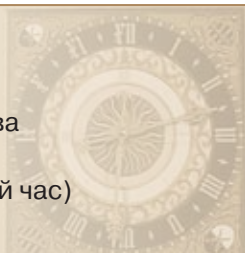
**Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:**

**Кінець XV ст. —
початок XX ст.**

Період Нового часу в історії людства

**Кінець XV — друга
половина XVIII ст.**

Ранньомодерна доба (Ранній Новий час)

Розділ 1

Великі географічні відкриття і становлення капіталістичних відносин

Великі географічні відкриття європейців у XV-XVI ст.

Пригадайте, якими були уявлення європейців про світ у період Середньовіччя.

1. ПЕРЕДУМОВИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ

Діємо: практичні завдання

Скориставшись текстом параграфа, усно доповніть схему.

ПЕРЕДУМОВИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ

Економічні

Розвиток промисловості

Політичні

Закінчення війн

Соціальні

Перенаселеність

Науково-технічні

Поява каравел

В епоху Нового часу в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах життя людини сформувалися основи індустріального суспільства. Феодална система змінилася капіталістичними відносинами, що проявилися у виробництві, зростанні товарно-грошових відносин, розширенні ринку. Розвиток промисловості сприяв *пошуку нових ринків збуту товарів*. Формування капіталістичних відносин і зростання ролі торгівлі посилювали потребу в більшій кількості золота і срібла. Європейські джерела дорогоцінних металів були виснажені, здобути їх сподівалися у східних країнах, зокрема в Індії.

Окрім золота, європейці шукали на Сході нові торговельні шляхи, що було зумовлено *кризою середземноморської торгівлі*. Аравійський півострів контролювали араби, тому традиційні торговельні шляхи були заблоковані. Водночас європейці потребували східних товарів, пере-

дусім прянощів, які допомагали довше зберігати продукти, що швидко псувалися (рибу, м'ясо).

Історичні подробиці

Незважаючи на небезпеки, які супроводжували морські подорожі, спеції в середні віки вважали вигідними для торгівлі. Німецький вчений Мартін Бейхам в 1492 р. писав, що чотири з п'яти кораблів, навантажені товаром, ішли на дно, з 256 осіб 200 не поверталися додому. Але якщо один з п'яти кораблів повертався з вантажем, усі збитки відшкодовувалися.

Поміркуйте, чому багатіїв у XV ст. називали «мішками з перцем».

Морські експедиції на Схід потребували чималих коштів. Фінансову підтримку для цих подорожей надавали **торговельні банки та королівська влада**.

Завершення тривалих війн у Західній Європі спричинило появу **великої кількості вільних людей**. Вони мали військовий досвід, були готові до пошуку та завоювання нових земель.

До активних експедицій європейців спонукала й **перенаселеність**. У середині XVII ст. населення Європи стано-

вило приблизно 110–115 млн осіб і постійно зростало. Активізувалася внутрішня і зовнішня колонізація — освоєння нових земель всередині та поза межами країн.

Здійсненню далеких морських подорожей сприяли **відкриття в науці й техніці**. Італійський астроном Паоло Тосканеллі (1397–1482 рр.) довів, що Земля має форму кулі. Вчений стверджував, що, рухаючись постійно на захід, можна досягти узбережжя Індії.

Європейці вдосконалили **портолани** (середньовічні навігаційні морські карти з детальним описом узбережжя). Розпочалося **будівництво суден нового типу — каравел** — із трьома щоглами і ярусним розташуванням вітрил. Каравела могла рухатися вперед навіть за зустрічного вітру та розвивала швидкість до 22 км/год.

Астролябія

Дізнайтеся, коли та де винайдено астролябію. Чи користуються цим приладом у сучасному світі?

Одне з перших зображень каравел (1520 р.)

Удосконалення зазнав важливий прилад мандрівників для визначення широти та довготи — *астролябія*. За допомогою *компаса* європейці визначали напрямок руху та місце перебування суден.

2. ПОДОРОЖІ ХРИСТОФОРА КОЛУМБА, ВАСКО ДА ГАМИ, ФЕРНАНА МАГЕЛЛАНА

Діємо: практичні завдання

Скориставшись матеріалами параграфа, заповніть накреслену в зошиті таблицю.

Мореплавець	Відкриття і їхнє значення
Христофор Колумб	
Амеріго Веспуччі	
Фернан Магеллан	
Бартоломеу Діаш	
Васко да Гама	
Френсіс Дрейк	

Сучасні історики вважають, що узбережжя Америки в різні часи досягали норманські, китайські та фінікійські мореплавці. Але справжнє відкриття цього континенту належить **Христофору Колумбу**.

Відео «Одна історія.
Христофор Колумб»
(24 канал)
Тривалість 7 хв 28 с
<https://cutt.ly/Gkmszb>

Перегляньте відео та поміркуйте, якими знаннями і якостями володів першовідкривач Америки Христофор Колумб.

Христофор Колумб
(робота художника
Рідольфо Гірландайо,
бл. 1520 р.)

У 1492 р. Колумб прибув до двору правителів Іспанії Фердинанда II Арагонського й Ізабелли Кастильської. Вони підтримали експедицію мореплавця, але в обмін отримали право володіти всіма землями, які будуть відкриті Колумбом. Завдяки цій подорожі Фердинанд та Ізабелла прагнули поповнити збіднілу іспанську скарбницю.

3 серпня 1492 р. з порту Палос під командуванням Колумба у відкритий океан вирушила флотилія з трьох кораблів — «Санта-Марія», «Пінта» та «Нінья». Мандрівники перетнули Атлантичний океан та відкрили один із Багамських островів — Сан-Сальвадор, а також острови Кубу та Гаїті. Саме день відкриття острова Сан-Сальвадор — **12 жовтня 1492 р.** — вважають Днем відкриття Америки.

Проте золота Колумб тут не знайшов, а відкриті землі зовсім не нагадували казкову Індію. Мореплавець помилився у своїх розрахунках. Проте він, тріумфально повернувшись до Іспанії, почав збирати нову експедицію.

Колумб був проголошений *віцекоролем* нових земель. Він здійснив ще три подорожі, у результаті яких були відкриті острови Ямайка, Пуерто-Ріко, Тринідад. До кінця життя Колумб вірив, що дістався берегів Індії, так і не усвідомивши, що його подорож змінила хід світової історії.

Після смерті королеви Ізабелли, яка була його головною заступницею, Колумб втратив прихильність іспанських монархів. Його позбавили всіх звань, майно вилучили. Згодом всіма забутий і покинутий мореплавець помер.

Кораблі
«Санта-Марія»,
«Нінья» і «Пінта».
Колумб оголошує
відкриту землю
власністю іспанського
короля
(ілюстрація 1893 р.)

Поміркуйте, як будуть розвиватися події картини згодом. Складіть розповідь-передбачення «Європейці в Новому світі».

Поміркуймо!

Як ви думаєте, чому в сучасних США представники корінного індіанського населення та інші американці виступають проти відзначення Дня відкриття Америки як свята?

Відкриття Х. Колумба посилили протистояння між Іспанією і Португалією за право володіти новими землями. Щоб врегулювати суперечку, у конфлікт втрутився Папа Римський Олександр VI, який ініціював підписання мирної угоди. 7 червня 1494 р. у м. Тордесільясі (Іспанія) було укладено Тордесільяський договір, за яким усі відкриті землі та води на захід від 30-градусного меридіана переходили у володіння Іспанії, а на схід — Португалії. Так фактично *вперше відбувся колоніальний поділ світу*.

Свідчать документи

Із Тордесільяського договору 1494 р.

Високі договірні сторони домовилися і погодилися, щоб уникнути сумнівів і суперечок щодо островів і земель, уже відкритих, або тих, які будуть відкриті в морі-океані, щоб була проведена пряма лінія від полюса до полюса..., в 370 лігах на захід від островів Зеленого Мису, на відстані, визначеній в градусах чи іншими способами, які будуть визнані найбільш прийнятними та зручними, і вимірними без надлишку або недостачі, і щоб все, що вже відкрито або буде відкрито королем Португалії або його кораблями, чи то острови або материки на схід від цієї лінії й усередині її на півночі і на півдні, належало названому сеньйору-королю Португалії та його наступникам на віки вічні і щоб всі острови і материки, як відкриті, так і ті, що будуть відкриті королем і королевою Кастилії і Арагона, або їхніми кораблями на захід від названої лінії на півночі і на півдні, належали зазначеним сеньйорам — королю і королеві і їхнім наступникам на віки вічні.

Поміркуйте, чи можна вважати такий договір правомірним. Чи могли інші західноєвропейські держави претендувати на відкриття нових земель, незважаючи на договір?

У 1499–1504 рр. флорентієць **Амеріго Веспуччі** організував три експедиції до нових земель, відкритих Колумбом. Він першим припустив, що перед ним не Індія, а новий і невідомий материк. Тому картограф Мартін Вальдземюллер на карті світу, яка була видана у 1507 р., на честь Веспуччі назвав новий материк Америкою.

Історичні подробиці

Карта Вальдземюллера — географічна карта, на якій уперше було достовірно нанесено показання широти та довготи, а також уперше з'явилася назва «Америка». Карта була надрукована на 12 дерев'яних секціях, її розміри 46 x 62 см. Відомо лише про один її примірник, який у 2003 р. придбала бібліотека Конгресу США. У 2005 р. карта Вальдземюллера була внесена до переліку «Пам'ять світу» ЮНЕСКО.

Карта Вальдземюллера (1507 р.) — «карта всього світу»

3. ВІДКРИТТЯ ПОРТУГАЛЬСЬКИХ МОРЕПЛАВЦІВ

Із 30-х років XV ст. морський шлях до Індії активно шукали й **португальські мореплавці**. У 1488 р. **Бартоломеу Діаш** проплив вздовж західного узбережжя Африки і відкрив мис Доброї Надії. Щоправда, мореплавець назвав його мисом Бур через шторми, що вирували в цій місцевості. А от португальський король Жуан II повірив в успіх цього шляху до Індії й переназвав цю точку на мис Доброї Надії. Його сподівання були немарними.

Протягом 1497-1498 рр. експедиція на чолі з Васко да Гамою після дев'ятимісячної морської подорожі досягла індійського торговельного порту Калікут. Під час подорожі багато моряків загинуло від хвороб, один з кораблів був сильно пошкоджений під час шторму. Тоді Васко да Гама вирішив спалити корабель і продовжити подорож на трьох суднах. У Калікуті трюми кораблів завантажили різними товарами і прянощами. У 1498 р. експедиція вирушила у зворотний шлях. Вантаж у 60 разів перевищував вартість самої експедиції, тож її можна було вважати вдалою. Однак у вересні 1499 р. до Лісабона повернувся лише один вцілілий корабель і третина команди.

Подорож Васко да Гами відкрила європейцям, у першу чергу португальцям, шлях для подальшого просування на схід.

Пам'ятник Васко да Гамі
у м. Сінеш, Португалія
(сучасне фото)

Оскільки після відкриттів Васко да Гами східний шлях до Індії контролювали португальці, Іспанія організувала пошук західного шляху до «країни прянощів».

У вересні 1519 р. експедиція **Фернана Магеллана** у складі п'яти кораблів вийшла із порту Севілья курсом на південний захід. Подорож була надзвичайно складною. Магеллану довелося приборкати бунт моряків, які, не витримуючи труднощів плавання, вимагали повернення додому. Три тижні флагманський корабель Магеллана «Тринідад» шукав прохід через протоку поблизу південного краю Америки. Тепер ця протока носить ім'я мореплавця і зветься Магеллановою. Нарешті експедиція вийшла у відкритий океан. Відсутність штормів і гарна погода сприяли подальшій подорожі, тому Магеллан назвав океан Тихим. Перетнувши його, у 1521 р. мореплавці досягли Філіппінських островів. Тут Магеллан загинув у сутичці з місцевими племенами. У вересні 1522 р. до Іспанії повернувся лише один корабель — «Вікторія» із 18-ма членами екіпажу.

Так була здійснена перша навколосвітня подорож. Вона довела теорію кулястості Землі та підтвердила, що Америка є окремим континентом. У 1577–1580 рр. англійський мореплавець Френсіс Дрейк вдруге обійшов земну кулю на кораблях. Він детальніше дослідив західне узбережжя Південної і Північної Америки.

Таким чином, в результаті Великих географічних відкриттів відбулися істотні зміни у світі. *Європейська цивілізація зіткнулася з цивілізаціями Америки та Азії.*

Поміркуймо!

У XVI–XVII ст. поширилися масові міграції європейців. Якими були причини цього явища?

Відкриття Нового світу привело до зміни торговельних шляхів, а *торгівля набула світового масштабу.*

Змінилося уявлення людей про світ, було досліджено значну частину земної поверхні та доведено кулястість Землі.

Діємо: практичні завдання

Покажіть на карті (форзац 1) напрямки подорожей та географічні відкриття мореплавців: Христофора Колумба, Фернана Магеллана, Бартоломеу Діаша, Васко да Гами, Френсіса Дрейка.

ЗНАЮ МИНУЛЕ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Знаю і систематизую нову інформацію

1. Розгадайте ребуси й упорядкуйте історичне лото.

Америка

Тихий океан

Морський шлях до Індії

2. Якими були передумови Великих географічних відкриттів?
3. Перевірте, як ви засвоїли матеріал, розгадавши онлайн-кросворд:

«Подорожі Колумба,
Магеллана, Васко да Гами»

<https://cutt.ly/1hXNx7O>

Обговорюємо в групі

1. Які наслідки Великих географічних відкриттів можна віднести до позитивних, а які — до негативних?
2. Що спричинило велику кількість помилок у розрахунках мореплавців під час пошуків морського шляху до Індії?

Мислю творчо

1. Уявіть себе мореплавцем або мореплавицею, що здійснив подорож разом з Христофором Колумбом. Напишіть коротке есе «Один день із життя мореплавця».
2. Майстерня запитань: перегляньте відео та складіть до нього запитання закритого і відкритого типу.
3. Підготуйте творчий проєкт (лепбук, презентацію, постер, віртуальну екскурсію) «Цивілізації доколумбової Америки». Схарактеризуйте ступінь розвитку цивілізацій доколумбової Америки за планом: **1)** писемність і розвиток науки; **2)** культура та вірування; **3)** суспільний і державний устрій.

Відео «Великі
географічні відкриття»
Тривалість: 11 хв 23 с
<https://cutt.ly/jkmill8>

**Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:**

XV–XVII ст.

Період Великих географічних відкриттів

1492–1493 рр.

Перша подорож Христофора Колумба

12 жовтня 1492 р.

Відкриття Америки

Завоювання і освоєння Нового світу європейцями

Які країни були лідерами Великих географічних відкриттів? Якими були основні наслідки Великих географічних відкриттів?

1. ДОКОЛУМБОВІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АМЕРИКИ

Відкриття Америки спонукало європейців до початку освоєння її територій. Адже до приходу на континент Колумба тут існували місцеві давні цивілізації.

Територію сучасної Мексики та Гватемали заселяли племена **майя**. Вони цікавилися астрономією, створили власний календар і писемність. Майя засновували міста, будували палаци та мали майданчики для гри у м'яч. До пантеону богів майя входили боги землі, дощу, вітру, блискавки та інших природних сил і явищ.

Іншою великою імперією доколумбової Америки була **держава інків** (самі жителі називали свою країну «Земля чотирьох частин»). Інки населяли територію сучасного Перу й Еквадору. Слово «інка» також мало значення титулу. Верховного правителя називали «Сином Сонця» та вклонялися йому як божеству.

Інки створили могутню і розвинену цивілізацію. Їхню столицю Куско захищали високі мури, всередині міста були кам'яні дороги.

Мачу-Пікчу — «втрачене місто інків» у Перу (сучасне фото)

1. Поміркуйте, чому цивілізації доколумбової Америки, що мали такий високий рівень розвитку, були знищені після приходу на континент європейців.
2. Чи можна було зберегти їхню спадщину в сучасному світі?

«Місто майя:
ЗД-реконструкція»
<https://cutt.ly/gkmiYPt>

Відео «Теночтітлан —
столиця ацтеків»
Тривалість: 02 хв 33 с
<https://cutt.ly/xkminiZ>

Перегляньте відеоре-
конструкції та зображення давніх міст
ацтеків та майя. Висловіть су-
дження про рівень розвитку їхніх
цивілізацій.

Інки мали власну *писемність* — *вузликове письмо*, що складалося з різнокольорових мотузок і вузликів різного розміру.

До приходу іспанців інки мали найчисельнішу армію у Південній Америці та власне військове мистецтво.

У долині Мехіко на початку XIII ст. оселилися племена *ацтеків*. Столицею держави було місто Теночтітлан, яке розташовувалося на острові посеред озера. Ацтеки називали свою країну «островом Ацлан» («*місце, де живуть чапли*»). Вони мали верховного правителя та підкорили багато сусідніх племен, стягували з них данину.

У ацтеків суспільство суворо поділялося на дві верстви — привілейовану знать і безправний плебс. Процвітало рабовласництво. Як покарання за злочин винного могли на певний час віддати у рабство потерпілому.

Думки істориків

З книги Вадима Рубеля

«Історія цивілізацій доколумбової Америки»

Чутки про існування у глибинах Америки якоїсь загадкової і водночас казково багатой «позолоченої» «країни Ельдорадо» ходили серед завойовників Америки від початку 1530-х років. Іспанський хроніст Гонсало Фернандес де Овієдо-і-Вальдес (1478–1557 рр.) навіть помістив до своєї «Загальної і правдивої історії Індій» дані про країну індіанців, де «сеньйор чи государ постійно ходить покритий товченим золотом, і таким дрібним, немов товчена сіль, бо йому здається, що убратися в будь-який інший одяг буде не так красиво». Однак знайти цю казкову країну спочатку нікому не таланило. Шукали її в районі Каліфорнійської затоки, у Флориді, в Аризоні, але марно. Тільки у 1533 р. «країну позолоченої людини» начебто виявив у глибинах південноамериканського материка на теренах Колумбійського нагір'я у районі долини річки Сіну іспанський конкістадор Педро де Ередія, який прийшов туди з півночі — від південноамериканського узбережжя Карібського моря. Продираючись крізь непролазні джунглі, його загін значно порідшав (давалися взнаки тропічні хвороби, змії та хижакі), порох відсирів, а вороже налаштовані проти незваних прибульців воїновничі західні чібча зустріли іспанців зовсім негостинно. Щоправда, у горах Західної Кордильєри, на сході долини Сіну, загін Педро де Ередії (150 вояків) натрапив на багаті золотом та смарагдами «царські могильники» західних чібча-муїсків.

1. Подумайте, чому серед європейців поширювалися чутки про загадкову «країну золота» — Ельдорадо.
2. На основі тексту визначте, як склалися відносини між прибульцями-європейцями та місцевими народами Америки.

2. ПОЧАТОК КОНКІСТИ. ЗАВОЮВАННЯ ІСПАНЦІВ

Знайомство європейців із розвиненими цивілізаціями інків, майя і ацтеків тільки посилило жагу до завоювання Нового світу.

Зустріч цивілізацій доколумбової Америки та європейської цивілізації поклала початок завоюванню Нового світу — **конкісті**.

Варто запам'ятати!

Конкіста — епоха завоювання іспанцями й португальцями територій Центральної і Південної Америки наприкінці XV–XVI ст.

Зустріч цивілізацій — образний вислів, що стосується періоду Великих географічних відкриттів, коли розпочалася тісна взаємодія цивілізацій країн Європи, Азії і Америки.

Невеликі загони іспанських **конкістадорів** вирушали у пошуках золота та влади на відкриті землі. Індіанці вважали європейців божествами. Та європейці без жалю підкорювали індіанців, використовуючи вогнепальну зброю.

Свідчать документи

Із праці першого історика Нового Світу Бартоломе де Лас Каса «Історія Індій»

Командор Ларес вирішив одразу розпочати проти них війну, адже вистачало найменшого приводу, щоб піти проти індіанців війною; при цьому абсолютно не бралось до уваги, що індіанцям нелюдським убивством їхнього ватажка нанесено страшну образу; ... індіанці були ображені у своїх найкращих почуттях та перебували у глибокій печалі... І ось, всі, хто наносив індіанцям найболючіші образи, завдавав їм страшної біди та лиха, всі, хто принижував, грабував та вбивав їх, при цьому вважав справедливим почати проти них криваву війну...

1. Яке ставлення до індіанців описує автор?
2. Хто, на його думку, був винним у початку війни між конкістадорами та індіанцями? Чи погоджуєтесь ви з такими судженнями?

Іспанці спершу завоювали племена **майя**. Війни із сусіднім народом ацтеків послабили могутність майя і вони стали легкою здобиччю конкістадорів. Від майя завойовники дізналися про багату країну ацтеків, що розташовувалася на північ від півострова Юкатан. Протягом 1519–1521 рр. землі ацтеків завойовував загін конкістадорів, яким керував іспанський ідальго Ернан Кортес. Він вирізнявся хитрістю і був жорстокою і підступною людиною.

Історичні подробиці

На територіях ацтеків іспанські конкістадори поводитися зухвало. Кортес, користуючись війнами і суперечками між окремими племенами, хитрістю укладав угоди та вступав у союзи. На чолі держави ацтеків стояв правитель **Монтесума**. Дізнавшись про прихід «білих людей», він відрядив до іспанців своїх послів. Ернан Кортес зустрів послів ацтеків подарунками та запевнив їх, що має особисте послання до вождя. Через кілька днів послі Монтесуми повернулися із взаємними дарами до іспанців.

Усі ці золоті дари викликали страшну жадобу в іспанців. Кортес тричі безуспішно домагався зустрічі з Монтесумою. Тоді завойовники почали воєний похід углиб земель ацтеків і взяли в облогу столицю ацтеків — **Теночтітлан**. Перекривши доступ води до міста, вони змусили Монтесуму здатися. Правителя ацтеків ув'язнили й згодом убили. Столицю ацтеків нещадно пограбували та у **1521 р.** спалили її руїни.

Ніч скорботи (картина художника Ангуса Макбрайда)

1. За допомогою додаткових джерел інформації дізнайтеся, яку подію конкісти зобразив автор картини.
2. Знайдіть на картині елементи, які пояснюють причини воєнних перемог конкістадорів над народами Америки.

Підкорення Мексики тривало до кінця XVII ст. Цивілізацію ацтеків було повністю знищено. Корінного населення Америки залишилося лише 3 %. Натомість іспанці отримали землі, золото та дорогоцінне каміння.

До кінця 20-х років XVI ст. іспанці захопили території від Мексиканської затоки до Тихого океану, а також більшу частину Центральної Америки. Конкістадори безпере-

шкодно просувалися на південь і розпочали колонізацію Бразилії. У **1532 р.** на підкорення території Перу вирушив загін на чолі з **Франсіско Пісарро**. Ці землі належали народу **інків**, якими правив вождь **Атауальпа**. У м. Кахамарка відбулася зустріч Пісарро й Атауальпи, якому запропонували прийняти християнство й визнати владу іспанського короля Карла V. Коли Атауальпа відмовився, іспанці захопили його в полон та зажадали від інків величезного викупу. Протягом кількох місяців інки слухняно збирали необхідну конкістадорам кількість золота та срібла й наповнили дорогоцінними металами кілька кімнат. Проте віроломний Пісарро наказав вбити Атауальпу та напав на столицю інків — **Куско**, повністю знищивши місто.

Таким чином, наприкінці XVI ст. іспанцям належала вся Центральна та Південна Америка, окрім Бразилії, яку захопили португальці.

Онлайн-вправа
«Початок конкісти»
<https://cutt.ly/0hXNG0f>

Свідчать документи

Зі спогадів очевидця подій Берналя Діас дель Кастильйо

Але воістину Ернан Кортес був обранцем для звеличування нашої святої віри й служіння Його Величності, як далі і буде розказано. Доблесний і хоробрий Ернан Кортес — відомий ідальго, що походив з чотирьох родів... і оскільки був він настільки доблесним, хоробрим і щасливим полководцем, не буду називати його ніяким з доблесних імен — ні Хоробрим, ні маркізом дель Вальє, а тільки Ернаном Кортесом, тому що ім'я Кортеса й так користується такою великою повагою як у всіх Індіях, так і в Іспанії, так само, як було відомо ім'я Олександра в Македонії, а серед римлян — Юлія Цезаря, Помпея й Сципіона, і серед карфагенян — Ганнібала, а в нашій Кастилії — Гонсало Ернандеса, Великого Капітана.

1. Як автор ставиться до постаті Ернана Кортеса? Чи поділяєте ви його оцінку?
2. Для кого конкістадори були героями, а для кого — ні? Наведіть за змістом параграфа історичні факти на підтвердження своїх висновків.

3. СТВОРЕННЯ КОЛОНІАЛЬНИХ ІМПЕРІЙ. НОВИЙ СВІТ ПІСЛЯ ЗАВОЮВАНЬ

Пригадайте, коли і на яких умовах було підписано Тордесільяський мирний договір. Пригадайте значення понять «метрополія», «колонія».

Після поділу світу на сфери впливу в м. Тордесільясі португальці фактично отримали право на відкриті землі в

Азії, прямуючи на схід навколо Африки, а іспанці — рухаючись на захід. Це означало, що все залежить від того, хто першим досягне нових земель. У **1529 р.** після підписання між Іспанією і Португалією *Сарагоської угоди* було розділено сфери впливу в Тихому океані. Таким чином, почали утворюватися перші **колоніальні імперії**. Основою колоніальної системи було захоплення земель й експлуатація місцевого населення.

Варто запам'ятати!

Колоніальна імперія — імперія, що заснована на експлуатації колоній.

Колонія — територія чи країна, що позбавлена власної незалежності та перебуває під владою іншої держави.

Основні доходи імперій становили відрахування від дорогоцінних металів, які добували в колоніях, а також численних податків і мит. Маючи *торговельну монополію* (повний контроль над торгівлею), метрополії диктували ціни на товари. Так, торгівлю Іспанії з колоніями повністю контролювала Торговельна палата й торгівля велася тільки через м. Севілья.

Діємо: практичні завдання

1. За картою (*форзац 1*) встановіть, які території належали іспанській короні на початку XVI ст.
2. Користуючись додатковими джерелами інформації, укладіть у зошиті таблицю «Колоніальні володіння Іспанії і Португалії у XV — на початку XVI ст.».
3. Покажіть лінії поділу світу за Тордесільяською та Сарагоською угодами.

На перших етапах конкісти завойовники грабували захоплені землі, вивозили золото, коштовності, рабів. Але вже із середини XVI ст. конкістадори почали освоювати здобуті землі. Вони відкривали копальні й рудники, збирали врожаї з плантацій (маїс, каву, тютюн, цукрову тростину). На всіх роботах використовували *індіанців, яких силоміць перетворювали на рабів*. У складних умовах праці індіанці гинули від хвороб, а з тими, хто протестував, жорстоко розправлялися. Серед місцевого населення Нового світу сталася справжня демографічна катастрофа.

У певні райони, через високу смертність індіанців, для праці на плантаціях завозили *африканських чорношкірих рабів*.

Свідчать документи

3 «Історії Індій» Бартоломе де Лас Касас

Навіть якби покарання за вбивства індіанців були найсуворішими, навіть якби біля дверей кожного будинку іспанців повісили б мотузки й попередили, що за кожного індіанця, який загине від голоду або непосильної праці, їхнього господаря повісять, то навіть у таких умовах індіанці гинули б, а іспанці їх вбивали... бо користь і бажання золота такі великі, що з ними не йдуть у порівняння ні голодний вовк, ні охоплений любов'ю юнак, ні навіть буйний божевільний...

Які висновки можна зробити щодо становища індіанців після конкісти, спираючись на уривок документа? Які основні причини знищення індіанців наводить автор?

Домашнє покарання (картина художника Й. М. Ругендаса)

Як склалася доля місцевого населення Африки й Америки після завоювання цих земель європейцями?

З монополією іспанців на торгівлю у Новому світі змирилися далеко не всі. У середині XVI ст. до колонізації долучилися *англійці, французи та нідерландці*. Купці різних європейських країн робили спроби відновити торгівлю на атлантичних шляхах, але іспанці всіляко перешкоджали цьому. Доходило до відвертого піратства. У «своїх» водах іспанці зупиняли та грабували кораблі англійських і французьких торговельних компаній. У відповідь монархи цих країн надавали своїм «купцям» право грабувати кораблі іспанців, тим самим перетворюючи їх на піратів на службі у королівської влади — *каперів*. Іноді такі піратські експедиції спеціально фінансувала влада для отримання прибутку та посилення свого впливу в морській торгівлі.

ЗНАЮ МИНУЛЕ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Знаю і систематизую нову інформацію

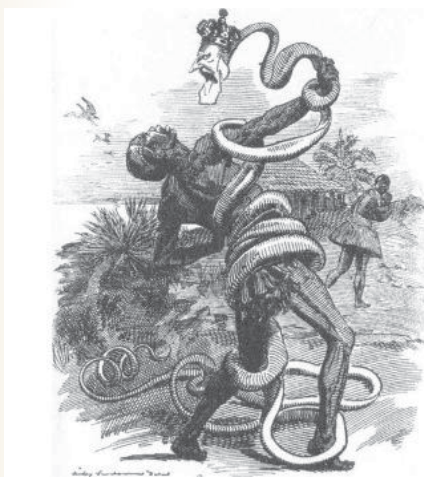
1. Скориставшись матеріалами параграфа, заповніть у зошиті таблицю.

Наслідки завоювань Нового світу	
Позитивні	Негативні

2. Як відбувалося завоювання народів доколумбової Америки?
3. Які чинники спричинили створення перших колоніальних імперій у світі?
4. Поясніть поняття: *монополія, метрополія, колонія, каперство*.

Обговорюємо в групі

1. За допомогою карти (форзац 1) з'ясуйте, як змінився світ внаслідок завоювань.
2. Поміркуйте й висловіть судження, який зміст уклав автор у карикатуру. Зверніть увагу, скільки років минуло від створення перших колоніальних імперій до створення карикатури. Чи змінилася політика метрополій щодо колоній за цей час? Які елементи зображення дають змогу відповісти на запитання?

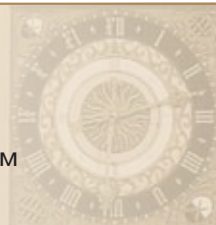
Карикатура на короля Бельгії Леопольда II та бельгійську колонію — африканську державу Конго (із журналу «Панч», 1906 р.)

Мислю творчо

Оцініть позитивні й негативні сторони освоєння Нового світу з точки зору:
а) ідальго; **б)** католицької церкви; **в)** королівської влади; **г)** корінного жителя континенту.

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

- XV–XVI ст.** Період конкісти Нового світу
1519 р. Початок підкорення ацтеків Ернаном Кортесом
1532 р. Початок підкорення інків Франсіско Пісарро

Зародження капіталістичних відносин. Повсякденне життя Західної Європи

Пригадайте, чому спосіб господарювання за доби Середньовіччя визначають як натуральне господарство? Як розвиток міст як центрів ремесла і торгівлі впливав на перетворення натурального господарства на товарне?

1. СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІЗМУ.

МАНУФАКТУРНЕ ВИРОБНИЦТВО Й НАЙМАНА ПРАЦЯ

У XVI–XVII ст. основою світової економіки лишалися *аграрні відносини*. Населення світу існувало переважно завдяки сільськогосподарській продукції. Людина ще досить сильно залежала від природи. Більшість європейців так і не пододала страху голоду, оскільки *продуктивність сільського господарства була низькою*.

Водночас протягом XVI–XVII ст. у Європі розпочався перехід від аграрного до індустріального суспільства. Економічні підвалини середньовічного суспільства поступово руйнувалися. З розвитком міст, торгівлі, виробництва закладалися основи майбутньої ринкової економіки.

Варто запам'ятати!

Індустріальне суспільство — суспільство, в якому головну роль відіграє промисловість, більшість населення працює на заводах і фабриках, формується громадянське суспільство.

За доби Пізнього Середньовіччя поступово розпочинається перехід від натурального до товарного господарства. До початку XVI ст. в промисловості поліпшувалася технологія виробництва, зросла продуктивність праці. Товари почали виготовлятися заради отримання прибутку — на продаж. У Західній Європі зародився *капіталізм*.

Великі географічні відкриття пришвидшили розклад феодальних відносин і нагромадження *капіталу* — коштів, що вкладалися у розвиток виробництва.

Надходження дешевого золота до країн Європи спричинило його знецінення та *«революцію цін»*.

Варто запам'ятати!

«Револуція цін» — процес підвищення цін на товари внаслідок падіння вартості дорогоцінних металів, які виконували функцію грошей.

«Револуція цін» розпочалася, насамперед, в Іспанії, яка отримувала значну частку колоніального золота та срібла (у 1600 р. — 83 %). Здешевлення золота призвело до **зростання цін в усіх розвинених країнах** Західної Європи. До того ж ціни на продукти сільського господарства були вищими, ніж на промислові товари. Подорожчали і предмети першої необхідності.

Задля розширення виробництва й отримання прибутків землевласники намагалися максимально збільшити свої земельні володіння. Вони захоплювали общинні та селянські землі та змушували людей відробляти на свою користь різноманітні повинності.

Капітал зосереджувався в руках купців і майбутніх підприємців (**буржуазії**), а збіднілі селяни, робітники, колишні цехові майстри ставали новою вільною робочою силою — **найманими робітниками**.

Варто запам'ятати!

Наймани робітники — вільні працівники, які трудилися на власників або підприємства за гроші (заробітну плату).

Буржуазія — соціальна група, яка стає панівною в ході розвитку капіталістичних відносин, володіє основними засобами виробництва.

Думки істориків

Фернан Бродель, французький історик

Він може запропонувати лише свої кисті, свої руки, свою «робочу силу». І, звісно, своє вміння. Людина, яка у такий спосіб наймається або продає себе, проходить крізь ринок і виходить за межі традиційної економіки... І ось вони виявилися найманими робітниками. Хіба ж не промовили у 1549 році свого слова правителі міста Йохимсталя в Чехії: «Один дає гроші, інший роботу!».

1. Як ви розумієте слова «Один дає гроші, інший роботу!»?
2. Яких людей, на думку автора, можна назвати найманими робітниками?

Варто запам'ятати!

Мануфактура — велике підприємство, у якому використовували ручні знаряддя праці та поділ праці між робітниками.

Капіталізм — соціально-економічна система, заснована на приватній власності на засоби виробництва (заводи, машини, землю тощо), господарській діяльності з метою отримання прибутку, розвитку ринкових відносин.

МАНУФАКТУРА

Розподіл праці

Отримання прибутків

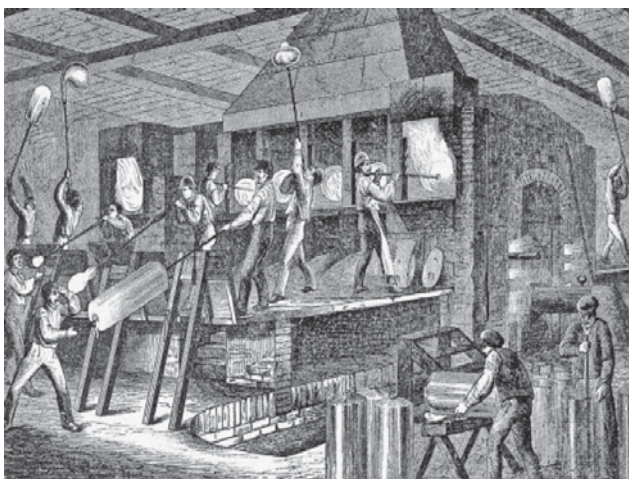
Ручна праця

- Спеціалізація праці
- Зростання продуктивності праці
- Зростання обсягів виробництва

Опрацюйте схему «Мануфактура». Подумайте, які товари могли виготовляти на мануфактурах. Хто отримував від цього найбільші прибутки?

Історичні подробиці

Поява мануфактур передувала появі заводів і фабрик. Існувало кілька видів мануфактур: розсіяна, змішана та централізована. У розсіяній мануфактурі робітники отримували певну роботу, яку виконували вдома. Змішана мануфактура поєднувала виконання певних видів робіт у майстерні з роботою вдома. Найрозвиненішою формою вважалася централізована мануфактура, яка об'єднувала найманих робітників в одній майстерні.

Робітники
склодувної
мануфактури
(гравюра XVI ст.)

1. Чим, на вашу думку, праця на мануфактурі відрізнялася від праці в цехах?
2. Чому мануфактурне виробництво було більш конкурентоспроможним?
3. Уважно розгляньте гравюру й складіть розповідь про роботу склодувної мануфактури.

У XVI ст. обіг товарів і грошей став інтенсивнішим. Як наслідок, з'явилася оптова торгівля. Її центрами були **біржі**. Перша торговельна біржа була заснована у м. Антверпен у Голландії.

Діємо: практичні завдання

Торги на біржі Амстердама (гравюра, 1720 р.)

Сучасна фондова біржа

1. За допомогою додаткових джерел інформації з'ясуйте, як відбувалися торги на біржах і хто брав у них участь. Чим біржі відрізнялися від ярмарків?
2. Зіставте зображення біржі ранньомодерного часу та сучасності. Що спільного і відмінного в їхній діяльності?

Варто запам'ятати!

Біржа — організований торговельний майданчик, на якому відбувається торгівля товарами або цінними паперами у вигляді угод.

Значного розвитку досягла торгівля. Завдяки морським експедиціям торгівля охоплювала дедалі більше континентів, *почав формуватися світовий торговельний ринок*. Центр економічного життя європейців перемістився зі Середземного моря в Атлантичний океан. Сформувалися нові центри світової торгівлі — Лісабон, Севілья, Антверпен, Амстердам, Лондон.

Таким чином, внаслідок Великих географічних відкриттів світ опинився у сприятливих умовах для розвитку *капіталістичних відносин*. Наприкінці XVI ст. виникли перші *мануфактури* з використанням найманої праці. У конкурентній боротьбі з мануфактурним виробництвом цехове ремесло занепадало.

2. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Пригадайте, якими були умови життя населення Західної Європи в період Середньовіччя. Які чинники відігравали в житті середньовічної людини найбільшу роль?

Протягом XVI–XVII ст. *чисельність населення Західної Європи збільшувалася*. Цьому сприяли поліпшення

умов життя людей, якості харчування і збільшення народжуваності. Середня тривалість життя лишалася невисокою — 40–45 років. Водночас високою була смертність від різних епідемій і хвороб (чуми, холери, тифу та туберкульозу, які були невиліковними). Населення скорочувалось унаслідок постійних війн, неврожаїв і природних лих. Високою була дитяча смертність. Люди почали пізніше брати шлюб, змінилися стосунки між членами родини. Вихованню дітей тепер приділяли значно більше уваги, а їхнє народження було справжнім сімейним святом.

Зі зміною світогляду й уявлень про світ у XVI–XVII ст. *людина змінила своє ставлення до звичайного життя: побуту, традицій і звичаїв.*

Панорама Парижа 1620 р. (гравюра XVII ст.)

Опишіть місто Ранньомодерної доби за допомогою гравюри. Назвіть елементи, які вам вдалося розпізнати.

У XVI ст. подвоїлося населення міст. Більшість їх у цей період зберігала середньовічний вигляд. Міста в основному були невеликими та мали до 5 тис. жителів. Виняток становили такі великі міста, як Париж (300 тис.), Лондон, Неаполь, Амстердам, Антверпен, Рим, Мілан, Брюгге, Генуя, Прага. Вони *були центрами ремесел і торгівлі*, багатонаціональними європейськими «велетнями». *До великих міст ішли всі, хто шукав кращого життя, заробітку або бажав здобути освіту.*

Віртуальна екскурсія Лондоном XVII ст.

Тривалість: 03 хв 29 с

<https://cutt.ly/VkmiPJx>

Перегляньте відеореконструкцію Лондона XVII ст. та озвучте її від імені екскурсовода.

Діємо: практичні завдання

1. Розгляньте ілюстрації та складіть тексти-огляди «Меню людини ранньомодерної доби», «Одяг європейців».
2. Висловіть припущення, у чому полягала відмінність у побуті заможних людей і нижчих верств суспільства.

Кухонний натюрморт
(картина художника
Флоріса ван Гутена, XVII ст.)

Сніданок (картина художника
Флоріса ван Гутена, XVII ст.)

Луїза Лотаринзька
(портрет роботи
художника
Франсуа Клуе,
XVI ст.)

Гданськ у XVII ст.
(картина художника
Войцеха Ґерсона, XIX ст.)

Граф Шарра Мартиненго Чезареско
(портрет роботи художника
Алессандро Моретто, XVI ст.)

Свідчать документи

Зі спогадів німецького поета Йоахима Рехеля

Тепер кожне друге слово має бути французьким. Французькими мають бути рот і борода, норов і звичаї, французького фасону камзоли і кафтани. Все, що створюється у Парижі, все переймається німцями. Якби якийсь француз вирішив носити шпори на капелюсі, чоботи на руках, башмаки на голові, замість гудзиків – дзвіночки, інші одразу взяли б з нього приклад.

Про які наслідки модних тенденцій розповідає автор? Чи існують схожі погляди на моду у сучасному світі?

ЗНАЮ МИНУЛЕ ∞ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ∞ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

∞ Знаю і систематизую нову інформацію

1. Скориставшись матеріалами параграфа та додатковими джерелами інформації, заповніть у зошиті таблицю.

Ознаки феодального суспільства	Ознаки індустріального суспільства

2. Які чинники сприяли становленню капіталізму?
3. Схарактеризуйте особливості мануфактурного виробництва. Які види мануфактур існували в XVI ст.?
4. Поясніть поняття: *індустріальне суспільство, мануфактура, найманий робітник, капіталізм, революція цін*. З одним із цих понять створіть історичний сенкан.

∞ Обговорюємо в групі

1. Як змінилося становище населення Західної Європи внаслідок розпаду феодального суспільства?
2. Які зміни в житті населення Західної Європи розпочалися внаслідок Великих географічних відкриттів?

∞ Мислю творчо

Виконайте творчий проєкт (*на вибір*) «Ілюстрована реклама мануфактури з виготовлення одягу (або меблів, хатнього начиння)», репортаж «Один день із життя представника буржуазії (або найманого працівника)», «Віртуальна екскурсія будинком міського жителя».

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

XVI–XVII ст. Початок формування індустріального суспільства та перехід до капіталістичних відносин країн Західної Європи

Практична робота.

Великі географічні відкриття: вплив європейської цивілізації на світ

Пригадайте, які історичні події істотно вплинули на розвиток людства. Які цивілізації існували в різні історичні періоди і який вплив вони справили на світ?

1. УСТАНОВЛЮЄМО СИНХРОННІСТЬ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ

Започаткуйте укладання синхронізованої хронологічної таблиці «Світ у період Раннього Нового часу (1492–1789 рр.)». Для виконання роботи скористайтеся підручниками із Всесвітньої історії та історії України, додатковими джерелами інформації. Роботу виконуйте протягом навчального року.

СВІТ У ПЕРІОД РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (1492–1789 рр.)		
Події у Європі	Події на Сході	Події в Україні
Період Великих географічних відкриттів		
XVI–XVII ст		
XVII–XVIII ст.		

2. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ НА КАРТІ СВІТУ

За допомогою історичних карт проаналізуйте зміни в уявленнях про світ, що відбулися внаслідок Великих географічних відкриттів. Виконайте завдання.

1. Скористайтеся картою «Великі географічні відкриття кінця XV — початку XVII ст.» (форзац 1) і пригадайте шляхи морських подорожей Христофора Колумба, Фернана Магеллана та Васко да Гама. Відтворіть шлях одного з мореплавців у вигляді схеми за зразком.

Зразок: Христофор Колумб «Морський шлях під час першої подорожі»

Перша подорож (1492–1493 рр.) → Іспанія (Палос) →
→ о. Сан-Сальвадор → о. Куба → о. Гаїті →
Португалія (Лісабон) → Іспанія (Палос)

2. Порівняйте карти, створені у Європі до і після доби Великих географічних відкриттів. Як змінилися знання людей про світ? Чим карта середини XVII ст. відрізняється від сучасної карти світу? Про які регіони світу тоді в людства не було знань? Дізнайтеся за допомогою додаткових джерел, коли люди здобудуть знання про «білі плями» на карті світу.

Карта гравера Шнітцера (1482 р.), виконана за картою світу Птолемея

Карта світу (середина XVII ст.)

3. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ МООВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання:

1. Яку подію описує кожний із наведених уривків документів?
2. Якими були причини й наслідки описаних подій?
3. Складіть по два запитання до кожного джерела.

Джерело 1

Зі щоденників Христофора Колумба

...Незабаром на берег прийшло багато жителів острова. Оскільки вони тримали себе дружньо щодо нас і оскільки я усвідомлював, що ліпше повернути їх у нашу святую віру любов'ю, а не силою, я дав їм червоні ковпаки і скляні намистини, що вішають на ший, і багато інших малоцінних предметів, які приносили їм велике задоволення. І вони так добре поставилися до нас, що це здавалося дивом. Вони вплав переправлялися до човна, де ми були, і приносили нам папуг і бавовняну пряжу в мотках, і списи, і багато інших речей, і обмінювали все це на інші предмети, які ми їм давали, як, наприклад, на маленькі скляні намистини і брязкальця. З великою охотою віддавали вони все, чим володіли.

Вони не мають і не знають зброї: коли я показував їм шпаги, вони хапалися за леза і по невіданню обрізали собі пальці. Ніякого заліза в них немає.

Джерело 2

Зі спогадів Антоніо Пігафетті

Вирішивши здійснити тривале плавання по Океану... він створив приписи і надав правила боцманам своїх кораблів, щоб вони не відривалися один від одного вночі та в погану погоду. Він повинен був постійно йти попереду всіх своїх кораблів, запаливши великий смолокип, щоб його не загубили у темряві ночі...

У понеділок вранці, 10 серпня, у день Святого Лаврентія, флот, забезпечений усім необхідним для морської подорожі та з екіпажем 237 осіб, готувався покинути севільський порт... Перед відплиттям капітан забажав отримати сповідь та благословення через величезну важливість події, що наближала світ до неймовірного звершення...

4. РОЗГАДУЄМО КРОСВОРД

Перевірте, як ви засвоїли матеріал — розгадайте онлайн-кросворд:

<https://cutt.ly/BhVTf53>

Кросворд «Великі географічні відкриття»

Розділ 2

Високе Відродження. Реформація в Західній Європі

§ 6 Реформація і її поширення у країнах Західної Європи

Пригадайте, яку роль відігравали релігія і церква в житті середньовічної людини. Який вплив справили на світогляд суспільства Великі географічні відкриття?

1. ПОЧАТОК РЕФОРМАЦІЇ

1.1. КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НАПЕРЕДОДНІ РЕФОРМАЦІЇ

Діємо: практичні завдання

Скориставшись матеріалами параграфа, укладіть графічну схему або ментальну мапу «Криза католицької церкви на початку XVI ст.».

На початку XVI ст. католицька церква зберігала значний вплив на європейське суспільство. Однак XV–XVI ст. називають «темним періодом» в історії церкви, оскільки вона перебувала у глибокій кризі.

Католицька церква була *великим землевласником*. Для збагачення вищі церковні ієрархи навіть *продавали церковні посади*. З населення традиційно збирали різноманітні *церковні податі* та грошові збори.

Свідчать документи

З праці історика Філіпа Шаффа «Історія християнської церкви»

На розбещеність і зловживання Латинської церкви давно скаржилися кращі з людей і навіть загальноцерковні собори... Папство було обмирщеним. Воно перетворилося в егоїстичну тиранію, ярмо якої ставало дедалі більш нестерпним... Дисципліна майже не знайшла підтримки. Монастирі та чернечі ордени стали розсадниками невігластва і забобонів, неробства й розпусти. До них ставилися з презирством і висміювали.

Про які причини кризи католицької церкви свідчить історик?

НАСЛІДКИ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ У ЖИТТІ ЦЕРКВИ

Падіння авторитету Папи і духовенства

Вимоги обмеження впливу церкви на світське життя

Невдоволення суспільства церковними поборами та продажем індульгенцій

Церква збагачувалася також за рахунок надходження десятини, плати за вшанування святих, ікон тощо. Особливо прибутковою для католицької церкви була торгівля спеціальними грамотами для відпущення гріхів — *індульгенціями*.

Папа Римський і богослови (карикатура XVI ст.)

Розгляньте карикатуру. Поміркуйте, що хотів висміяти автор. Що спільного було між церковною і світською владою у XVI ст.?

1.2. РЕФОРМАЦІЯ В НІМЕЧЧИНІ. МАРТІН ЛЮТЕР

Падіння авторитету католицької церкви стало поштовхом до Реформації. Зародився цей рух в Німеччині.

Варто запам'ятати!

Реформація (з лат. reformation — *перебудова*) — рух за зміни всередині католицької церкви, переосмислення її ролі в суспільстві.

Через відсутність сильної централізованої влади Німеччина більше, ніж інші західноєвропейські країни, потерпала від свавілля католицької церкви.

Ідейним натхненником німецької Реформації був богослов **Мартін Лютер**.

Історичні подробиці

Мартін Лютер (1483–1546 рр.) походив з побожної багатодітної родини. Здобув освіту в Ерфуртському університеті, а після смерті батьків став ченцем Августинського монастиря. За кілька років Лютера вислали на священика. У 1508–1509 рр. він викладав філософію у Віттенберзькому університеті, став професором богослов'я.

Мартін Лютер (портрет художника Лукаса Кранаха Старшого, 1526 р.)

31 жовтня 1517 р. Мартін Лютер направив єпископу м. Брандербурга й архієпископу м. Майнцу «**95 тез**» (аргументів) проти продажу індульгенцій. Ймовірно, він вивісив тези й на дверях каплиці Віттенберзького замку, але документальних підтверджень цієї події немає. Через два тижні тези стали відомими у всій Німеччині. У Лейпцигу, Нюрнбергу та Базелі вони вийшли друком. **31 жовтня 1517 р.** вважається днем *початку Реформації в Німеччині*.

Свідчать документи

З «95 тез» Мартіна Лютера

28. Справді, дзвін золота у ящику здатен збільшити тільки прибуток, церковне ж заступництво — надається тільки з волі Божої.

52. Дарма вірити у спасіння через грамоти, які відпускають гріхи, навіть якщо сам папа віддасть за них у заставу власну душу.

62. Справжній скарб Церкви — це Святе Письмо про славу й благодать Бога.

Які ідеї висунув Мартін Лютер у своїх тезах? Поміркуйте, якою могла бути реакція католицької церкви та суспільства на такі твердження.

Католицька церква побачила у тезах Лютера небезпеку для себе. Папа Лев X видав буллу (грамоту), яка погрожує Лютеру відлученням від церкви та анафемою (прокляттям), якщо він не відмовиться від своїх переконань і не спростує «95 тез». Мартін Лютер публічно спалив папську буллу, а Папу оголосив Антихристом, за що його у 1521 р. було *відлучено від церкви* і визнано єретиком. Після цього Лютера було викликано на суд у м. Вормс, де він гідно відстоював власні погляди. На запитання, чи зрікається він своїх хибних поглядів, Лютер мужньо відповів: «*На цьому я стою й інакше я не можу*».

Лютер на Вормському рейхстазі (картина художника Антона фон Вернера, 1877 р.)

За допомогою додаткових джерел інформації дізнайтеся, як відбувалося засідання суду в м. Вормс. Якою була реакція суспільства на виступ Мартіна Лютера під час суду?

Після Вормського суду від страти Лютера врятувала тільки підтримка його вчення деякими впливовими німецькими князями, рицарями, містянами.

Цоміркуймо!

Що, на вашу думку, повинно було сподобатися в ідеях Лютера представникам різних станів німецького суспільства?

ВЧЕННЯ МАРТИНА ЛЮТЕРА

Людина може врятуватися тільки через віру

Єдиний авторитет у справах віри — Святе Письмо

Церква не є посередницею між Богом і людьми

Спасіння людина отримує винятково Божою милістю

У 1522 р. Мартін Лютер переклав німецькою Новий Заповіт, написав кілька богословських праць. Його вчення швидко поширювалося, а послідовників почали називати *лютеранами*.

Учення Лютера похитнуло авторитет Папи Римського і фактично означало «спасіння вірою». Виникало логічне запитання: якщо спасіння залежить винятково від віри, навіщо тоді потрібне посередництво католицької церкви? Таким чином, ідеї Лютера зачіпали інтереси католицьких ієрархів і посягали на

догмати (істини, які не піддавали сумніву) католицької церкви. В період Реформації особливо великого розмаху досягла *секуляризація*.

З появою у Лютера послідовників і початком Реформації з'явилася третя гілка християнської віри — *протестантизм*.

Варто запам'ятати!

Протестантизм — один з трьох (поряд з католицизмом і православ'ям) напрямів християнської віри, що виник у XVI ст. внаслідок Реформації.

Лютеранство — напрям протестантизму, виник в ході Реформації в XVI ст. та об'єднав послідовників вчення М. Лютера.

Секуляризація — перетворення церковної та монастирської власності у власність світську.

1.3. СЕЛЯНСЬКА ВІЙНА. ТОМАС МЮНЦЕР

Поступово ідеї Мартіна Лютера знаходили дедалі більше прибічників. Проте прагнення в різних верств німецького суспільства й уяв-

Пам'ятник Томасу Мюнцеру
в м. Штольберг, Німеччина

За допомогою додаткових джерел інформації дізнайтеся про значення і походження «веселкового» прапора, який тримає Томас Мюнцер.

лення про здійснення Реформації значно різнилися. Ідеї Лютера підтримав і продовжив пропагувати **Томас Мюнцер**. Але вже у 1522 р. Лютер і Мюнцер припинили взаємини і стали ворогами. Мюнцер звинуватив Лютера у бездіяльності та вважав, що «*час диспутів минув*» і потрібно діяти рішучіше.

Гостра соціальна та релігійна криза, що охопила німецьке суспільство, призвела до початку в 1524 р. всенародного повстання, яке переросло у **Селянську війну (1524–1526 рр.)**.

ПЕРЕДУМОВИ СЕЛЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розширення прав феодалів, селянські побори

Кризові явища та невдоволення населення, пов'язане з неврожайами, епідеміями тощо

Обмеження самоуправління сільських громад

Поширення ідей Реформації, проповіді Томаса Мюнцера

Народні повстання охопили Південно-Західну й Середню Німеччину. На початок 1525 р. повстало близько 200 тис. найбільш представників німецького суспільства.

Виступи набирали дедалі більших масштабів і кривавих форм. Мюнцер закликав селян не підкорятися владі та силою встановити на землі царство справедливості і рівності (Царство Боже). У м. Мюльхаузен почалися погроми католицьких монастирів і вигнання католицьких священників.

Вирішальна битва повсталих селян з військами німецьких князів відбулася **15 травня 1525 р.** біля **м. Франкенгаузен**. Селяни зазнали поразки, а Мюнцера було схоплено та страчено. До червня 1526 р. селянське військо потерпіло поразку у війні. Загинуло близько 100 тис. учасників війни, а становище селянства в Німеччині ще більше погіршилося.

2. ПОШИРЕННЯ РЕФОРМАЦІЇ. ЖАН КАЛЬВІН

З Німеччини реформаційні ідеї потрапили у Швейцарію, яка стала одним із осередків реформаційного руху. Визначним центром швейцарського протестантизму було м. Женева. Саме до Женеви у 1536 р. прибув звинувачений в ересі француз **Жан Кальвін**. Він заснував нову течію протестантизму — кальвінізм.

Символ
кальвіністів

Історичні подробиці

Своє вчення він виклав у **трактаті «Настави у християнській вірі»**, який було видано у 1536 р. Кальвін прагнув створити просту, «дешеву», демократичну та самоврядну церкву, яка склала б конкуренцію католицькій вірі. Особливу увагу Кальвін приділяв багатству, вважаючи, що бідна людина *«не мила Богові»* і якщо багатство накопичено чесною працею, то воно не може бути гріховним. Але вважав гріхом чванитися багатством, тому в Женеві були заборонені носіння прикрас, дорогого одягу, пишні зачіски та різноманітні веселощі. Закривали театри та ярмарки, навіть били дзеркала, щоб не *«провокувати чванливість»*.

Жан Кальвін
(портрет невідомого художника, 1550 р.)

ПОЛОЖЕННЯ ВЧЕННЯ КАЛЬВІНА

Божественне призначення — все заздалегідь визначено Богом, людина не владна над своєю долею

Віра людини залежить від Божої ласки — чи благословить він людину, чи ні

Потрібно дотримуватися аскетизму — самообмеження в усьому

Якщо людина відмовляється отримувати прибуток через працю — це гріх

Кальвін фактично установив у Женеві релігійну диктатуру. Кальвіна навіть почали називати «Женевським Папою». Він жорстоко переслідував тих, хто виступав проти його вчення. З Женеві вигнали всіх католиків, широко застосовували смертну кару.

Пам'ятник «Стіна Реформації»
в м. Женева, Швейцарія
(фрагмент, робота скульптора
Поля Ландовського, XX ст.)

Дізнайтеся історію створення пам'ятника «Стіна Реформації». Яка роль у здійсненні Реформації, на вашу думку, належить Жану Кальвіну?

Варто запам'ятати!

Кальвінізм — одна з течій протестантизму, що виникла у XVI ст. у Швейцарії, в основі якої лежить учення Жана Кальвіна.

Незважаючи на те, що вчення Кальвіна було радикальним і мало явні перебільшення в бажанні повернути всіх і кожного до протестантизму, воно було досить популярним. Із Женеви кальвінізм поширився на інші території Швейцарії, а потім і в Нідерландах, Франції, Англії, Шотландії тощо.

Реформація

За допомогою карти встановіть:

- 1) території поширення лютеранства, кальвінізму, англіканства, католициста та православ'я;
- 2) центри Реформації і країни поширення реформаційних вчень.

ЗНАЮ МИНУЛЕ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Знаю і систематизую нову інформацію

1. Упорядкуйте хрологічну послідовність.

2. Утворіть логічні пари.

1 Очолив Селянську війну 1524–1526 рр.

А Томас Мюнцер

2 Написав твір «Настанови в християнській вірі»

Б Мартін Лютер

3 Створив «95 тез» проти індульгенцій

В Жан Кальвін

4 Уклав Аугсбурзький релігійний мир

Обговорюємо в групі

1. Що означає поняття «Народна Реформація»? Чим вона відрізнялася від Реформації, яку розпочав Мартін Лютер?
2. Укажіть основні передумови й наслідки Реформації.

Мислю творчо

Нещодавно світ відзначав 500-річчя Реформації. Якими могли б бути тези Мартіна Лютера сьогодні? Проти чого він міг би виступати?

Під час святкування 500-річчя Реформації в Німеччині (сучасне фото)

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:

1517 р.

Початок Реформації в Німеччині

1524–1526 рр. Селянська війна в Німеччині

Контрреформація в Європі. Релігійні війни в Німеччині та Франції

Поміркуйте, як католицька церква ставилася до поширення реформаційних вчень у Європі. Уявіть, що ви представник католицької церкви, до яких заходів ви вдалися б для збереження позицій церкви у суспільстві?

1. БОРОТЬБА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ПРОТИ РЕФОРМАЦІЇ

Католицьку церкву не влаштовував впевнений рух Реформації в Європі. Поступово, втрачаючи вплив над вірянами, церква перейшла у контрнаступ проти Реформації. Розпочалася **Контрреформація**. У боротьбі проти Реформації Папу підтримали князі Південної Німеччини, імператор Священної Римської імперії, король Іспанії, правителі Італії.

Варто запам'ятати!

Контрреформація — церковно-політичний рух у Західній Європі другої половини XVI — середини XVII ст., організований папством, католицьким духовенством, спрямований проти Реформації, її лідерів і прибічників за збереження і зміцнення становища католицької церкви.

Протидія протестантизму призвела до **активізації інквізиції**. Папа Павло III своєю буллою 21 липня 1542 р. заснував у Римі Центральний інквізиційний трибунал, який став зброєю Контрреформації. Папська інквізиція мала право судити кожного, незважаючи на ранг і походження, виносила смертні вироки. Помилування міг здійснювати лише Папа.

Католицька церква, намагаючись зберегти контроль над духовним життям суспільства, у 1559 р. склала перший обов'язковий **«Індекс заборонених книг»** — офіційний перелік видань, які не дозволялося читати вірянам під загрозою відлучення від церкви. До цього списку потрапили не лише праці лідерів Реформації, а й роботи вчених, письменників, гуманістів. «Індекс заборонених книг» перевидавали ще 31 раз, останній датується 1948 р.

Дізнайтеся, які книжки відомих учених, письменників входили до цього списку.

«Індекс заборонених книг»
(титульна сторінка,
видання 1564 р.)

Авторитет папства повинен був укріпити **Триденський собор**. Його скликали у 1545 р. в м. Тренто (латинська назва — Тридент). З перервами собор працював до 1563 р. Він підтвердив усі католицькі догмати, засудив Реформацію, виступив проти свободи віросповідання. Були також прийняті рішення, спрямовані на поліпшення освітнього рівня священників, посилення церковної дисципліни.

Цоміркуймо!

Чи можна назвати Контрреформацію «католицькою Реформацією»?

2. ОРДЕН ЄЗУЇТІВ

27 вересня 1540 р. Папа Римський Павло III спеціально буллою затвердив чернечий місіонерський орден — **Товариство Христа (орден єзуїтів)**.

Навесні наступного року орден очолив іспанський священник **Ігнатій Лойола**.

Варто запам'ятати!

Орден єзуїтів — католицький чернечий орден, заснований у 1534 р. (офіційно затверджений в 1540 р.) для зміцнення папської влади й поширення впливу католицизму. Головою ордену був генерал, якого обирали пожиттєво (першим став І. Лойола). Резиденція генерала розташовувалася в Римі.

Свідчать документи

Витяги з «Духовних вправ» Ігнатія Лойоли

...Необхідно, аби віра в Бога була такою великою, щоб людина не вагаючись вийшла в море на дошці, якщо в неї немає корабля!

...Якщо церква твердить, буцім те, що нам здається білим, є чорне, — ми мусимо негайно визнати це!

...Папі слід підкорятися без будь-яких розмов навіть заради гріха і треба вчинити гріх, смертний або простий, якщо начальник того вимагає в ім'я Господа нашого Ісуса Христа...

1. Як наведені правила характеризують моральні цінності єзуїтів?
2. Чи сприяли такі норми зміцненню католицької церкви в боротьбі з єрессю? Аргументуйте свою думку.

Ігнатій Лойола
(картина художника
Пітера Пауля Рубенса,
1620–1622 рр.)

Основну масу ордену становили освічені ченці. Після випробувального терміну, який тривав два роки, кандидати в члени ордену складали обітницю убогості, моральної чистоти та цнотливості, слухняності, і особливу обітницю слухняності Папі Римському.

Єзуїти, на відміну від членів інших чернчих орденів, не мали монастирів і не відгороджувалися від світу товстими стінами, вони жили серед вірян, переймалися їхніми повсякденними справами й турботами. Члени ордену брали участь у воєнних походах як військові капелани (військові священники), були сповідниками королів і знаті, займалися благодійністю (опікувалися сиротами, хворими, ув'язненими).

Орден єзуїтів — перший релігійний орден в історії католицької церкви, для якого освітня діяльність була провідною. Шкільна модель освіти, розроблена орденем єзуїтів, виявилася вдалою і просувалася швидкими темпами. На 1615 р. єзуїти опікувалися 370 школами. *Це висувало орден на провідне місце в європейській освіті.* Засновані орденем **колегії** поділялися на неповні (нижчого рівня) та повні (вищого рівня). Неповними були п'ятикласні колегії, які викладали «сім вільних наук» — граматику, поетику, риторику, арифметику, геометрію, діалектику й музику. Головним предметом була латинська мова, якою викладали всі інші дисципліни, також вивчалася грецька. До програм повних колегій входили курс філософії та теології.

Шкільний статут ордену єзуїтів
(титильна сторінка, 1606)

Український Всесвіт

Після Люблінської унії єзуїти розпочали активну діяльність на українських землях. В Україні було відкрито 13 єзуїтських колегіумів, зокрема у Львові, Луцьку, Кам'янці-Подільському, Острозі, Вінниці та інших містах. Навчання було безкоштовним. Орден надавав матеріальну підтримку вихідцям з незаможних родин. Так, в Острозькому колегіумі у другій половині XVII ст. на таких засадах навчалися 20 шляхтичів. Поширеним явищем було безкоштовне проживання найбільш бідних юнаків у спеціальних будинках (бурсах) при колегіумах.

Відомими вихованцями єзуїтських навчальних закладів були Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Петро Могила. Модель шкільництва, впроваджена єзуїтами, стала взірцем для православної Київської братської школи.

Історичні подробиці

До Львова єзуїти прибули в 1584 р. У 1589-му вони розпочали служіння в дерев'яній каплиці. Мурований костел споруджено на її місці 1610–1630 рр. коштом меценатки Єльжбети Луції Сенявської. Сьогодні собор визнаний об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО.

Таблиця з рельєфними літерами «IHS». Характерний знак ордену єзуїтів, розташований на одній із каплиць Латинської катедри у Львові

Гарнізонна церква у м. Львові. У минулому — костел святих Петра і Павла та монастир єзуїтів (сучасне фото)

1. У чому цінність цієї історичної пам'ятки?
2. Дізнайтеся, в яких регіонах України збереглися пам'ятки, що свідчать про діяльність ордену єзуїтів в Україні.

Цоміркуймо!

Життя прекрасне, коли ти щасливий, але набагато краще, коли інші щасливі завдяки тобі.

Папа Римський Франциск

Папа Римський Франциск з молоддю (сучасне фото)

13 березня 2013 р. аргентинець Хорхе Маріо Бергольйо першим з єзуїтів став Папою Римським під іменем Франциск, на честь Франциска Ассізького.

Наскільки, на вашу думку, ці слова сучасного єзуїта співзвучні з діяльністю ордену у XVI–XVII ст.?

3. РЕЛІГІЙНІ ВІЙНИ

Реформація і Контрреформація зробили Європу схожою на «клаптикову ковдру». Протягом століття вона була

ареною зіткнень між католиками та протестантами. Ці зіткнення дістали назву *релігійних війн*.

Варто запам'ятати!

Релігійні війни — збройний конфлікт всередині країни чи між країнами між представниками різних релігійних груп, спричинений релігійними відмінностями.

У 1526 р. *німецькі князі*, які прийняли Реформацію, для зміцнення своєї незалежності від імператора й Папи Римського *виступили за реформу церкви*.

Їхнім могутнім супротивником був імператор Священної Римської імперії Карл V, який називав себе *«католицьким королем Німеччини, Іспанії та всіх королівств»*. Вважаючи загрозу розколу імперії, він вирішив розправитися з князями — прибічниками Реформації.

Історичні подробиці

У 1529 р. на рейхстазі (зборі представників різних станів) імператор Карл V вимагав суворого дотримання католицького віросповідання на всій території імперії. Було ухвалено рішення, згідно з яким у містах і князівствах, де поширився реформаційний рух, повинні регулярно проводитися католицькі церковні богослужіння. Різкий протест проти цього рішення висловили п'ять князівств і 14 міст, вважаючи, що у справах віри і совісті більшості підкорятися не можна. Відтоді прихильників Реформації почали називати «протестантами».

Тривале релігійне протистояння в Німеччині загрожувало розколом Священної Римської імперії, тому іспанські Габсбурги, які в той час очолювали імперію, пішли на компроміс. У **1555 р. було укладено Аугсбурзький релігійний мир**, який визнавав *лютеранство та право* князів на своїх землях уводити ту релігію, яку самі сповідували. На території міст могли існувати обидві конфесії. У життя німецьких князівств увійшов принцип *«Чия влада, того й віра»*. З терен Швейцарії на південь Франції поширився кальвінізм. Французьких кальвіністів називали *гугенотами*. Саме поширення цього руху стало однією з головних причин релігійних (гугенотських) воєн 1562–1598 рр. Завершилися вони підписанням Нантського едикту 1598 р., яким також визнавалися права кальвіністів у Франції.

Релігійні війни торкнулися більшості європейських країн. *Головним підсумком релігійних війн було законодавче закріплення рівності між протестантами та католиками*.

Контрреформація

1. Зіставте цю карту з картою на с. 45 та визначте, як змінилися території поширення християнських віросповідань.
2. Назвіть центри Контрреформації та найважливіші освітні центри, що сприяли зміцненню позицій католицької церкви.
3. Визначте, як релігійне життя другої половини XVI ст. у Європі торкалося українських земель (порівняно з картою на с. 45).

Думки істориків

Норман Дейвіс, сучасний британський історик

Бездумне проливання крові в ім'я релігії неминуче породило іскру реакції в головах розважливих людей. Релігійні війни стали родючим ґрунтом для тендітних зернин розуму й науки.

1. Поясніть, як ви розумієте це висловлювання.
2. Чи погоджуєтесь ви з думкою історика? Свою відповідь обґрунтуйте.
3. Спробуйте знайти ці «зернини розуму і науки» на карті (Контрреформація).

ЗНАЮ МИНУЛЕ ✎ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ✎ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПІТАННЯ І ЗАВДАННЯ

✎ Знаю і систематизую нову інформацію

1. Упорядкуйте хронологічну послідовність.
2. Назвіть дати історичних подій, згаданих у вправі.
3. Доберіть дві-три події, що відбувалися на теренах України в межах цієї послідовності.

4. Яких заходів вжила католицька церква для боротьби з Реформацією та зміцнення авторитету папства?
5. Якою була роль ордену єзуїтів у проведенні Контрреформації?
6. Виконайте тренувальну онлайн-вправу:
<https://cutt.ly/ckJekNf>

✎ Обговорюємо в групі

1. Шкільний статут ордену єзуїтів застерігав, що «жодному не може бути відмовлено у прийнятті до школи через його низьке походження або убогість». Як це положення характеризує можливість здобути освіту в єзуїтських навчальних закладах для різних соціальних груп?
2. Англійський історик XIX ст. Томас Маковей говорив про єзуїтів: «Навіть ворог повинен визнати, що вони не мали собі рівних у мистецтві направляти і розвивати молоде покоління». Чи згодні ви з таким висловлюванням?
3. Подискутуйте з однокласниками/однокласницями на тему «Аугсбурзький мир — приклад релігійної терпимості чи політичний компроміс?»

✎ Мислю творчо

Спираючись на матеріали параграфа, додаткові джерела, створіть творчий проєкт (презентацію, віртуальну мандрівку, інфографіку, лепбук тощо) «Роль єзуїтських шкіл в історії української освіти».

**Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:**

- 1540 р.** Заснування ордену єзуїтів
- 1555 р.** Завершення Реформації в Німеччині. Аугсбурзький мир

Гуманізм. Високе Відродження. Народження нової європейської науки

Пригадайте, що означає поняття «гуманізм». Назвіть імена поетів і вчених — засновників гуманістичної культури в Італії.

1. ГУМАНІЗМ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РУХ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

1.1. СУТНІСТЬ ІДЕЙ ГУМАНІЗМУ

Як ви знаєте, із середини XIII ст. у Західній Європі почав формуватися новий етап розвитку культури — **Відродження, або Ренесанс** (від італ. *rinascimento*, франц. *renaissance* — *відродження*). Назва епохи пов'язана із прагненням передових людей того часу відродити культурні традиції Античності: високий художній рівень літератури і мистецтва та ідеї гуманізму. Зародилося Відродження в італійських містах у середовищі вчених, митців, меценатів.

*Не зазіхаючи на головні догмати християнства, гуманісти стверджують, що **на землі людина є найкращим створінням Божим**. Її завдання полягає в тому, щоб виявити свою «подобу Богу» і побудувати гармонійні відносини.*

Повна версія параграфа
<https://cutt.ly/AkHNu5H>

До XV ст. термін «гуманіст» підкреслював глибоке **знання, насамперед, античної спадщини** й заняття літературною творчістю в дусі римських і грецьких авторів.

Історичні подробиці

Склад гуманістів був надзвичайно різноманітним. Гуманістом міг бути Папа Римський, представник заможної міської верхівки, учений або член ремісничої корпорації. Об'єднувало їх почуття ідейної спільності, потреба у витонченому світосприйманні, орієнтація на значущість диспутів, бесід учених, обміну листами, бенкетів у колі однодумців.

1.2. ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ВІДРОДЖЕННЯ ТА ІДЕЙ ГУМАНІЗМУ

Передумови Відродження склалися в Італії. Це було зумовлено особливостями її політичного розвитку. На зміну імперії прийшли **самостійні міста-держави**, більшість з яких були республіками. **Незалежна політика, демокра-**

тичні порядки відрізнялися від європейських монархій. Навіть у маленьких містах **вигнанці знаходили підтримку й розуміння гуманістів**.

Італійські міста у XIV–XVI ст. переживали бурхливий розвиток промисловості і торгівлі; тут розміщувалися великі банки. Промислова, торговельна й фінансова верхівки італійських міст наживали величезні багатства й могли виділити частину коштів на розвиток культури, оскільки мали **потребу в розвитку техніки, природознавства, математики**.

Італію цього періоду вважають першою країною, де виникли **ранньокapіталістичні відносини**. Вони зумовлювали **звільнення особистості від середньовічної несвободи, станової замкнутості й забобонів, від обмежень сільської громади й цеху, родових і сімейних традицій**.

Одночасно в містах **формувалася численна група представників розумової праці й людей, зайнятих літературою і мистецтвом**. Вони й стали діячами гуманізму.

Ще одним осередком Відродження завдяки схожим умовам існування були міста Фландрії у Північній Європі.

1.3. КУЛЬТУРНІ ЦЕНТРИ ЄВРОПИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

На зміну Ранньому Відродженню (середина XIII ст. — кінець XV ст.) прийшло Високе Відродження, що стало вершиною розвитку мистецтва та людського духу.

Батьківщиною епохи Високого Відродження вважається італійська провінція **Тоскана** і місто **Флоренція**. Звідси Ренесанс поширився спочатку по всій Італії, а невдовзі й по всій Європі.

Історичні подробиці

Італійські міста вирізнялися з-поміж інших багатством і неповторним колоритом. За підтримки меценатів зі знатних італійських родини в Італії діяли гуманістичні гуртки, університети, академії. Мандрівників приваблювали театральні вистави та яскраві карнавали. Сприяло розквіту культури й суперництво між містами та їхньою елітою за право називатися культурним центром. Усе це сприяло атмосфері творчості, розвиткові різних жанрів у всіх сферах культури.

З XV ст. головним освітнім центром Італії стала **Падуя**. Тут народилися і працювали видатний вчений Галілео Галілей і прабатько флорентійського Відродження Донателло.

З другої половини XVI ст. центр Відродження перемістився до республіканської **Венеції**.

2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Доба Високого Відродження народила геніальних митців та учених, які на багато століть випередили свій час і подарували людству невичерпне джерело ідей і відкриттів. Найяскравіші зірки цієї унікальної доби — Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель.

Варто запам'ятати!

Високе Відродження (кінець XV ст. — початок XVI ст.) — кульмінація Ренесансу в Італії, доба найбільшого розквіту образотворчого мистецтва, філософії, літератури та науки.

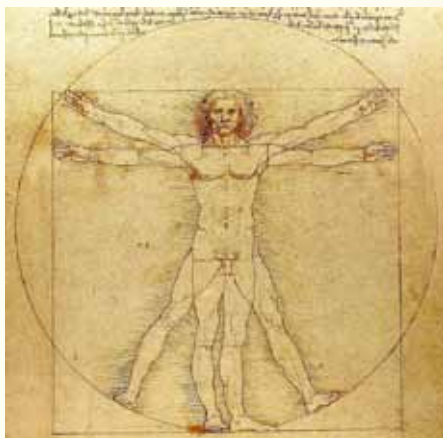
2.1. «ТИТАНИ ВІДРОДЖЕННЯ»: ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ

Понад півтисячоліття дослідники творчості **Леонардо да Вінчі** (1452–1519 рр.) намагаються знайти відповідь на запитання: хто він, і як зумів досягти неймовірних висот у найрізноманітніших сферах?

Найбільшим внеском до світової культури можна назвати живопис Леонардо. Користуючись результатами своїх досліджень, да Вінчі досягнув найвищої майстерності у передачі світлотіні та візуальної перспективи, у відображенні краси людського тіла та різноманіття людських почуттів.

Історичні подробиці

Прагнучи досягти досконалості в зображенні людського тіла, Леонардо займався анатомією — вивченням будови тіла та його пропорцій. Для цього він розчленовував тіла померлих людей і робив з них замальовки. Його анатомічні малюнки довгий час залишалися нікому невідомими. Вперше вони були опубліковані в XIX ст. і стали значним внеском в розвиток анатомії.

Вітрувіанська людина
(малюнок Леонардо да Вінчі,
створений близько 1490–1492 рр.;
ілюстрація для книжки, присвяченої
працям давньоримського
архітектора Вітрувія)

Згідно із супровідними записами Леонардо, малюнок був створений для визначення пропорцій людського (чоловічого) тіла. Як ви думаєте, чому цей малюнок називають «канонічним»?

Одна із найзагадковіших робіт Леонардо — **фреска «Таємна вечеря»**, створена на одній зі стін церкви Санта Марія делле Граціє в Мілані.

Таємна вечеря (фреска Леонардо да Вінчі, 1495–1498 рр.)

Як стверджують історики, художник спеціально зобразив на фресці такі ж стіл і посуд, які були на той момент у церкві. Цим він намагався показати, що Ісус і Юда набагато ближчі до людей, ніж здається.

1. Що ви знаєте про біблійний сюжет, зображений на фресці?
2. Як ви думаєте, які ідеї хотів передати художник?

Мона Ліза (картина Леонардо да Вінчі, створена між 1503 та 1505 рр.).

З додаткових джерел інформації дізнайтеся, яку іншу назву має картина. Які є версії стосовно людини, зображеної на портреті?

Очевидно, найвищим досягненням світового живопису є картина Леонардо **«Мона Ліза»**. Да Вінчі використав тут новий технічний прийом — *сфумато*, сутність якого полягає у розмитому, нечіткому зображенні контуру. Завдяки цьому створюється відчуття реальності зображеного, взаємопроникнення образів композиції, гармонійного поєднання людини й природи.

Для Леонардо да Вінчі наука й мистецтво були взаємопов'язаними. Знання і винаходи у сфері природничих наук він відображував у живописі. Да Вінчі був допитливим, прагнув пізнати всю багатоманітність Всесвіту та

саму природу людини. Свої нотатки вчений писав дзеркальним способом, тому прочитати їх можна лише за допомогою дзеркала.

Спаситель світу
(картина Леонардо да Вінчі, 1500 р.)

У 2017 р. цю роботу генія продали за рекордну суму 450 мільйонів доларів США на аукціоні «Крістіз» принцу із Саудівської Аравії.

Що ви думаєте про духовну й матеріальну цінність творів мистецтва та комерціалізацію мистецтва взагалі?

Історичні подробиці

Дослідження та винаходи Леонардо

Перші в історії людства апарати для занурення під воду і дихання під водою, тобто **прообрази сучасних батискафів і скафандрів**.

Підводний човен і вертоліт, а також інші літальні апарати. Винаходи залишилися на папері, але сучасні вчені вивчили креслення Леонардо і заявили, що конструкція повністю працездатна.

Парашут. У грудні 2000 р. британський парашутист Адріан Ніколас спустився з висоти 3 км з повітряної кулі на парашуті, зробленому за ескізом Леонардо да Вінчі.

Конструкції мостів, планування міста.

Кулькопідшипник, оригінальний **ткацький верстат**.

Воєнна техніка: **танк**, прообраз **кулемета**.

Геологічні дослідження і проектування **спорудження каналів** привели Леонардо до висновку, що вік Землі набагато старший, ніж допускала Біблія. Ім'ям Леонардо да Вінчі пізніше був названий принцип, що дає змогу визначати вік різних шарів земної кори.

Астрономічні спостереження за Місяцем у фазі півмісяця привели Леонардо да Вінчі до одного з важливих наукових відкриттів — він встановив, що сонячне світло відбивається від Землі і повертається до Місяця у вигляді вторинного підсвічування. Да Вінчі першим зрозумів, чому небо здається синім, заявивши, що це колір «освітленого шару частинок» між Землею і «небесною чорнотою».

Парашут (малюнок Леонардо да Вінчі)

Цей список досліджень і винаходів Леонардо не є повним. Ви можете доповнити його та зробити відеопрезентацію.

Більшість ідей та винаходів Леонардо так і не були втіленими.

Відео «Одна історія. За що Леонардо да Вінчі здобув світове визнання» (24 канал, 21.12.2017 р.) Тривалість: 04 хв 46 с
<https://cutt.ly/Kk2Sv4u>

Яку людину ви могли би назвати геніальною? Чи має науковий спадок Леонардо, на ваш погляд, значення для сучасності?

2.2. «ТИТАНИ ВІДРОДЖЕННЯ»: МІКЕЛАНДЖЕЛО

Мікеланджело Буонарроті (1475–1564 рр.) був борцем за світлі людські ідеали не тільки як художник, а і як громадянин, який захищав свободу і незалежність своєї батьківщини зі зброєю в руках.

У 1489 р. Мікеланджело навчався у школі мистецтв **Лоренцо Медічі** у Флоренції. Медічі був наставником Мікеланджело, він розгледів його талант і всіляко сприяв його творчості.

У 90-ті роки XV ст. юний майстер створив свої перші скульптури. Переїхавши до Рима, Мікеланджело працював над **скульптурою «П'єта»** в соборі Святого Петра. Порушивши традицію, він зобразив богоматір зовсім юною, відтінивши її особливу духовну чистоту.

Згодом у Римі Мікеланджело створив знамениту **скульптуру Давида** з мармуру, над якою працював три роки. У гігантській статуеті Давида образ відважного юнака переростає в символ ренесансної волелюбності й героїчної готовності до боротьби.

П'єта
(скульптура роботи
Мікеланджело,
1498–1499 рр.)

Давид
(скульптура роботи
Мікеланджело, 1504 р.)

Чи створює відчуття трагізму та безвиході скульптура, що зображує Богоматір із мертвим Сином?

Історичні подробиці

1508 р. Папа Римський Юлій II запропонував Мікеланджело **розписати стелю Сикстинської капели**. Хоча сам Мікеланджело погодився на цю пропозицію неохоче, вважаючи себе передусім скульптором, цей розпис став найграндіознішим із його творинь. Досить сказати, що загальна площа розписів плафона становить понад 600 кв. м, а кількість фігур сягає кількох сотень.

Створення Адама
(фрагмент розпису
Сикстинської капели
у Ватикані; робота
Мікеланджело, 1509 р.)

Який біблійний сюжет став основою твору Мікеланджело?

У похилому віці Мікеланджело все більше часу приділяв архітектурі. Новий Папа призначив його головним архітектором під час реконструкції храму Святого Петра в Римі, де Буонарроті працював безоплатно. Величезний купол собору, спроектований Мікеланджело, був закінчений уже після смерті великого творця.

Помер Мікеланджело в Римі й був похований у Флоренції в церкві Санта-Кроче.

Мойсей (скульптура роботи Мікеланджело, 1513–1515 рр.)

Що, на ваш погляд, приваблювало Мікеланджело в образі Мойсея?

Відео «Одна історія. За що геніальному митцю Мікеланджело висували догани» (24 канал, 17.01.2018 р.)

Тривалість: 04 хв 48 с

<https://cutt.ly/Qk2STpC>

Що ви думаєте про значення мистецтва Мікеланджело?

2.3. «ТИТАНИ ВІДРОДЖЕННЯ»: РАФАЕЛЬ

З ім'ям **Рафаеля Санті** (1483–1520 рр.) пов'язані образи досконалої краси, сповнені проникливого ліризму й внутрішньої гармонії. Особливу увагу привертають картини, присвячені Мадонні.

Найвищої мистецької зрілості художник сягнув, виконуючи розписи залів (т. зв. *станців*) папського палацу у Ватикані. Чотири фрески на півкругах стін залу Станца делла Сеньятура — «Диспута», «Афінська школа», «Парнас», «Мудрість», «Помірність... і Сила» — відповідно уособлюють собою богослов'я, філософію, поезію і юриспруденцію. Тут Рафаель зобразив батьків церкви, античних філософів, поетів, мудреців, створюючи грандіозний апофеоз людської культури.

Сикстинська Мадонна (картина Рафаеля, 1512–1514 рр.)

Чому образ матері Христа був і залишається таким популярним у живописі? Які почуття прагнув передати Рафаель через образ Мадонни?

Афінська школа (фреска Рафаеля, 1509–1510 рр.)

Серед портретів античних мислителів і вчених Рафаель зобразив, зокрема, Платона й Аристотеля. Їхні жести — перший показує на небо, другий простирає руку до землі. Які уявлення про характер вчення філософів намагався передати художник?

Передчасна смерть Рафаеля у 1520 р. глибоко вразила сучасників. Йому були віддані вищі шани; прах його поховано у римському Пантеоні.

3. КУЛЬТУРА БАРОКО

Варто запам'ятати!

Баро́ко (від фр. *baroque* — перлина неправильної форми, буквально — *примхливий, химерний*) — стиль у європейському мистецтві з кінця XVI до середини XVIII ст., який прийшов на зміну Відродженню, але не був його запереченням. Бароко синтезувало мистецтво готики й Ренесансу, поєднувало урочистість, пишність, розмаїтість і динамічність форм.

Бароко набуло поширення *переважно в католицьких країнах* і було пов'язане з Контрреформацією. Тоді церква намагалася використати силу мистецтва для того, щоб переконувати, хвилювати й дивувати віруючого в ім'я католицької церкви.

Центром розвитку бароко в XVI–XVII ст. був *Рим*. Паркові й палацові ансамблі, культова архітектура, декоративні живопис і скульптура, парадний портрет, а також натюрморт і пейзаж стали основними видами та жанрами бароко. Утім яскраві зразки архітектури цього стилю були створені не лише в *Італії*, а й в *Іспанії, Португалії, Південній Німеччині, Чехії, Польщі, Литві, іспанських і португальських колоніях у Латинській Америці*.

Світоглядні основи культури бароко порівняно з попередніми епохами

Середньовіччя	Відродження	Бароко
Бог є центром Всесвіту	Людина є центром Всесвіту	Людина перебуває у складних стосунках із Богом
Поширення християнства	Відродження античної культури	Поєднання християнських і античних традицій
Култ Бога	Култ сильної людини	Віра в духовні можливості людини
Опора на віру	Опора на розум	Спроба примирити віру і розум
Справжнє життя є не на землі, а на небі	Єдність, гармонійність світу	Протиставлення духовного буття земній марноті
Релігійний характер культури	Світський характер культури	Поєднання релігійних і світських мотивів
Ускладненість готики	Простота, гармонійність форм	Різноманітність форм, складна крива лінія

В образотворчому мистецтві бароко переважають віртуозні декоративні композиції релігійного, міфологічного або алегоричного характеру, а також парадні портрети.

Одним із найвизначніших майстрів бароко, реформатором європейського живопису XVII ст. і засновником реалізму в живописі був **Мікеланджело Мерізі да Караваджо**. Його творчість мала вплив на **Рубенса, Веласкеса, Рембрандта** та ін. Караваджо писав з натури, часто в образах святих і мадонн зображуючи простих римлян, людей з вулиць і ринків. Прикладами можуть слугувати персонажі «Усікновення глави Іоанна Хрестителя».

Для об'єднання мистецтва, глядача та простору в **архітектурі** бароко широко використовувалися скульптура та живопис. Важливу роль в інтер'єрах храмів відігравало **світло**. Яскравими провідниками стилю бароко в італійській архітектурі були Джан Лоренцо Берніні (Неаполь, 1598 р. — Рим, 1680 р.), Франческо Борроміні (Біссоне, Лугано, 1599 р. — Рим, 1667 р.) П'єтро да Кортоне (Кортоне, 1596 р. — Рим, 1669 р.) та ін.

До барокової архітектури **Франції** належать сади Версаля, Лувр і великі міські об'єкти в Парижі — Плас Рояль, Плас Вандом. Найвідоміші архітектори — Луї Лево, Жюль Сансар, Клод Перро; художники — Шарль Лебрен, Симон Вуе, Жорж де Латур.

Яскравий представник барокового живопису в **Іспанії** — художник **Дієго Веласкес**.

У **Голандії** визнання отримали художники **Ян Вермеєр і Рембрандт**.

Рембрандт ван Рейн писав портрети, натюрморти, пейзажі, жанрові сцени, картини на історичні, біблійні, міфологічні теми.

Усікновення глави Іоанна Хрестителя (картина художника Караваджо, 1608 р.)

Лувр. Внутрішнє оздоблення (музей відкрито в Парижі, Франція, в 1793 р., сучасне фото)

Автопортрет із Саскією на колінах (робота художника Рембрандта ван Рейна, 1635 р.)

Як портретист, він був творцем своєрідного жанру портрета-біографії, де розкривалися життя людини і його складний внутрішній світ. Як історичний живописець, він перетворив далекі античні й біблійні сюжети в зігріту високим гуманізмом розповідь про реальні земні людські почуття і відносини.

Яскравим представником фламандського живопису був **Пітер Пауль Рубенс**.

Діва Марія з немовлям Христом, святою Єлизаветою та Іоанном Хрестителем (картина художника Пітера Пауля Рубенса, близько 1618 р.)

4. НАРОДЖЕННЯ НОВОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ НАУКИ

Діємо: практичні завдання

Опрацюйте цей пункт параграфа й укладіть структурно-логічну схему або карту пам'яті «Наукові генії та їхні відкриття». Визначте, які перепони довелося долати науковцям у своїй діяльності. Після завершення роботи презентуйте свій проєкт у класі.

За доби Відродження були здійснені блискучі наукові відкриття. З іншого боку, тоді ще не склався науковий об'єктивний погляд на природні явища. Вчені та винахідники занадто посилалися на авторитет античних авторів.

4.1. РОЗВИТОК НАУКОВИХ ЗНАНЬ

Найбільшого підйому отримала **механіка**. У XVI ст. у промисловому виробництві дедалі ширше використовували різні млини, водяне колесо, розширювалося застосування колісних годинникових механізмів.

Історичні подробиці

Важливим технічним і культурним досягненням була поява з початку XVI ст. компактних **годинникових механізмів** у повсякденному побуті городян. З одного боку, це означало, що час став особистим надбанням, яким можна розпоряджатися на власний розсуд, і привчав до точності. З іншого боку, годинниковий механізм став своєрідною лабораторною моделлю з освоєння зубчастих коліс і передатних пристроїв, на використанні яких був заснований весь подальший технічний прогрес.

Розширення знань про світ під час Великих географічних відкриттів заклало основи таких сучасних розділів науки про природу, як **географія, ботаніка, зоологія, геологія,**

метеорологія. З'явилися незрівнянно більш точні, ніж раніше, географічні карти й глобуси.

В епоху Відродження свої перші кроки зробила **фізика**. Застосування компаса й спроби його вдосконалити привернули увагу до явища **магнетизму**. Потреби будівництва складних гідротехнічних споруджень стимулювали розвиток **гідростатики**. Значних успіхів досягла **оптика**, що привертала увагу не тільки фізиків і математиків, а також біологів і медиків, які вивчали зорові функції ока. Чималий внесок у розвиток оптики зробили й художники епохи Відродження, які відкрили і досліджували закони перспективи.

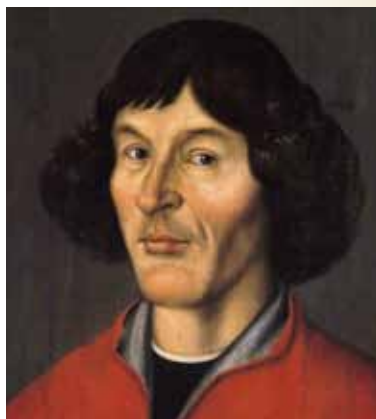
Великі успіхи були досягнуті в галузі **анатомії**. Відродження поступово позбулося властивого людям Середньовіччя страху перед мертвим тілом і висунуло цілу плеяду видатних анатомів, що заклали перші наукові уявлення про будову людського тіла. Свого вищого розквіту цей напрям досяг у працях **Андреаса Везалія** — засновника сучасної анатомії.

Розпочався **розвиток історичної науки**. У зв'язку з підвищенням самосвідомості стали «модними» біографія і автобіографія; чудові зразки автобіографій створили поет **Петрарка** та скульптор і ювелір **Бенвенуто Челліні**.

4.2. АСТРОНОМІЯ: ГЕНІЙ, ЯКІ ЙШЛИ ДО ЗІРОК

Найбільших результатів, новий стиль мислення часів Відродження принесла **астрономія**.

Астроном і математик **Миколай Коперник** (1473–1543 рр.) створив **геліоцентричну картину світу**. У своїй роботі «Про обертання небесних сфер» (видана 1543 р.) великий польський вчений математично обґрунтував ідею про рух Землі та інших планет навколо Сонця, визначив послідовність розташування планет, обчислив їхню відносну віддаленість від Сонця тощо.

Миколай Коперник
(портрет невідомого художника XVI ст.)

Відео «Одна історія. Коперник»

(24 канал)

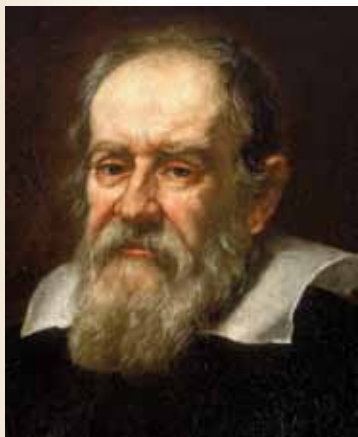
Тривалість: 5 хв 28 с <https://cutt.ly/hkDZaa3>

1. Перегляньте відео та поміркуйте, які якості стали в пригоді вченому для обґрунтування геліоцентричної системи?
2. Чому його вчення спочатку не набуло визнання? Хто довів правильність теорії Миколая Коперника?

Джордано Бруно

Галілео Галілей

Послідовником вчення Коперника був **Джордано Бруно** (1548–1600 рр.) — італійський вчений, філософ, поет. Мислитель був переконаний, що величезний простір наповнено незліченною кількістю великих і малих зірок, навколо яких обертаються планети, подібні до Землі. Джордано припускав, що що на інших планетах можливе розумне життя.

Інквізиція заарештувала вільнодумця і сім років тримала у в'язниці, але й під тортурами Бруно не відмовився від своїх поглядів. 17 лютого 1600 р. Джордано був спалений на Кампо де Фіорі (площі Квітів) в Римі як єретик.

Великий італійський учений **Галілео Галілей** (1564–1642 рр.) *сформулював принцип відносності руху, встановив закон інерції, закони вільного падіння тіла, відкрив закон сталості періоду коливання маятника* і висунув ідею застосування маятника в годиннику.

Та найбільше Галілей зробив для астрономії. У 1609 р. на основі винаходів голландців Ганса Ліпперсгея і Захарія Янсена він побудував свій телескоп із триразовим збільшенням, а згодом — зі збільшенням у 32 рази. Унікальність відкриття Галілея полягала в тому, що свій телескоп учений повернув до неба і почав досліджувати астрономічні об'єкти. За допомогою телескопа Галілей відкрив гори та кратери на Місяці, визначав розміри зірок і їхню колосальну віддаленість, досліджував плями на Сонці та планети Сонячної системи. Під час експериментів з лінзами Галілею вдалося також удосконалити винайдений раніше Захарієм Янсенем мікроскоп.

Діємо: практичні завдання

Довгий час історики науки замовчували внесок голландця Захарія Янсена у відкриття телескопа і мікроскопа. За допомогою додаткових джерел інформації з'ясуйте причини невизнання за Янсенем його відкриттів.

Усім відома боротьба Галілея за утвердження геліоцентричної системи світу Коперника. Астрономічні відкриття Галілея мали вирішальне значення для перемоги нового світогляду.

Відео «Одна історія. Що врятувало Галілея від вогню інквізиції?»
(24 канал) Тривалість: 5 хв 28 с <https://cutt.ly/LkDZl4>

1. Перегляньте відео та визначте, що сприяло успіху Галілео Галілея як науковця?
2. Як Галілей пов'язаний із Миколаєм Коперником?
3. Чому йому вдалося уникнути вогню інквізиції?

Історичні подробиці

У 1615 р. Папа Римський Павло V щодо ідеї Галілея заявив, що Сонце нерухоме і розташоване в центрі світу: це вчення є «хибним, абсурдним, еретичним за формою і протирічить Святому письму».

У 1989 р. Папа Римський Іван Павло II публічно приніс вибачення покійному Галілею, оголосив рішення інквізиції помилковим і реабілітував вченого, повернувши йому «право бути законним сином церкви».

Глава Папської ради у справах культури Джанфранко Равазі у 2009 р. на астрономічній виставці у Ватикані заявив:

«Звичайно, повертатися до розгляду трибуналу історії як частини діалогу між наукою і вірою — це правильно. Необхідно мати сміливість визнавати це, а в даному випадку визнавати помилки, яких допустилася та чи інша сторона. Але з іншого боку, я продовжую наполягати, що нині слід більше дивитися у майбутнє».

1. Чому, на вашу думку, католицька церква повертається до оцінок подій минулого та вибачається за переслідування Галілео Галілея, а також Джордано Бруно, Савонароли, Яна Гуса, Мартіна Лютера?
2. Як ви розумієте слова Дж. Равазі?

ЗНАЮ МИНУЛЕ ✎ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ✎ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

✎ Знаю і систематизую нову інформацію

1. Якими були основні ідеї гуманістів?
2. Схарактеризуйте передумови розвитку культури Відродження.
3. Назвіть культурні центри Європи Раннього Нового часу.
4. Дайте визначення понять: гуманізм, Високе Відродження, бароко.
5. Кого із митців називають «титанами Відродження»? Розкажіть про творчість одного з них.
6. Назвіть архітекторів і художників, які працювали в стилі бароко.
7. Виконайте тренувальну онлайн-вправу:

<https://cutt.ly/4kJwvqv>

✎ Обговорюємо в групі

1. У чому полягав ідеал людини доби Ренесансу?
2. Які теорії, гіпотези про творчість та винаходи Леонардо да Вінчі вам відомі? Які винаходи Леонардо ви вважаєте найважливішими або вражаючими уяву?
3. Зіставте світоглядні основи Середньовіччя, доби Відродження і бароко.

✎ Мислю творчо

1. Флоренцію доби Відродження називали «Афінами Італії». Як ви можете це пояснити?
2. Як ви розумієте поетичні слова Ліни Костенко:
*«Той, хто пізнав в мистецтві лиш ази,
був Мікеланджело Буонарроті».*
3. Поясніть слова Дж. Бруно інквізиторам: «Можливо, ви оголошуєте мені вирок з більшим страхом, ніж я його вислуховую».
4. Підготуйте презентацію «Мадонни Високого Відродження».

Мадонна Літта
(картина художника
Леонардо да Вінчі,
1490–1491 рр.)

Мадонна у скелях
(картина художника
Леонардо да Вінчі,
1483–1486 рр.)

Мадонна
у кріслі
(картина
художника
Рафаеля,
1513–1514 рр.)

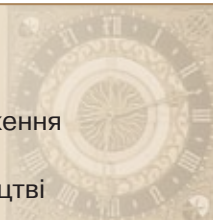
Мадонна
Альба (картина
художника
Рафаеля,
1511 р.)

**Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:**

Кінець XV — початок XVI ст.

Кінець XVI — середина XVIII ст.

Доба Високого Відродження
Розвиток стилю бароко
у європейському мистецтві

Практична робота. Гуманістичні ідеї доби Відродження

Серед людей, які проявили свої таланти в різних сферах людського буття, був державний діяч, дипломат, філософ, історик, поет, драматург, театральний режисер і композитор **Нікколо Макіавеллі** (1469–1527 рр.).

Нікколо виріс у Флоренції, був її громадянином і патріотом. Знатне походження і таланти дали змогу юнаку швидко зробити кар'єру. Він вів політичну боротьбу проти правлячого у Флоренції сімейства **Медічі** і після їх вигнання став виконувати обов'язки міністра закордонних справ республіки. Але у 1512 р. Медічі за підтримки іспанських і швейцарських військ повернулися до влади. Макіавеллі жорстоко допитували й катували на дибі, посадили в тюрму. Його дивом не стратили, але відправили в заслання на вісім років.

Та попри несвободу й злидні, саме в засланні Макіавеллі написав найвідоміші свої книги: *«Міркування з приводу першої декади Тита Лівія»*, знаменитий трактат *«Володар»* (або *«Государ»*), комедію *«Мандрагора»*, теоретичну роботу *«Про військове мистецтво»* та інші.

Макіавеллі мріяв покінчити з роздробленістю Італії, очистити її від іноземних завойовників. Коли Нікколо писав про те, що *«мета виправдовує засоби»*, то саме цю мету він мав на увазі: створення сильної та самостійної Італії.

Нікколо Макіавеллі
(портрет роботи художника
Санті ді Тіто,
перша половина XVI ст.)

Історичні подробиці

Для багатьох диктаторів робота Макіавеллі *«Володар»* стала настільною книгою. Виник навіть термін «макіавеллізм», що означає використання хитрості, лукавства та нехтування мораллю в політиці.

Макіавеллі стверджував, що влада не має «божественного характеру», що політику визначають не Бог або церква, а земні інтереси і людські слабкості. Саме за послідовний антиклерикалізм Макіавеллі його твори аж до 1929 р. були

заборонені католицькою церквою.

Цоміркуймо!

Прочитайте рядки із робіт Нікколо Макіавеллі:

«Треба перемагати силою або хитрістю, вселяти народу любов і страх, усувати людей, які мають або можуть нашкодити».

«Є два способи боротьби з ворогами: один, спираючись на закон, інший — діючи силою. Перший спосіб притаманний людині, другий — звіру. Володар повинен вміти користуватися обома».

Тиранія є «гіркими, але необхідними ліками».

Як ви розумієте поняття «макіавеллізм»? Чи можемо ми давати оцінки думкам і діям історичних постатей далекого минулого, спираючись на сучасні моральні норми? Свою думку обґрунтуйте.

1. ДОСЛІДЖУЄМО ІДЕЇ

1. Ознайомтеся з деякими думками Нікколо Макіавеллі.

- Володар (Государ) має занепокоїтися, помічаючи, що хтось чомусь побоюється говорити йому правду.
- Люди завжди погані, поки їх не змусить до добра необхідність.
- Не можна назвати доблестю вбивство громадян, зраду, віроломство, жорстокість і нечестивість; усім цим можна здобути владу, але не славу.
- Один із нинішніх государів... тільки й робить, що проповідує мир та вірність, насправді ж тому й іншому — найлютіший ворог; але якби він дотримувався того, що проповідує, то давно втратив би або могутність, або державу.
- Треба діяти так, щоб тих, хто більше вже не вірить, змусити вірити силою.
- Усі озброєні пророки перемагали, а всі беззбройні гинули.
- Хто хоче жити в мирі, той повинен готуватись до війни.
- Якщо вже йдеться про інтереси батьківщини, не слід розмірковувати, справедливим є це рішення чи несправедливим, милосердним чи жорстоким, похвальним чи ганебним, облишити слід усілякі міркування і прийняти те рішення, яке відповідає порядку її життя та збереженню свободи.

Подискутуйте в класі на тему «Чому ідеї Макіавеллі є (або не є) гуманістичними», зважаючи на такі запитання:

1. Чи можна назвати ідеї Макіавеллі гуманістичними?

2. З якими із них ви згодні, а з якими — ні? Чому?

3. До яких подій і явищ, діячів сучасності ви могли би адресувати думки італійського мислителя?

4. Чому, на ваш погляд, дехто вважає Макіавеллі «улюбленим автором диктаторів»?

2. Пригадайте матеріал з історії Середніх віків і курсу світової літератури й визначте спільне і відмінне в гуманістичних ідеях Франческо Петрарки і Мігеля де Сервантеса. Який висновок з їхніх творів можна зробити про сумісність прекрасних ідей і матеріальних інтересів? **Напишіть про це есе.**

2. ЛЕГЕНДА «ТАЄМНОЇ ВЕЧЕРІ»

Бразильський письменник Пауло Коельо у своєму романі «Диявол і Сеньйорита Прим» виклав одну з легенд про створення фрески «Таємна вечеря».

Під час створення цієї картини Леонардо зіткнувся з величезною трудностю: він повинен був зобразити Добро, втілене в образі Ісуса, і Зло — в образі Іуди, який вирішив зрадити його на цій трапезі. Леонардо... перервав роботу і відновив її лише після того, як знайшов ідеальні моделі.

Одного разу, коли художник був присутній на виступі хору, він побачив в одному з юних півчих досконалий образ Христа і, запросивши його в свою майстерню, зробив з нього кілька начерків та етюдів.

Минуло три роки. «Таємна вечеря» була майже завершена, однак Леонардо поки так і не знайшов натурника для Іуди... І ось, після багатоденних пошуків, художник побачив людину, що валялася в стічній канаві — молоду, але передчасно одряхлілу, брудну, п'яну й обірвану. Часу на етюди вже не лишалося, і Леонардо наказав своїм помічникам доставити її в собор, що їй зробили.

З великими труднощами чоловіка притягли туди і поставили на ноги. Він не зовсім розумів, що відбувається, а Леонардо відтворював на полотні гріховність, егоїзм, злочестя, якими дихало його обличчя.

Коли він закінчив роботу, жебрак, який до цього часу вже трохи протверезів, розплющив очі, побачив перед собою полотно і злякано та з тугою в голосі закричав:

— Я вже бачив цю картину раніше!

— Коли? — здивовано запитав Леонардо.

— Три роки тому, ще до того, як я все втратив. У той час, коли я співав у хорі і життя моє було сповнене мрій, якийсь художник написав з мене Христа.

1. Які думки та почуття викликала у вас ця легенда?

2. Героїня роману Пауло Коельо після прослуховування цієї легенди сказала: *«Можливо, у Добра і у Зла — одне і те саме обличчя. Все залежить лише від того, коли вони зустрічаються на шляху кожного з нас»*. Як ви розумієте ці слова?

3. Напишіть есе «Добро і Зло у творах художників Відродження».

Узагальнення з розділів 1-2: «Великі географічні відкриття і становлення капіталістичних відносин», «Високе Відродження. Реформація в Західній Європі»

1. ЛОГІЧНІ ПАРИ

Пригадаймо людей, які творили історію Ранньомодерної доби! Утворіть логічні пари з імен історичних діячів і коротких описів їхньої діяльності.

1 Христофор Колумб

А Перша навколосвітня подорож

2 Америго Веспуччі

Б Відкриття Америки

3 Васко да Гама

В Відкриття морського шляху до Індії

4 Фернан Магеллан

Г Перше припущення про Америку як новий материк

Д Друга навколосвітня подорож

1 Мартін Лютер

А Лідер народної реформації в Німеччині

2 Жан Кальвін

Б Автор обґрунтування принципу «спасіння вірою»

3 Ігнатій Лойола

В Засновник протестантської церкви Женеви

Г Засновник ордену єзуїтів

4 Томас Мюнцер

Д Підписання Аугсбурзького миру

2. ІСТОРИЧНА ХРОНОЛОГІЯ

Упорядкуйте інформацію шкали часу, виконуючи завдання.

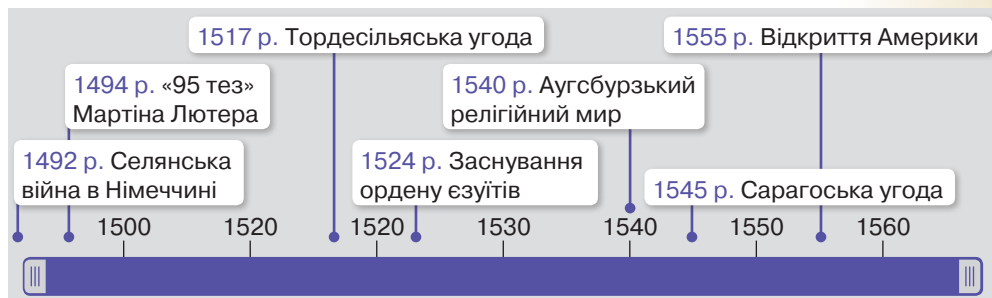
1. Запропонуйте правильний варіант хронологічної послідовності подій, процесів і явищ.

2. Назвіть історичних діячів, з якими пов'язані дані хронологічної шкали.

3. Доберіть три події з історії України, що відбувалися в хронологічних межах шкали часу.

4. Запропонуйте власний варіант шкали часу для виконання завдання однокласниками/однокласницями.

3. ІСТОРИЧНЕ ЛОТО

Упорядкуйте історичне лото: з'єднайте репродукції картин з іменами авторів. За потреби скористайтеся додатковими джерелами інформації.

Рембрандт

Дієго Веласкес

Леонардо да Вінчі

Рафаель Санті

Повернення блудного сина

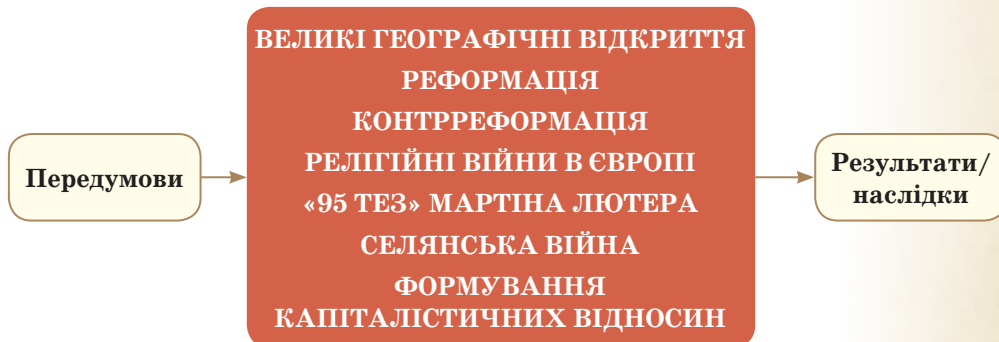
Джоконда (портрет Мони Лізи)

Інфанта Маргарита Австрійська

Сикстинська Мадонна

4. ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

Об'єднайтеся в групи і за схемою проаналізуйте зазначені в ній події, процеси і явища.

5. ІСТОРИЧНИЙ СТОРІТЕЛІНГ

Творчо опрацюйте словесні хмаринки.

1. Визначте, яка тема об'єднує слова в кожній із хмаринок. Дайте назву хмаринкам.
2. Визначте, чи всі слова наборів відповідають запропонованій вами назві й темі. Свою думку обґрунтуйте.
3. Складіть за допомогою запропонованих слів короткі розповіді на визначені вами теми.

6. ВІРТУАЛЬНА ГРА-ПЛУТАНКА

Що ми пам'ятаємо з історії Великих географічних відкриттів, епохи Реформації та Контрреформації? Запрошуємо перевірити свої знання і розуміння матеріалу за допомогою віртуальної гри-плутанки. Для участі в грі перейдіть за посиланням:

<https://cutt.ly/8hX1BE4>

7. ЩО МИ ЗНАЄМО З ТЕМИ

Перевірте, як ви засвоїли матеріал теми за допомогою онлайн-тестів. Для виконання завдань скористайтеся посиланнями або смартфоном — зчитайте QR-коди.

Великі географічні відкриття і становлення капіталістичних відносин

<https://forms.gle/d2Ct5E2LXTDuwh12A>

Високе Відродження.
Реформація в Західній Європі

<https://forms.gle/6wiYAjxvEBbHrNF8>

Держави Західної Європи в XVI–XVII ст.

§ 12 Становлення абсолютної монархії у Франції

Покажіть на карті сучасну Францію. Пригадайте, з якими труднощами боролися французи на шляху до об'єднання країни за доби Середньовіччя.

1. КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТ.

За Ранньомодерної доби у європейських державах продовжилися процеси централізації держав і зміцнення королівської влади. *На зміну станово-представницьким монархіям Середньовіччя формувався абсолютизм з необмеженою (абсолютною) владою монарха.*

Варто запам'ятати!

Абсолютна монархія — форма монархічної влади, за якої вся повнота влади зосереджується в руках монарха.

Абсолютизм (від лат. *absolutus* — *безумовний, необмежений*) — державний лад в ряді держав Європи за Раннього Нового часу, у якому верховна влада зосереджувалася в руках монарха.

У першій половині XVI ст. французькі королі з династії Валуа вже правили одноосібно. Франциск I (1515–1547 рр.) домігся права самостійно призначати церковних єпископів. Продаж чиновницьких посад приносив чималі прибутки для державної скарбниці. Значні фінансові надходження і армія чиновників робили Франциска I незалежним від Генеральних штатів, тому він не бачив потреби їх скликати. Свої рішення король обґрунтовував словами «Така моя добра воля».

Франція була активним гравцем у європейській політиці, змагаючись із Габсбургами за панування над багатою Італією. Хоча у війнах з Іспанією за італійське панування король програв, однак саме з Італії Франциск I привіз захоплення культурою Відродження.

Історичні подробиці

Франциск I та Леонардо да Вінчі

Італійська політика короля сприяла розвитку у Франції культури Відродження. Франциск I був великим любителем мистецтва і запросив працювати при своєму дворі геніального Леонардо да Вінчі. При дворі короля Леонардо зміг присвятити час творчості, упорядкуванню рукописів і щоденників. Франциск I дуже цінував свого гостя. Повагу до генія зобразив художник Жан Огюст Домінік Енгр на полотні «Смерть Леонардо да Вінчі», де бачимо смуток короля від смерті друга.

Смерть Леонардо да Вінчі
(картина художника Жана
Огюста Домініка Енгра, 1818 р.)

2. РЕЛІГІЙНІ ВІЙНИ Й УСТАНОВЛЕННЯ ДИНАСТІЇ БУРБОНІВ У ФРАНЦІЇ

Драматично розгорталася історія Франції в другій половині XVI ст. На півдні серед населення було багато гугенотів, а жителі півночі країни й Парижа лишалися вірними католицизму. До релігійних конфліктів додалися економічні проблеми внаслідок «революції цін», бажання частини дворянства пожитися церковними землями під час Реформації і боротьба за королівську владу між родинами Валуа та Бурбонів. Між ворожими таборами розгорнулися жорстокі *релігійні (гугенотські) війни (1562–1598 рр.)*.

Варто запам'ятати!

Релігійні (гугенотські) війни — громадянські війни у Франції (1562–1598 рр.) між політичними таборами протестантів (гугенотів) і католиків.

ВОРОЖІ ТАБОРИ РЕЛІГІЙНИХ ВОЄН

Католики

- захисники католицизму
- прихильники сильної королівської влади
- табір династії Валуа

ПРИВІД

1562 р.
убивство
загоном герцога
де Гіза гугенотів
у м. Вассі

Гугеноти

- захисники кальвінізму
- противники посилення королівської влади
- табір династії Бурбонів

На початковому етапі королівська влада намагалася примирити суперників. Гугеноти отримали право на свободу богослужіння по всій країні, окрім Парижа. Та спроба королеви Катерини Медічі знищити лідерів гугенотів під час **Варфоломійської ночі** 24 серпня 1572 р. призвела до загострення конфлікту й фактичного розколу Франції.

Історичні подробиці

Варфоломійська ніч — масові вбивства кальвіністів-гугенотів під час весілля Генріха Бурбона та Маргарити де Валуа. Ворожі табори сподівалися примиритися, організувавши династичний шлюб гугенота Генріха Наваррського та сестри короля Карла IX. Однак королева-мати Катерина Медічі вирішила знищити лідерів гугенотів, що з'їхалися з нагоди весілля до Парижа. Жертвами кривавої розправи, що тривала кілька днів, були десятки тисяч людей, у т. ч. жінки й діти.

На знак протесту гугеноти створили на півдні Франції **гугенотську Конфедерацію** на чолі з Генріхом Наваррським, якого бездітний Генріх III призначив своїм спадкоємцем.

Тим часом на півночі країни утворилася **Католицька ліга** на чолі з герцогом де Гізом. Обидва табори люто ворогували між собою і водночас поставили за мету відібрати королівський трон у Валуа. Крім цього, ще й іспанський король за підтримки Папи Римського вирішив здобути французьку корону для свого сина.

У цій ситуації після смерті Генріха III французьке дворянство та буржуазія підтримали Генріха Наваррського як законного короля за умови, що він відмовиться від кальвінізму й навернеться в католицизм. Генріх, зваживши всі за і проти, зі словами «*Париж вартий меси!*» погодився коронуватися під ім'ям Генріха IV (1594–1610 рр.), прийнявши католицизм. **Так після драматичних релігійних воєн, що тривали 36 років, Францію очолила династія Бурбонів.**

Поміркуймо!

Уявіть себе на місці Генріха IV — складіть перелік аргументів на користь рішення про прийняття корони короля Франції.

Установлення миру ознаменувалося підписанням **Навтського едикту 1598 р.** Документ закріплював католицизм офіційною релігією Франції. Водночас гарантувалися і права гугенотів на вільне віросповідання, обіймання державних посад, надавалися привілеї гугенотським містам.

Як гарантію безпеки гугеноти отримували в розпорядження численні фортеці та право мати військо.

Генріху IV вдалося подолати економічну кризу в державі, здійснюючи політику *меркантилізму* — активного втручання держави в управління господарськими справами. Король не потребував підтримки Генеральних штатів і правив за допомогою свого головного міністра Сюллі.

Генріх IV і королівська сім'я
(картина художника Франса Пурбуса Молодшого, 1607 р.)

ПОЛІТИКА МЕРКАНТИЛІЗМУ

- Зменшення податкового тиску
- Ліквідація внутрішніх мит
- Державна підтримка мануфактур
- Протекціонізм — обмеження ввезення до країни іноземних товарів
- Початок колонізації Канади

3. ЗАВЕРШЕННЯ ФОРМУВАННЯ АБСОЛЮТИЗМУ: КАРДИНАЛ РІШЕЛЬЄ ТА «КОРОЛЬ-СОНЦЕ» ЛУї XIV

Діємо: практичні завдання

Працюючи з текстом підручника, створіть карту пам'яті «Зміцнення французького абсолютизму в XVII ст.». Розпочніть укладання карти з основних гілок «Діяльність кардинала Рішельє» та «Абсолютизм Луї XIV».

Подальше зміцнення абсолютизму у Франції пов'язане з ім'ям кардинала герцога **Армана Жана дю Плессі Рішельє**. Протягом 1624–1642 рр. він обіймав посаду першого міністра за правління нерішучого короля Луї XIII (1610–1643 рр.).

Талановитий державний діяч *рішуче зміцнював королівську владу* та Францію. Генеральні штати більше не скликали. Щоб подолати гугенотську опозицію, за Едиктом милості 1629 р. їх позбавили фортець, армії та інших привілеїв. Залишили лише право на віросповідання.

Католицька знать також була позбавлена фортець, під загрозою смерті були заборонені дуелі. Рішельє ретельно викривав і карав змовників проти королівської влади.

Дбаючи про збагачення держави, уряд Рішельє на засадах меркантилізму *сприяв заснуванню торговельних*

компаній для зовнішньої торгівлі. Підприємливий кардинал і сам був учасником зовнішньоторговельних операцій. Сприяв розвитку виробництва товарів на експорт й обмежував імпорт предметів розкоші. **Франція активно взялася за створення колоніальної імперії** — у поле зору потрапили Канада, Західна Індія, Марокко, Персія.

У результаті втручання Франції в Тридцятилітню війну **кардиналу вдалося домогтися послаблення позицій Іспанії.** Тоді ж Франція здобула багаті на ресурси Ельзас і Лотарингію.

Розгляньте репродукцію картини. Про які особливості постаті першого міністра Франції вона розповідає?

Рішельє та його коти
(картина художника
Шарля Едуара Делора,
1884 р.)

БВІДЧАТЬ ДОКУМЕНТИ

Опрацюйте витяги із історичного документа. Які з порад Рішельє вважаєте актуальними для сьогодення?

Із Політичного заповіту Рішельє

Благо народу має бути єдиним заняттям Володаря і його радників.

Треба спати як лев, не закриваючи очей, щоб бачити всі біди, що можуть статися.

Володар, який хоче мати любов підданих, повинен призначати на головні посади своєї держави осіб шанованих з усього світу, щоб усі бачили його гідний вибір.

Скарбниця — серце держави, істинно вона є архімедовим знаряддям; якщо воно міцне, то дає можливість керувати світом.

У великій державі потрібно в скарбниці завжди мати запас на випадок непередбачених обставин.

Формування абсолютної монархії у Франції завершилося за правління «короля-сонця» **Луї XIV** (1643–1715 рр.). Після смерті першого міністра кардинала Мазаріні у 1661 р. Луї XIV ліквідував посаду першого міністра й узяв контроль над урядом на себе. Спільно зі своїм головним помічником міністром фінансів **Жаном Батистом Кольбером** король узявся впорядковувати державні справи.

Налагодження економічної ситуації відбувалося на засадах меркантилізму: було проведено податкову реформу, було введено в дію план сприяння торгівлі. Уряд заохочував розвиток мануфактур і винахідництво. Особлива підтримка надавалася ліонським виробникам шовку і гобеленів.

Опорою влади короля мав стати католицизм, тому протестантизм було заборонено, а гугеноти змушені були покинути Францію. Іншою силою, на яку спирався король, була реформована і посилена армія.

Значно зросли колоніальні володіння Франції в різних куточках світу. У 1665 р. було створено Ост-Індську компанію для управління низкою колоній.

Слова Луї XIV *«Я надто любив війну»* засвідчують воєнничу зовнішню політику короля. Унаслідок численних воєн територія Франції зростала.

Версальський палац — резиденція французьких королів протягом 1682–1789 рр. Збудований за Луї XIV. Чітке планування резиденції уособлювало упорядкованість та чітку організацію держави за панування абсолютистської монархії на відміну від безладу феодальної вольниці Середньовіччя.

Запрошуємо на віртуальну екскурсію до Версальського палацу! Установіть за допомогою Google play чи IOS тимчасово на телефон мобільний додаток «Palace of Versailles» — двері головної резиденції французьких королів відкриються перед вами.

1. «Помандруйте» палацом за допомогою мобільного додатка й підготуйте візитівку Версалея для туристичної подорожі.
2. Поміркуйте, навіщо Луї XIV потрібен був такий розкішний палац.

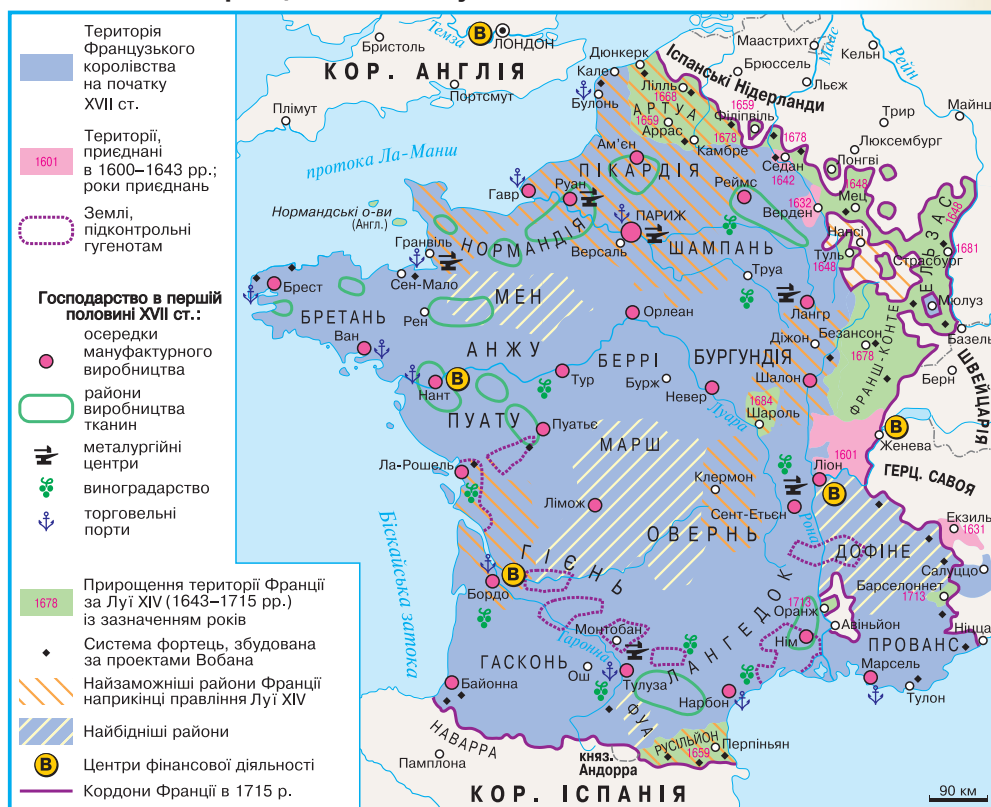
Віртуальний тур Версальським палацом
<https://cutt.ly/KhVTTa1>

Історичні подробиці

Король був своєрідним рекордсменом на троні — він правив найдовше з усіх відомих європейських монархів. Енергійному королю довелося пережити своїх прямих спадкоємців. Заповідаючи трон своєму правнуку, майбутньому королю Луї XV, «король-сонце» повчав бути розважливим у витратах, боротися з бідністю і жити в мирі із сусідами. Останніми словами короля були: «Я йду, але держава залишається». Абсолютна монархія у Франції проіснувала ще 78 років після смерті Луї XIV.

Франція в XVII ст. Луї XIV

Складіть розповідь за картою і текстом параграфа про економічний розвиток Франції в XVII ст. У розповіді обов'язково вкажіть головні галузі господарства. Зверніть увагу, чи рівномірно розвивалися різні райони держави.

Отже, *за Ранньомодерної доби Франція пройшла шлях від станово-представницької до абсолютної монархії*. Протистояння Реформації і католицизму завершилося заборону протестантизму. Держава активно спрямовувала розвиток мануфактурного виробництва та торгівлі в дусі політики меркантилізму.

ЗНАЮ МИНУЛЕ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Знаю і систематизую нову інформацію

1. Упорядкуйте хронологічну послідовність.

2. Утворіть логічні пари між назвами історичних подій і їхнім коротким описом.

1 Нантський едикт

А Загострення громадянського конфлікту між католиками та протестантами

2 Варфоломіївська ніч

Б Боротьба між католиками та гугенотами за владу у Франції

3 Релігійні війни

В Визнання релігійних прав і надання привілеїв гугенотам

4 Едикт милості

Г Скасування привілеїв гугенотів при визнанні права на віросповідання

3. Виконайте онлайн-вправу:

<https://cutt.ly/ThVTVBa>

<https://cutt.ly/LkJy8f>

Обговорюємо в групі

Обговоріть у групі зміст висловлювань французьких державних діячів. Доберіть історичні факти, які підтверджують зміст висловлювань: «Париж вартий меси» (Генріх IV), «Держава — це я!» (Луї XIV).

Миєлю творчо

Виконайте творчий проєкт (історичний портрет, сторінка діяча в соціальних мережах, інфографіка та ін.) «Особа в історії». (шаблон фейсбук-сторінки: <https://cutt.ly/etbTpmp>).

**Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:**

1598 р. Нантський едикт

Володіння Габсбургів в Іспанії. Національно-визвольна війна в Нідерландах

Пригадайте, яку історію «розповідає» хмаринка. Розкрийте зміст наведених понять і поясніть роль в історії згаданих діячів/діячок.

1. ВОЛОДІННЯ ГАБСБУРГІВ.

ІСПАНІЯ ЗА КАРЛА V ТА ФІЛІПА II

Історія багатьох європейських країн пов'язана з династією Габсбургів. Заснована в X ст. франкським рицарем Рудольфом, династія мала чималі володіння по всій Європі. З 1438 р. Габсбургам вдалося очолити Священну Римську імперію. На початку XVI ст. у результаті династичного шлюбу Габсбурги поширили свою владу й на Іспанію.

Фернандо
Арагон
Арагон
Мориски
Кортеси
Колумб
Ізабель
Америка
Фернандо
Унія
Мориски
Ізабель
Америка
Унія
Кастілія
Кастілія
Реконкіста
Реконкіста
Колумб
Кортеси

Діємо: практичні завдання

Опрацюйте історичну карту та з'ясуйте, у яких країнах Габсбурги мали володіння на початку XVI ст. Пригадайте з попереднього параграфа, як складалися відносини Франції і династії Габсбургів.

Володіння Габсбургів у Європі в середині XVI ст.

У 1516 р. Іспанія остаточно об'єдналася під владою **Карла I Габсбурга**. Від різних родичів король успадкував численні володіння у Європі та Новому світі. 1519 р. під ім'ям **Карла V** він став імператором Священної Римської імперії. Фінансовим підґрунтям могутності Карла було пограбування колоній. Однак багатюща спадщина і багатства колоній не позбавили Карла V проблем як усередині держави, так і у відносинах із сусідами.

Карл V прагнув установити абсолютну владу короля в Іспанії та мати переваги над іншими європейськими монархами. Його правління збіглося в часі з початком Реформації — Карл V взяв на себе роль захисника католицької церкви. Йому також довелося протистояти наступу Османської імперії на європейські володіння. Честолюбні наміри короля до абсолютної влади викликали **повстання комунерос** в Кастилії у 1520–1521 рр.

Історичні подробиці

Проти короля виступили незадоволені податковим тиском і втратою прав самоуправління міста. Однак, коли об'єднання повсталих міст «Свята хунта» висунуло з-поміж інших вимогу обкласти податками дворянство, гранди й ідалго виступили проти повстанців. Зрештою повстання комунерос зазнало поразки, тоді як влада короля зміцніла, а міста і кортеси втратили свої права.

Водночас економічне становище Іспанії поступово погіршувалося. Внаслідок пограбування колоній Іспанія найбільше відчула негативний вплив «революції цін». Податки зростали, але збільшувався і державний борг.

У зовнішній політиці справи Карла V також склалися суперечливо. Його головними суперниками були Франція й Османська імперія.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КАРЛА V

Протистояння з Османською імперією

- допомога австрійському ерцгерцогу Фердинанду I Габсбургу в боротьбі проти турків під Віднем;
- звільнення в 1535 р. захоплених турками християн в Тунісі;
- сплата данини турецькому султану Сулейману I Пишному, що загрожував Іспанії та Італії

Суперництво за лідерство у Європі з Францією

- установлення контролю над Італією внаслідок Італійських війн із Францією;
- не вдалося зламати могутність Франції

Як ми вже пам'ятаємо з попередніх параграфів, Карлу V не вдалося спинити поширення реформаційних учень у підвладній йому Німеччині. За Аугсбурзьким миром 1555 р. була визнана незалежність німецьких протестантських князів у питаннях віросповідання. Позиції Карла V в Німеччині істотно похитнулися.

Очевидно Карл V на кінець правління був розчарований результатами своєї політики, тому що невдовзі після укладення Аугсбурзького миру він зрікся престолів короля Іспанії та імператора Священної Римської імперії на користь свого сина Філіпа. Після завершення правління Карла V у 1556 р. династія Габсбургів розділилася на дві гілки: Іспанських та Австрійських.

Діємо: практичні завдання

Іспанський король Філіп II отримав різні оцінки сучасників. Одні називали його Мудрим, а інші ненавиділи. На основі тексту параграфа дізнайтеся, хто і чому міг давати такі оцінки королю. Якими заходами короля була зумовлена та протилежність оцінок його постаті? Своє дослідження оформіть у вигляді карти думок.

За Філіпа II Розсудливого (1556–1598 рр.) Іспанія досягла вершини своєї могутності. Завдяки величезним європейським і колоніальним володінням Іспанія здобула назву *«імперія, над якою ніколи не заходить сонце»*. Король активно втручався у всі європейські справи. Завдяки перемозі над турецьким флотом у морській битві при Лепанто в 1571 р. *Іспанії вдалося захистити західне Середземномор'я від наступу Османської імперії*. На деякий час було об'єднано Португалію з Іспанією. Філіп II, як і його батько, сприяв розвитку наук (заснував першу в Європі математичну академію), Великим географічним відкриттям і мистецтвом.

Наслідуючи батька, ревний католик Філіп II *докладав усіх зусиль для захисту католицької церкви*. У Іспанії за Філіпа II панувала інквізиція, релігійна нетерпимість. З країни були вигнані євреї і мориски. До речі, історики вважають, що саме вигнання підприємливих людей — представників цих народів, пізніше негативно позначилося на економічному розвитку держави.

Філіп II
(картина художника
Тіціана, 1550-ті роки)

Відеогалерея «Ескоріал»
Тривалість: 01 хв 29 с
<https://cutt.ly/xkHNcOr>

Ескоріальський королівський монастир Святого Лаврентія — пам'ятка Світової спадщини ЮНЕСКО (1984 р). Ескоріал є пам'яткою іспанського Відродження. Закладений 1563 р. Філіпом II, Ескоріал поєднував католицький монастир, бібліотеку й усипальницю іспанських королів.

1. Розгляньте фото Ескоріала та поміркуйте, які почуття в іспанців XVI ст. могла викликати пам'ятка.
2. Які елементи архітектури й оздоблення комплексу Ескоріала вказують на його релігійне призначення?

Справжнім головним болем Філіпа II була **боротьба Нідерландів за незалежність**. Ця війна до того ж призвела до загострення відносин з Англією, королева якої Єлизавета I відкрито підтримала бунтівну провінцію в боротьбі проти іспанського короля. Щоб покарати непокірну королеву (можливо ще й тому, що свого часу Єлизавета I відхилила сватання Філіпа II), король у **1588 р.** спрямував до берегів Англії флот під грізною назвою «Непереможна армада». Однак операція завершилася провалом: потріпана бурями, «Непереможна армада» зазнала поразки від британців.

2. НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА В НІДЕРЛАНДАХ

Діємо: практичні завдання

1. Поміркуйте, що означає поняття «національно-визвольна війна». Спробуйте самостійно сформулювати визначення поняття, продовжуючи речення: «Національно-визвольна війна — це боротьба...».

2. Працюючи з текстом параграфа, заповніть у зошиті таблицю «Національно-визвольна війна Нідерландів проти іспанського панування».

Національно-визвольна війна Нідерландів проти іспанського панування	
Причини війни	
Рушійні сили	
Головні події	
Лідери	
Результати й наслідки	

На відміну від Іспанії, Нідерланди, які займали вигідне географічне положення біля моря, сповна скористалися перевагами наслідків Великих географічних відкриттів. У країні швидко формувалися капіталістичні ринкові відносини. Морська торгівля сприяла розвитку міст. Місто Антверпен було центром світової торгівлі. У містах розвивалися мануфактури, у яких використовували найману працю робітників. Фландрія уславилася своїм сукном, що користувалося попитом у Європі, полотном, килимами, шовковими виробами. Працелюбні жителі країни відвойовували у моря кожний клаптик землі, на якому займалися хліборобством і розведенням худоби.

Однак політична залежність від Іспанії породжувала **ряд перешкод у розвитку, з якими жителі Нідерландів миритися не хотіли:**

- податковий тиск і обмеження на торгівлю в іспанських колоніях перешкоджали розвитку виробництва і торгівлі;
- на півдні країни зберігалися феодальні відносини і феодальна залежність селян;
- переслідування протестантів-кальвіністів іспанською інквізицією (серед підприємливих жителів Нідерландів кальвінізм був дуже популярним).

Наявні порядки не вдовольняли буржуазію, частину дворянства і селян. На чолі антиіспанської опозиції став **Вільгельм I Оранський «Мовчазний»**.

Спочатку нідерландці намагалися вирішити конфлікт мирним шляхом — у **1566 р.** вони подали петицію іспанській намісниці Маргариті Пармській з вимогами припинити релігійні гоніння і скликати Генеральні штати для вирішення нагальних питань. Однак недалекоглядні іспанці петицію відхилили. Тоді і вибухнуло народне повстання, яке набуло характеру *антикатолицького іконоборчого руху*. Повстанці громили католицькі храми й монастирі, розбивали ікони і статуї, виганяли священників і ченців.

Принц Вільгельм I «Мовчазний»
(портрет роботи художника
Адріана Кея, 1579 р.)

Дізнайтеся, чому Вільгельма Оранського прозвали «Мовчазним».

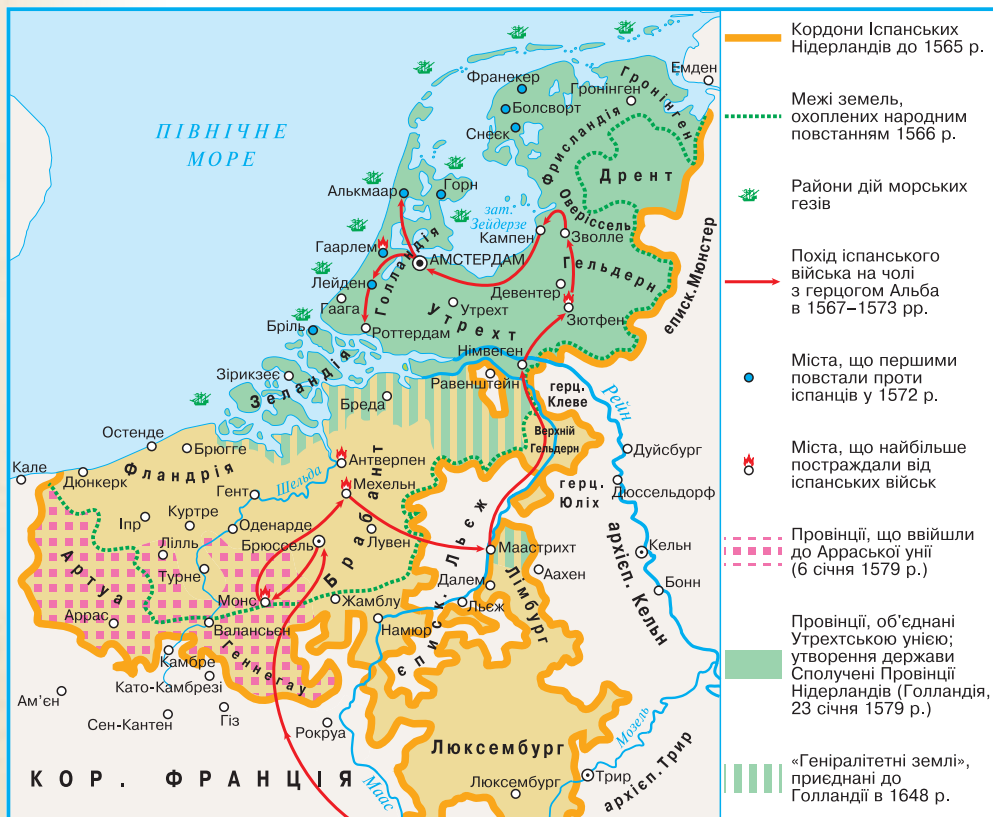
Для придушення повстанського руху Філіп II прислав військо на чолі з герцогом Альбою. Він упровадив податок — *алькабалу* — на торгівлю, що призвело до закриття крамниць і майстерень, вимушеної еміграції багатьох людей. Активні учасники повстання зазнали переслідувань і терору.

Та боротьба не припинялася. Людей, які йшли в ліси і створювали загони опору іспанцям, називали *лісовими гезами*. Тих, хто чинив опір іспанцям на морі, називали *морськими гезами*.

Історичні подробиці

Спочатку **гезами** (в перекладі з нідерландської *geuzet* — жebraк) зневажливо назвала нідерландських дворян Маргарита Пармська, коли ті подавали їй петицію. Однак потім самі повстанці почали називати себе гезами на знак протесту проти іспанців.

Національно-визвольна війна в Нідерландах (1568–1648 рр.)

Проаналізуйте історичну карту та выпишіть до таблиці (с. 86) головні події національно-визвольної війни в Нідерландах у хронологічній послідовності.

Однак у ході боротьби відбувся розкол країни. У січні 1579 р. південні провінції Ено, Артуа, Дует уклали *Арраську унію*, за якою вони залишалися під владою Іспанії. В обмін на покірність католицьке дворянство цих провінцій зберігало свої привілеї.

Урочистості з приводу підписання Мюнстерської угоди
(фрагмент картини художника Бартоломеуса ван дер Гелста, 1648 р.)

У відповідь у **1579 р.** сім північних провінцій (Голландія, Зеландія, Утрехт, Голдерн, Оверейссел, Фрисландія і Гронінген) уклали між собою *Утрехтську унію*. Учасники унії домовилися спільно захищатися від зовнішніх загроз. У **1581 р.** учасники Утрехтської унії оголосили про цілковиту незалежність від Іспанії. *На півночі Нідерландів було створено нову державу — Республіку Об'єднаних провінцій*. Пізніше її почали називати Голландською республікою.

За умовами Дванадцятирічного перемир'я 1609 р. Іспанія визнавала незалежність Республіки Об'єднаних провінцій. 30 січня 1648 р. між двома державами був підписаний *Мюнстерський договір*, за яким Республіка Сполучених провінцій Нідерландів здобула остаточну незалежність від Священної Римської імперії та Іспанії.

Республіка об'єднаних провінцій проіснувала до 1795 р. Республіка була об'єднанням самостійних у внутрішній політиці провінцій на чолі з представницьким органом — Генеральними штатами. Реальна влада в молодій республіці належала заможним верствам суспільства (буржуазії, купцям, новим дворянам). *Це дає підстави визначати державний лад Республіки об'єднаних провінцій як олігархічну (бюргерську) республіку*.

Історичне значення національно-визвольної війни Нідерландів полягає в тому, що *вона завдала удару по іспансько-*

му абсолютизму, розпочала епоху буржуазних революцій у Європі.

Здобуття незалежності мало вражаючі наслідки для розвитку Голландії: значно пришвидшився розвиток капіталістичних відносин, зросла кількість мануфактур, насамперед у Лейдені, Амстердамі, Роттердамі, Утрехті; розвивалася морська торгівля. Порт Амстердам став новим центром світової торгівлі. Голландцям вдалося захопити колонії в Індонезії, Південній Африці, Північній Америці.

ЗНАЮ МИНУЛЕ ↔ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ↔ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

↔ Знаю і систематизую нову інформацію

1. Утворіть логічні пари з імен історичних діячів і коротких описів їхньої ролі в історії.

1 Вільгельм I Оранський

А Іспанський король, який придушив повстання комунерос і зрікся престолу внаслідок розчарування безрезультатністю своєї політики

2 Карл V

Б Намісник іспанського короля у Нідерландах, який мав на меті придушити національно-визвольну боротьбу гезів

3 Філіп II

В Штатгальтер Нідерландів, який очолив національно-визвольну війну проти іспанського панування

4 Герцог Альба

Г Іспанський король, який зміг побороти турків при Лепанто, але втратив «Непереможну армаду» й Нідерланди

2. Упорядкуйте хронологічну послідовність. Назвіть дати історичних подій. Самостійно складіть завдання на лічбу часу, використовуючи історичні події, згадані в параграфі.

Обговорюємо в групі

1. Обговоріть у класі результати роботи із завданням рубрики «Діємо: практичне завдання» на с. 86. Поміркуйте, чи могла Іспанія запобігти національно-визвольній війні Нідерландів.
2. Історики часто називають національно-визвольну війну Нідерландів революцією. Уявіть себе істориком/історикинею і доберіть аргументи на користь цієї думки.
3. Виконайте тренувальну онлайн-вправу:
<https://cutt.ly/3kH5NfP>

Мислю творчо

Виконайте дослідження художніх картин (с. 89, 91) як джерел історичної інформації. Дайте відповіді на запитання:

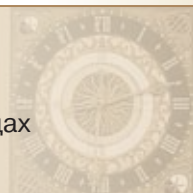
- а) Яку інформацію про минуле Нідерландів повідомляють картини?
- б) Чи можна картини назвати історичним джерелом? Обґрунтуйте свою думку.
- в) Які висновки можна зробити про вплив результатів національно-визвольної війни Нідерландів на розвиток країни? Які елементи картин на це вказують?

Зняття облоги з Лейдена (картина художника Отто ван Веена, 1574 р.)

**Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:**

1568–1648 рр. Національно-визвольна війна в Нідерландах
1579 р. Утрехтська унія

§ 14 Англія в XVI ст.

Пригадайте, якими були результати Столітньої війни для Англії. Поміркуйте, як вплинули Великі географічні відкриття на економічний розвиток Англії.

1. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АНГЛІЇ В XVI СТ.

Війна Червоної і Білої троянд скінчилася встановленням в Англії династії Тюдорів. Це був період відродження держави, утвердження абсолютної королівської влади за збереження парламенту.

ОСОБЛИВОСТІ АБСОЛЮТИЗМУ ТЮДОРІВ

Парламент
був підлеглим
монарху

Сильне місцеве
самоврядування,
слабкий чиновницький
апарат

Відсутність регулярної
сухопутної армії,
сильний військовий
і торговельний флот

Під час правління Генріха VII (1485–1509 рр.) було відновлено економіку країни, підірвану Столітньою війною. Виникли передумови для розпаду феодальних відносин і зародження товарного виробництва й ринку.

ЧИННИКИ, ЯКІ СПРИЯЛИ ЗАРОДЖЕННЮ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Звільнення селян
від особистої
залежності

Англія опинилася
в центрі нових
торговельних шляхів
унаслідок Великих
географічних відкриттів

Природні умови
Англії сприяли
розвитку
вівчарства – головної
галузі господарства

В Англії здавна займалися вівчарством. Попит на вовняне сукно з кінця XV ст. зріс. *Розведення овець було вигіднішим, ніж землеробство, тому землевласники почали перетворювати свої землі на пасовиська.* Вони виганяли селян із землі, а зайняті території обгороджували і на них розводили овець. Цей процес дістав назву **обгороджування**.

У XVI ст. виробництво сукна стало головною галуззю англійської промисловості, а у середині століття воно становило 80 % експорту.

Збільшення виробництва сукна потребувало нових форм організації праці. Старі ремісничі майстерні були не в змозі виробити необхідну кількість товару. На зміну їм прийшло **мануфактурне виробництво**.

Відбувалися зміни і в англійському суспільстві. Представники дрібного і середнього дворянства (за старою звичкою їх ще називали рицарями) почали переходити до ведення ринкового господарства, займалися тим, що приносило прибуток: вівчарством, виробництвом сукна на мануфактурах, видобуванням і виробництвом металів. Вони становили основу **«нового дворянства»** — **джентрі**.

Сесії англійського парламенту завжди відкривають у Палаті Лордів. Королева зачитує промову, сидячи на троні, а для лорда-канцлера призначене крісло, яке має назву «вулсак» (англ. wool — *вовна*, sac — *мішок*). Лорд-канцлер сидить на мішку, набитому вовною. Цей звичай бере початок із XVI ст., коли Англія була головним експортером вовни і вовняних виробів в Європу. Мішок з вовною став символом заможності Англії.

Крісло лорд-канцлера в англійському парламенті (сучасне фото)

2. «КРИВАВЕ ЗАКОНОДАВСТВО»

Свідчать документи

Томас Мор «Утопія» (1516 р.)

Ваші вівці, зазвичай такі лагідні, що задовольняються дуже незначним, тепер, кажуть, стали такими ненажерливими й невгамовними, що поїдають навіть людей, розоряють і спустошують поля, будинки й міста. Саме в усіх тих частинах королівства, де виготовляють найтоншу й тому найкоштовнішу вовну, знатні аристократи і навіть деякі абати, святі люди, не задовольняються тими щорічними прибутками й відсотками, які зазвичай наростали від маєтків їхніх предків, не задовольняються тим, що їх гультьяйське й розкішне життя не приносить жодної користі суспільству, навіть шкодить йому...

1. Як ви розумієте вислів Томаса Мора, що «вівці... поїдають людей»?
2. Яким, на вашу думку, було ставлення Т. Мора до обгороджуваль?

У пошуках засобів до існування селяни наймалися за копійчану плату на мануфактури. Але підприємства і

Джентльмен подає милостиню
жебраків (гравюра XVI ст.)

господарства нових дворян не могли забезпечити роботою величезну кількість знедолених селян. Вони перетворювались на **пауперів** — людей, повністю позбавлених засобів для існування. Десятки тисяч ставали волоцюгами й жебраками, блукали дорогами Англії в пошуках роботи та притулку. Тисячі гинули від голоду і хвороб.

Корлівська влада діяла в інтересах власників землі та мануфактур, тому розпочала боротьбу з пауперами. Англійські королі династії Тю-

дорів видали жорстокі закони проти волоцюг і жебраків — так зване **«криваве законодавство»**, яке зобов'язувало пауперів найматися на роботу.

«Криваві закони» не могли і не призупинили зростання жебракування. Але вони досягали іншої мети — перетворювали зігнаних із землі селян на людей, готових найматися працювати на будь-яких умовах. Майже безкоштовна праця найманих працівників давала можливість збільшити статки нового дворянства.

3. КОРОЛІВСЬКА РЕФОРМАЦІЯ

Важливим засобом зміцнення абсолютизму за династії Тюдорів була реформація церкви, яка розпочалася за **Генріха VIII** (1509–1547 рр.). На відміну від Німеччини, де Реформація відбулася внаслідок народного руху «знизу», в Англії вона була «згори» (за активного втручання короля).

У **1534 р.** парламент затвердив запропонований Генріхом VIII **Акт про супрематію** (супрематія — верховенство). Відповідно до цього документа король прийняв титул очільника церкви в Англії. Це означало розрив із Римом і позбавлення англійської церкви залежності від Папи Римського. Відтоді вона почала називатися **англіканською**.

Тимчасово католицизм в Англії було відновлено за правління доньки Генріха VIII та Катерини Арагонської **Марії Тюдор** (1553–1558 рр.). Королева жорстоко переслідувала протестантів, що викликало незадоволення англійців. Багато державних і громадських діячів, митців і вчених емігрували. А шлюб Марії з Філіпом II іспанським англійці розцінили як **загрозу потрапити в залежність від могутніх Габсбургів**.

Історичні подробиці

Спочатку Генріх VIII був прибічником католицької церкви, критикував Лютера за його виступ проти Папи, переслідував протестантів. Але пізніше сам виступав проти Риму. Адже Генріх VIII розумів, що привласнення церковних багатств могло поповнити державну скарбницю, а контроль над духовною владою підвищував авторитет англійської корони в очах підданих. Приводом переходу монарха до протестантизму стало те, що король не отримав від Папи Римського дозволу на розлучення з першою дружиною Катериною Арагонською, від шлюбу з якою він не мав сина, спадкоємця трону. Король домогся від англійського духовенства визнати його «єдиним захисником і верховним главою церкви і духовенства в Англії».

Генріх VIII (портрет роботи художника Ханса Хольбена Молодшого)

Поміркуймо!

Чи було можливе повне відновлення панування католицької церкви в Англії?

Акт про супрематію діє у Великій Британії і до сьогодні, визначаючи особливу роль британського монарха в справах церкви.

4. ЄЛИЗАВЕТА I

Діємо: практичні завдання

Працюючи з матеріалами підручника, додатковими матеріалами, з'ясуйте на конкретних фактах, чому англійський історик Вільям Камден, сучасник Єлизавети I, назвав її правління добою прогресу, протягом якої королева надихала своїх підданих на великі справи.

Останньою представницею династії Тюдорів на англійському престолі була королева **Єлизавета I** (1558–1603 рр.). Зійшовши на трон, вона сказала: *«Я доведу світові, що в Англії є жінка, яка вміє діяти мужньо»*. За її правління значно зміцнилася центральна влада. Єлизавета провадила політику **протекціонізму**.

Варто запам'ятати!

Протекціонізм — політика держави, спрямована на захист власної економіки від іноземної конкуренції. Полягала в сприянні й підтримці розвитку власного виробництва й торгівлі.

Королева заохочувала створення мануфактур, великих торговельних компаній, підтримувала винахідників. Назви компаній свідчили про основні напрями торгівлі — Гвінейська, Мароканська, Ост-Індська. Англія надавала притулок досвідченим фахівцям-іноземцям — протестантам, які змушені були залишати свою батьківщину через релігійні гоніння. Німецькі майстри гірничої справи, ткачі з Нідерландів, французькі килимники привезли в Англію секрети свого ремесла. Це сприяло вдосконаленню старих і появі нових галузей виробництва.

Єлизавета I визнавала себе заступницею деяких піратів. У 1577–1580 рр. **Френсіс Дрейк** із невеликою ескадрою вирушив у плавання. Пірати пограбували іспанські порти на тихоокеанському узбережжі, захопили кораблі із золотом. Це плавання було другим навколосвітнім після експедиції Фернана Магеллана. Дрейка посвятили в рицарі особисто королева.

1. Перегляньте відео про Френсіса Дрейка. Визначте, чому експедиції Дрейка мали успіх? Яке значення його піратська діяльність мала для Англії?
2. Як ви ставитеся до такого способу поповнення державної скарбниці як піратство?

Відео «Френсіс Дрейк» Тривалість: 04 хв 34 с

<https://cutt.ly/akDZ39Z>

Англія активно продовжувала колоніальну експансію (приєднання інших територій). Волтер Рейлі заснував англійську колонію в Північній Америці й назвав її Вірджинією.

Єлизавета I продовжила Реформацію, яку розпочав Генріх VIII, відновила повноваження протестантської церкви. У **1571 р.** завершилося становлення англіканської церкви. Парламент ухвалив англійський *Символ віри* з 39 статей, у якому встановлювалися основні положення англіканського вчення. Елементи кальвінізму в ньому було поєднано з католицизмом. Не визнавалася влада Папи Римського, заборонялись індульгенції, було зменшено кількість релігійних свят, богослужіння проводили англійською мовою, духовенство підпорядковувалось лише королю.

Історичні подробиці

Загрозою правлінню Єлизавети I була її двоюрідна сестра — шотландська королева, вірна католичка **Марія Стюарт**, яка претендувала на англійський престол. Марію Стюарт звинуватили в державній зраді — зв'язках з католицькими королями і Римом. Після тривалої боротьби та роздумів Єлизавета I наважилася на безпрецедентний крок — Марію Стюарт засудили до страти (королева дала наказ вбити королеву).

У відповідь на страту Марії Стюарт Папа Римський закликав католиків до війни з Англією. Єдиним, хто відгукнувся на це, був іспанський король Філіп II. У 1588 р. він спорядив для вторгнення в Англію флот зі 134 кораблів — «Непереможну армаду», у складі якої було 20 тис. солдатів і моряків. Розгром англійцями «Непереможної армади» відкрив Англії шлях до морського панування.

Діємо: практичні завдання

Це одна з найзнаменитіших картин в історії Великої Британії. У липні 2016 р. вона була викуплена у спадкоємців знаменитого Френсіса Дрейка за 10 млн фунтів стерлінгів. У зборі цієї суми брали участь різні фонди, звичайні люди, включаючи школярів. З осені 2016 р., після реставрації, картина зайняла почесне місце в постійній експозиції Королівських музеїв Гринвіча.

Єлизавета I (картина невідомого художника, 1590 р.)

Портрети того часу, як правило, наповнені сенсами. Деталі мають значення. Спробуйте «прочитати» цю картину і дізнатися, що символізують її деталі.

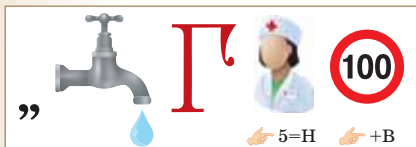

ЗНАЮ МИНУЛЕ ❧ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ❧ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

❧ Знаю і систематизую нову інформацію

1. Історичні ребуси: розгадайте ребуси та дізнайтеся, які явища, процеси історії Англії в них закодовані. Поясніть значення закодованих понять у розвитку країни.

2. Які чинники сприяли зародженню ринкових відносин в Англії?
3. Що таке обгороджування?
4. Які причини та наслідки мав процес обгороджування в Англії?
5. Що стало причинами, а що приводом до королівської Реформації в Англії?
6. Чому Реформацію в Англії називають проведеною «згори»?
7. Перевірте, як ви засвоїли матеріал, виконавши онлайн-вправу: <https://cutt.ly/phVYkpC>

❧ Обговорюємо в групі

1. Які події XVI–XVII ст. можна вважати доленосними в історії Англії?
2. Чим, на вашу думку, Реформація в Англії відрізнялася від Реформації в континентальній Європі?

❧ Мислю творчо

1. Підготуйте презентацію «Роль жінок з династії Тюдорів в управлінні державою».
2. Виконайте творчий проєкт (історичний портрет, сторінка діяча/діячки в соціальних мережах, інфографіка та ін.) «Особа в історії» (оберіть історичного діяча з параграфа).

Шаблон
фейсбук-сторінки діяча

**Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:**

- 1534 р.** Затвердження англійським парламентом Акта про супрематію
- 1588 р.** Розгром «Непереможної армади»

Англійська революція

Які події та особливості розвитку Англії в XVI ст. свідчили про утвердження абсолютизму в цій країні?

1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕВОЛЮЦІЇ

Діємо: практичні завдання

1. Працюючи з текстом параграфа, з'ясуйте причини, перебіг і наслідки Англійської революції.
2. Результати своєї роботи оформте у зручний для вас спосіб: таблицю, схему, карту знань тощо.

На початку XVII ст. Англія залишалася аграрною країною. Однак це не стало на заваді розвитку промисловості. За 1540–1640 рр. видобування кам'яного вугілля збільшилося з 200 тис. до 1,5 млн тонн на рік. Майже 80 % вугілля всієї Європи було англійським. Збільшилося видобування залізної руди, свинцю, олова, міді. Працювало 800 плавильних печей. *Але особливе місце в промисловості посідало виробництво сукна, основою якого було вівчарство.* Англія постачала готові вовняні вироби на зовнішній ринок. Вона опинилася на перехресті головних торговельних шляхів. Центром економічного життя Англії був Лондон, у якому на початку XVII ст. жило майже 200 тис. осіб.

Панорама Лондона в 1616 р. (гравюра Ніколаса Йоанніса Вішера, XVII ст.)

Яку інформацію з життя Лондона початку XVII ст. можемо дізнатися з гравюри?

Але розвитку промисловості, торгівлі, сільського господарства перешкоджали залишки феодальних відносин.

У 1603 р. династію Тюдорів на англійському престолі змінила династія Стюартів. Її засновник — король **Яків I Стюарт** (1603–1625 рр.) — намагався розширити права короля і встановити класичну форму абсолютної монархії (на зразок тієї, що склалася у Франції та Іспанії). Це викликало незадоволення парламенту, який, навпаки, бажав обмежити королівську владу. За роки правління Якова I парламент скликали лише тричі. Внутрішня і зовнішня політика короля обурювала нове дворянство і буржуазію.

2. ПОЧАТОК РЕВОЛЮЦІЇ

Варто запам'ятати!

Революція — докорінний злам, зміни в розвитку суспільства, в природних явищах, у пізнанні світу.

Головними причинами Англійської революції стали дії королівської влади, які гальмували економічний розвиток країни й порушували релігійну свободу англійців.

Карл I (1625–1649 рр.) продовжував політику свого батька — *не звертав уваги на парламент і наділяв важливими повноваженнями своїх придворних*. Після невдалої військової кампанії проти Франції для її продовження ко-

роль наказав збирати «примусову позику»

— податок, що в окремих випадках може стягуватися без згоди парламенту. Восени 1627 р. без суду і слідства було ув'язнено 70 джентльменів, які відмовилися її сплачувати. *Але в Англії здавна поважали традиційні права і свободи*. У 1628 р. парламент подав королю «Петицію про право». Документ вимагав згоди парламенту на впровадження податків і гарантій недоторканності підданих королівства на основі «Великої хартії» та інших «законів і статутів». У відповідь Карл I розпустив парламент країни в 1629 р. і до 1640 р. правив одноосібно.

Карл I проголосив обов'язкову приналежність усіх громадян до англіканської церкви й почав переслідувати пуритан. Це спричинило не тільки незадоволення серед англійців, а й повстання шотландців у 1639 р.

Карл I (портрет художника Данієла Мейтенса, 1640 р.)

Заспокоїти Шотландію Карлу I не вдалося. Він змушений був скликати парламент, щоб заручитися його підтримкою на стягування нових податків у боротьбі із шотландцями. Але парламент відмовив королю в цьому, вимагаючи змінити його політику. У відповідь Карл I розпустив парламент після трьох тижнів роботи. Через це його прозвали «Коротким».

Історичні подробиці

Пуритани (англ. Purity — чистота) — послідовники кальвінізму в Англії і Шотландії в XVI–XVII ст. Виступали за поглиблення Реформації. Вимагали «очищення» офіційної церкви від старих католицьких обрядів. Пуритани вели аскетичний спосіб життя, добровільно позбавляючи себе задоволень і радощів. Розділялися на поміркованих — **пресвітеріан** і радикалів — **індепендентів**. Пуритани піддавалися численним переслідуванням з боку влади, масово емігрували до Нового Світу. До XVII ст. більшість жителів англійських колоній на північному сході сучасної території США були пуританами.

Англія, уклавши із Шотландією принизливий для себе мир, повинна була сплачувати кошти на утримання шотландських військ. Це загрожувало державній скарбниці повним банкрутством, і в листопаді 1640 р. Карл I знову скликав парламент. Його назвали «Довгим», оскільки працював з 1640 до 1653 р. *День відкриття засідань Довгого парламенту (3 листопада 1640 р.) вважається початком революції.*

Буржуазія і нове дворянство становили більшість у нижній палаті парламенту. На першому ж засіданні його лідери на чолі з Джоном Пімом розпочали розгляд справи про усунення за звинуваченням у державній зраді з посад найближчого оточення короля. Нові закони унеможливили правління короля без співпраці з парламентом; заборонили збирати податки, не затверджені парламентом. Були ліквідовані судові установи (Зоряна палата, Висока комісія), створені для зміцнення королівської влади та її контролю над дворянством.

Важливою подією у діяльності парламенту було *прийняття «Великої Ремонстрації» (протесту), в якій у 204-х статтях перелічувалися зловживання короля.* У документі було обґрунтовано буржуазний принцип недоторканності особи та її власності. Зазначалося право парламенту контролювати діяльність королівських міністрів, що вже було елементом парламентської монархії. Після цього влада фактично перейшла до парламенту.

Свідчать документи

3 «Великої Ремонстрації» (1641 р.)

Коріння всіх бід ми вбачаємо у підступних і згубних намірах підірвати основні закони і принципи правління, на яких міцно трималися релігія і суд королівства. Винуватцями і натхненниками цього були: 1) єзуїти-папісти... 2) єпископи... 3) ті радники і придворні, які з особистих переконань взялися сприяти... загибелі його величності і своєї власної держави...

На кого покладалася вина за зловживання короля? Проти якого явища в Англії був спрямований цей документ?

3. ГРОМАДЯНСЬКІ ВІЙНИ. ПРОТЕКТОРАТ КРОМВЕЛЯ

На початку січня 1642 р. Карл I з озброєною охороною прибув до Палати громад з наміром арештувати лідерів парламенту. Згоди на їхній арешт парламент не дав, заздалегідь попереджені лідери зуміли втекти з Лондона. Дії короля парламентарі розцінили як серйозне порушення привілеїв. Ситуація набула загрозливого характеру.

Король Карл Стюарт прибув до парламенту заарештувати п'ятьох його лідерів
(картина художника Чарльза Вест-Копла, 1860 р.)

Сьогодні ця картина посідає почесне місце в Палаті лордів англійського парламенту. Як ви вважаєте, які причини такої поваги до цієї сторінки історії Англії?

В Англії розпочалася **громадянська війна**. Прибічників короля назвали «кавалерами» (від англ. cavalier — вершник). Вся країна розподілилася на прибічників парламенту — пуритан, і прибічників короля, які переважно належали до англіканської церкви. В армії роялістів головною ударною силою була кавалерія. Прибічників парламенту називали «круглоголові», тому що серед них переважали скромно вдягнені та коротко підстрижені міщани.

Після першої поразки **парламент пішов на створення армії «нового зразка»**. В армії перебували протестантські проповідники, які піднімали її моральний дух.

Діємо: практичні завдання

Прочитайте історичну довідку та визначте, на яких засадах формувалася парламентська армія «нового зразка».

Створення нової армії пов'язано з ім'ям **Олівера Кромвелля** — пуританина, хороброго офіцера, талановитого полководця, політика (був обраний спочатку до Короткого, а згодом і до Довгого парламенту). Він був фанатично віруючою людиною. Завдяки його зусиллям постала армія нового зразка. Вона складалася з добровольців-пуритан. Командирів добирали не за знатністю роду, а за вмінням вести бойові дії. Загони закутих у панцир та озброєних списами й мечами кавалеристів прозвали «залізnobокими». О. Кромвель вимагав від офіцерів і солдатів залізної дисципліни, чесності, забороняв лихословити, грабувати місцеве населення.

Пам'ятник Оліверу Кромвелю перед англійським парламентом у Лондоні (сучасне фото)

14 червня 1645 р. відбулася битва при Нейзбі. Війська Кромвелля розгромили королівську армію. Невдовзі Карл I утік до Шотландії. *Громадянська війна завершилася, влада в державі повністю перейшла до парламенту*, якому згодом шотландці за грошовий викуп видали короля.

Відео «Хто такий Олівер Кромвель»

Тривалість 02 хв 11 с

<https://cutt.ly/okDXhZ5>

Кромвель читає лист, знайдений в обозі Карла I після битви біля Нейзбі (картина художника Чарльза Лендсіра, 1851 р.)

Переможці захопили в королівському обозі таємне листування Карла I. З нього вони дізналися про заклик Карла I до французького короля надіслати війська за ради збереження своєї абсолютної влади. Ці документи були виставлені парламентом на загальний огляд. Їх оприлюднення викликало в Лондоні вибух обурення — сам король виявився зрадником свого народу.

30 січня 1649 р. у Лондоні Карла I Стюарта, «тирана, зрадника, ворога англійської держави», як було сказано у вирoku, *було страчено*.

19 травня 1649 р. *палата громад англійського парламенту офіційно проголосила Англію республікою*, палату лордів — вищу палату парламенту — було розпущено, королівський титул ліквідовано.

Проти республіканської влади виступили Ірландія та Шотландія. Армія Кромвеля вирушила з каральними експедиціями в ці країни. У 1652 р. вони були приєднані до Англії.

Повернувшись до Лондона, Кромвель розігнав парламент і проголосив себе лордом-протектором республіки (тобто її захисником). Було встановлено режим *протекторату* (1653–1658 рр.), фактично військову диктатуру.

Варто запам'ятати!

Протекторат (від лат. protector — захисник) — форма державного правління, за якої влада належить лорду-протектору.

Незважаючи на жорсткий режим протекторату, «нові дворяни», буржуазія підтримували Кромвеля, оскільки він діяв у їхніх інтересах.

Під час громадянської війни парламент прийняв рішення конфіскувати землі короля, феодалної знаті та церкви і продавати їх дворянству та буржуазії. Ці землі були проголошені їхньою власністю. Зберігалася залежність селян, які повинні були сплачувати феодалні побори і десятину.

Цоміркуймо!

З появою в Англії лорда-протектора в державі залишилася республіка чи була встановлена диктатура?

4. РЕСТАВРАЦІЯ СТЮАРТІВ. «БІЛЛЬ ПРО ПРАВА»

Після смерті Кромвеля лордом-протектором став його син Роберт. Але він виявився слабким правителем і в 1659 р. відмовився від влади. За цих умов командує англійськими військами у Шотландії генерал Джордж Монк розпочав таємні переговори із сином страченого короля принцом Карлом II Стюартом, який перебував в еміграції. *Йшлося про реставрацію (відновлення) династії Стюартів*.

У лютому 1660 р. армія генерала Монка, не зустрівши опору, вступила до Лондона. Були проведені вибори до пар-

ламенту, в якому відновили палату лордів. Новий парламент проголосив королем Карла II Стюарта. Новий король розпочав переслідування пуритан, було страчено деяких учасників трибуналу, який виніс смертний вирок Карлу I. Карл II намагався посилити владу короля і зменшити вплив парламенту. У посиленні королівської влади не відставав і наступний король Яків II (брат Карла II) — палкий прихильник католицизму. Парламент, спираючись на англіканське духовенство, вирішив діяти.

Восени **1688 р.** до берегів Англії причалив флот із штатгальтером (правителем) Голландії Вільгельмом (зятем Якова II). Він скористався запрошенням парламентаріїв на англійський престол. Ці події стали державним переворотом, але все було досягнуто мирним шляхом і названо *«славною революцією»*. Яків II вирішив утекти, і це влаштувало всіх. На початку 1689 р. голландський правитель став англійським королем Вільгельмом III.

Восени **1689 р.** парламент ухвалив *«Білль про права» (білль — законопроект), який остаточно заклав фундамент нової форми державності — парламентської монархії*. Цим документом обмежувалися повноваження монарха. Усі найважливіші питання вирішувались у парламенті, який складався з представників політичних партій.

Варто запам'ятати!

Парламентська монархія — форма державного устрою, за якої влада монарха обмежена парламентом.

Свідчать документи

Із «Білля про права» (1689 р.)

4. Що збирання коштів на користь... короля без згоди парламенту... незаконне...
6. Що набір або утримання постійного війська у мирний час... поза законом.
8. Що вибори у члени парламенту повинні бути вільними.
9. Що свобода слова, дебатів та актів у парламенті не повинні зазнавати утисків...
13. Що для припинення будь-яких зловживань і для поліпшення, зміцнення й охорони законів парламент повинен скликатися досить часто.

Чиї інтереси захищав цей закон? Наведіть приклади, спираючись на документ.

ЗНАЮ МИНУЛЕ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

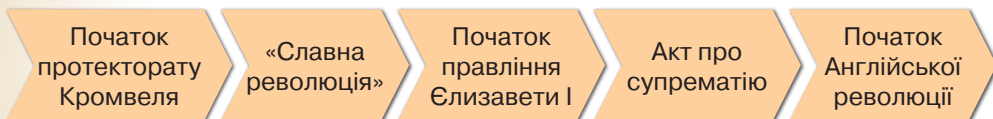

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Знаю і систематизую нову інформацію

1. Упорядкуйте хронологічну послідовність та виконайте завдання:
 - а) розташуйте події в хронологічній послідовності та визначте її хронологічні межі;
 - б) назвіть події, які відбулися синхронно у Франції, Іспанії, Нідерландах, Україні.

2. Які головні причини Англійської революції?
3. Чому парламентське військо зазнало невдач на початку громадянської війни?
4. Які події призвели до відновлення монархії в Англії?
5. Чому на англійський престол було запрошено правителя Голландії?
6. Чому події 1688–1689 рр. називають «славною революцією»?
7. Перевірте, як ви засвоїли матеріал, виконавши онлайн-вправу: <https://cutt.ly/WhVYnK1>

Обговорюємо в групі

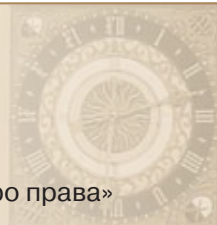
1. На думку сучасного англійського історика Нормана Дейвіса, «Велика Ремонстрація» поставила перед королем довгий список вимог. Про який «довгий список вимог» ідеться? Чи виконав король ці вимоги?
2. Один британський журналіст якось зауважив, що національна історія нагадує йому музей, де кожному персонажу відведена окрема полицка, а під кожним портретом акуратно наклеєний ярлик з оцінкою: «тиран», «просвітитель», «національний герой». Може, тому особливий інтерес істориків завжди викликав чоловік, чия «поличка» до сьогодні так і не визначена — полководець, протектор Олівер Кромвель.
А яку полицку відведете ви цій історичній особі? Свою думку аргументуйте.
3. Чому спроби відновлення абсолютизму в Англії виявилися невдалими?

Мислю творчо

Виконайте творчий проєкт (історичний портрет, сенкан, сторінка в соціальних мережах) «Олівер Кромвель». Скористайтеся інтернет-ресурсом до підручника.

**Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:**

1640 р.	Початок Англійської революції
1653–1658 рр.	Протекторат Олівера Кромвелля
1689 р.	Англійський парламент ухвалив «Білль про права»

Річ Посполита: «шляхетська демократія»

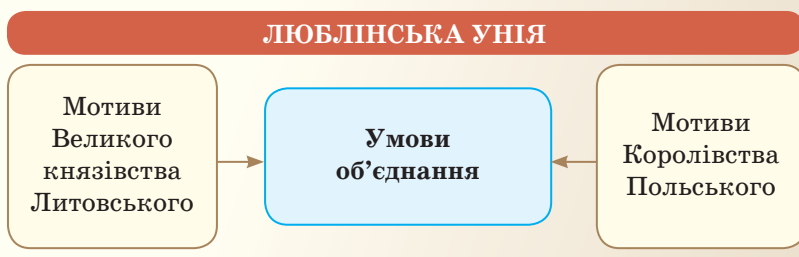
Покажіть на карті (с. 109) Королівство Польське і Велике князівство Литовське. Пригадайте, яку роль в історії обох держав відіграла Кревська унія?

1. ЛЮБЛІНСЬКА УНІЯ І УТВОРЕННЯ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Діємо: практичні завдання

Дослідіть за текстом підручника історію укладення Люблінської унії. У ході роботи заповніть структурно-логічну схему.

1 липня 1569 р. в Східній Європі було створено нову державу Річ Посполиту внаслідок об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського.

Відтоді розпочинається володарювання династії Ягеллонів у двох частинах об'єднання. І хоч до реальної унії справа у XIV–XV ст. не дійшла, однак дві держави зазвичай поєднував один володар, і як король, і як великий князь. З часом гостріше відчувалася потреба у тіснішому зв'язку. На східних кордонах Великого князівства Литовського постав небезпечний ворог — Московське царство. Москва заявляла про наміри володіти всіма руськими землями, а велика їхня частина входила до Великого князівства Литовського. Велике князівство Литовське потребувало укріплення єдності з Королівством Польським, яке видавалося острівцем миру і стабільності серед бурхливих подій у Європі XVI ст. Литовські землевласники заздрили привілеям польської шляхти і прагнули зрівнятися з нею у правах. Королівство Польське приваблювали південні землі Великого князівства Литовського — Польська шляхта сподівалася з допомогою унії реалізувати свої претензії на володіння Волинню та Східним Поділлям, за які тривала давня суперечка з Великим князівством. Саме на цих зем-

лях польські землевласники могли розгорнути великі господарства з виробництва зерна, яке внаслідок «революції цін» на європейських ринках коштувало дуже дорого. Посилення Московського царства також непокоїло поляків.

У результаті Люблінської унії постала нова держава з єдиним виборним королем, спільним сеймом, фінансами та зовнішньою політикою. Велике князівство зберігало певну автономію, власну адміністрацію, правову систему, військо. До Польського Королівства увійшли воєводства Київське, Волинське і Брацлавське. Таким чином до Королівства потрапили майже всі українські землі, бо там уже перебувало Західне Поділля та Галичина, де існували Руське, Белзьке й Подільське воєводства. Назва «Річ Посполита» польською означає «Республіка» («спільна справа»).

Річ Посполита складалася з різних за господарським потенціалом і структурою населення регіонів. Вона була строкатою за етнічним складом та релігійним розмаїттям.

Свідчать документи

Із заповіту короля Сигізмунда II Августа

Цією своєю останньою волею ми даємо й заповідаємо обом державам, Короні Польській і Великому князівству Литовському, ту любов, згоду і єдність... що їх наші предки називали латиною «унія» та укріпили навек міцними угодами... А той народ, що не виявить удячності за ту унію і стане на шлях відокремлення, нехай тремтить перед гнівом Господнім...

Чому, на вашу думку, король вважав унію корисною і необхідною?

Люблінська унія
(картина художника
Яна Матейка, 1869 р.)

Який момент, на вашу думку, зобразив художник?

Річ Посполита другої половини XVI – першої половини XVII ст.

1. Покажіть українські землі, що увійшли до Речі Посполитої за Люблінською унією.
2. Назвіть воєводства, що розташовувались в українських землях Речі Посполитої.

2. ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Пригадайте з курсу історії України, що таке «фільварок», «товарна продукція», «кріпацтво».

2.1. ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

З початку XVI ст. на землях майбутньої Речі Посполитої відбулося стрімке економічне зростання. Спричинила його загальноєвропейська «революція цін» — ціни на сільськогосподарську продукцію зросли в три-п'ять разів,

а попит на неї збільшився. Польські землевласники перетворили свої господарства на *фільварки* — *багатогалузеві підприємства для виробництва товарної продукції*. Нарощування виробництва зерна призвело до посилення експлуатації селян. Якщо раніше панщина становила від чотирьох до 20 днів на рік, то тепер іноді досягала — шість-сім днів на тиждень. Дедалі більше селян ставали особисто залежними від панів та втрачали право вільно змінювати місце проживання.

Міста за складом населення були переважно польськими, і тільки на Волині та Київщині українськими. Завдяки бурхливій торгівлі *зростали польські міста* на берегах Вісли та балтійському узбережжі. З'явилися текстильні та шкіряні мануфактури. Прибутки від торгівлі отримували не лише купці, а й великі землевласники. Однак на відміну від Західної Європи, міста не грали значної ролі в Речі Посполитій, міська буржуазія тут так і не сформувалася.

2.2. СТАНОВИЩЕ СОЦІАЛЬНИХ СТАНІВ У ДЕРЖАВІ

У державі існували *чотири окремі стани: духівництво, шляхта, міщани і селяни*. Кожен з них мав свої особливі права і обов'язки, ретельно виписані в законах. Належність до стану визначалася походженням особи, перейти до іншого стану було майже неможливо, хоча іноді селянам вдавалося переселитися до міста й отримати статус міщан. Панівним була шляхта — 7–9 % населення країни. У той час як в Іспанії та Угорщині вона становила до 5 %, а у Франції та Англії — 1–2 % населення. Процвітання шляхти було гарантовано законом — цей стан сам контролював свою долю і долю решти населення держави. Обов'язки шляхти як військового стану були мінімальними, до 1569 р. вона вже здобула численні привілеї.

Люблінська унія утвердила принцип правової рівності всіх шляхтичів, але це не означало рівності фактичної. Верхівкою суспільства були 30–40 могутніх родин *магнатів*, які керували цілими провінціями майже незалежно. Тільки у володіннях князів Вишневецьких жило 230 тис. осіб. Магнати мали сотні, а то і тисячі маєтків і обіймали важливі державні посади. На середній сходинці перебували *пани* — заможні землевласники. Більшість панівного стану становили дрібні шляхтичі, які і ледве забезпечували своє існування. Частина шляхти зовсім не мала землі і брала її в оренду. Інші мали ділянку землі, але не мали кріпаків і вимушені були самі обробляти свої наділи.

В економічному сенсі їх складно було відрізнити від селян. Проте навіть такі шляхтичі не втрачали своїх привілеїв і шляхетського статусу, над дверима їхніх дуже скромних домівок гордо висів герб.

Шляхта була «політичним народом», який поступово встановлював контроль над населенням своїх земель. Населення, яке жило на шляхетських землях, цілковито залежало від своїх панів. Польські міста, хоча і мали магдебурзьке право, але фактично були підпорядковані місцевим землевласникам.

На малозаселених прикордонних землях держави наприкінці XV ст. виникло *козацтво, яке із середини XVI ст. стало окремим соціальним станом*. Він сформувався як військовий, а тому мав претензії на права і привілеї, рівні зі шляхетськими. Небажання шляхти їх визнати призводило до численних конфліктів, найбільше з яких — Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького в 1648–1657 рр.

Поміркуймо!

На думку англійського історика Нормана Дейвіса, Річ Посполиту можна назвати «шляхетським раєм, але цей рай означав чистилище для міщан і пекло для селян».

Аргументовано підтвердьте або спростуйте оцінку історика.

Польська шляхта між 1576–1586 роками (літографія художника Яна Майка, 1875 р.)

3. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ. ШЛЯХЕТСЬКА ДЕМОКРАТІЯ

Протягом XVI–XVII ст. у більшості європейських країн утворилися централізовані держави й виникли абсолютні монархії. Відмінний політичний устрій мала Річ Посполита. Основною одиницею політичного життя були місцеві *сеймики*. Найвищим законодавчим органом з 1493 р. був *сейм*. Він ухвалював закони, встановлював податки й

обирав короля. Після смерті короля Сигізмунда II Августа в 1572 р. особа короля стала виборною.

Варто запам'ятати!

Сейм — загальнодержавні збори представників шляхти та духовництва в Речі Посполитій, вищий орган управління державою.

Сеймик — місцеві збори шляхти в провінціях, які обирали послів до сейму, давали їм інструкції та вислуховували їхні звіти, визначали кандидатури суддів, вирішували низку важливих питань свого регіону.

Історичні подробиці

Першим обраним королем став французький принц **Генріх Валуа** (1573–1575 рр.). Під час його обрання на вимогу шляхти були затверджені «Генріхові артикули», які потім підтверджували всі обрані королі. Згідно з ними король мусив погоджувати із сеймом найважливіші питання життя держави, підтримувати релігійний мир і зберігати спокій в країні, гарантувати вільний вибір наступного монарха та зректися претензій на спадкове управління.

Сейм складався із *сенату* (до нього входили керівники католицької церкви і вищі посадові особи — воєводи, каштеляни) і *палати послів* (депутатів), яких обирали на місцевих сеймиках. У період між сеймами король керував державою спільно із радою *сенаторів-резидентів*, яка виконувала функції уряду. Усі рішення ухвалювали одно-стайно. Було право «ліберум вето», згідно з яким кожний із депутатів міг висловити незгоду щодо рішень сейму, виголосивши фразу «не дозволяю». Шляхта мала право на **конфедерацію** — союз для законної боротьби, зокрема збройної (рокош), проти заподіяних їй кривд і задля утвердження справедливості.

Думки істориків

Англійський історик Норман Дейвіс

Конфедерацію, звичайно, не слід плутати з бунтом... Конфедерація була законною процедурою. Її організовували громадяни..., які захищали право й усвідомлювали, що захищають його. Натомість бунт припускав, що мета дій незаконна і законних процедур не дотримано... Хмельницький не стверджував, що його дії законні, й не намагався сформувати конфедерацію, щоб приховати свої цілі...

Чому, на думку історика, повстання Богдана Хмельницького не було конфедерацією?

Так працював механізм шляхетської демократії. Короля обирали довічно. Монарх формував апарат управління, призначав вищих посадовців, затверджував суддів і церковних ієрархів. Король був найбільшим землевласником у державі, у його компетенції були міжнародні і військові справи. Лише королівський підпис перетворював постанови сейму в чинні документи. Тож, якщо король і був виконавцем волі шляхти, то аж ніяк не маріонеткою.

Суди в Речі Посполитій мали становий характер і підпорядковувалися сейму і королю.

Варто запам'ятати!

Аристократична шляхетська республіка — один з варіантів станової монархії, де поряд з виборним королем велику роль у керівництві державою відігравала шляхта.

Думки істориків

Український історик Петро Кралюк

Система шляхетської демократії часто характеризується як «політична анархія». Хоча така характеристика видається не зовсім справедливою. З одного боку, шляхетська демократія не дала можливості сформуватися сильній центральній владі... Проте шляхетська демократія, яка охоплювала близько 10 відсотків населення держави... давала можливість значній частці люду брати участь у політичних процесах.

1. Як, на вашу думку, ставиться історик до шляхетської демократії?
2. Чи погоджуєтеся ви з його думкою? Чому?

4. РЕФОРМАЦІЯ І КОНТРЕФОРМАЦІЯ В РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

У першій половині XVI ст. на польських і литовських землях поширилися ідеї Реформації, переважно у формі кальвінізму. Їх підтримала *частина представників шляхти, яка вбачала в протестантизмі можливість здобути церковні землі та ще більшу незалежність від центральної влади.* Однак, на відміну від країн Західної Європи, до збройної боротьби не дійшло. *Протестантизм не набув підтримки в містах, а більшість селян його ідей взагалі не зрозуміла та залишилася прихильною до католицизму або православ'я.*

За правління королів **Стефана Баторія** (1576–1586 рр.) та **Сигізмунда III** (1587–1632 рр.) в державі посилилася та зрештою перемогла католицька Контрреформація. Од-

нак інквізиторських методів боротьби в Речі Посполитій уникали. Переслідування шляхтичів-протестантів було неможливим в умовах шляхетської демократії. Перевага надавалася не жорсткому примусу, а переконанню та освіті. Задля цього запросили єзуїтів, які розгорнули мережу колегіумів, найкращих закладів освіти того часу.

Проблемним було *становище православних*, які становили близько 40 % населення держави. Вони були об'єктом змагань між Московською державою, яка претендувала на патронат над православними, і Римом. У 1596 р. була укладена Берестейська церковна унія, яка мала усунути суперечності між католиками та православними. Однак вона загострила релігійний конфлікт, зокрема між православними й уніатами. На початку XVII ст. король Владислав IV був змушений визнати права православної церкви, проте напруження у відносинах збереглося.

Думки істориків

Англійський історик Норман Дейвіс

У державі, яка не мала міцної центральної влади... годі було накинати релігійну однорідність. Шляхта вірила в те, у що хотіла, й захищала тих, хто їй подобався... Річ Посполита справді була «країною без вогнищ», де не було кампаній навернення силоміць, релігійних війн, аутодафе, Варфоломіївської ночі, Томаса чи Олівера Кромвеля. Обмеження... були незначні порівняно з жакіттами, які відбувалися у більшості європейських країн. Польська «анархія» і «золота свобода» шляхти виявилися перешкодою і для ефективного врядування, і для релігійного фанатизму.

На вашу думку, перевагою чи недоліком для Речі Посполитої історик вважає шляхетську демократію?

5. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Після укладення Люблінської унії новій державі довелося вести майже неперервну боротьбу з Московським царством, Швецією та Османською імперією за панування у Східній Європі. Ще в 1558 р. розпочалася *Лівонська війна (1558–1583 рр.)*, у якій Литва виступила на боці Лівонського ордену проти Московського царства. Король Стефан Баторій завдав відчутної поразки московському війську. Просування Москви до Балтійського моря було зупинено. Але невдовзі довелося вести боротьбу за Балтику вже зі Шведським королівством. Війна тривала з 1600 до 1635 р. і закінчилася компромісним поділом прибалтійських земель, який не задовольнив жодного із суперників.

Приєднання до Королівства Польського українських земель спричинило загострення відносин з Османською імперією і Кримським ханством. Кульмінацією протистояння стала **Хотинська війна 1620–1621 рр.**, у якій козацько-шляхетське військо зупинило наступ османів на Річ Посполиту.

Найбільші випробування випали на долю держави в XVII ст. Українське козацтво розпочало збройну боротьбу за свої привілеї. Кульмінацією козацьких повстань стала **ви-звольна війна під проводом Богдана Хмельницького**, що розпочалася в 1648 р. Війна велася з перемінним успіхом і виснажила обидві сторони. У 1654 р. до конфлікту долучилося Московське царство, а в 1655 р. послабленням Речі Посполитої скористалася Швеція. Вона захопила більшість польських земель. Цей період відомий в історії Польщі як **«Великий Потоп»**. Країна опинилася під загрозою повного зникнення з мапи Європи. Але поляки змогли відбити шведський наступ та укласти мир, втративши васальне Пруське князівство. Також за Вічним миром 1686 р. вдалося домовитися з Московською державою про поділ українських земель по річці Дніпро. Польща стримала османський наступ, втративши, однак, частину Поділля.

Останні успіхи Речі Посполитої припадають на правління короля Яна III Собеського (1676–1696 р.). Саме він зупинив просування османів у Європі та відновив південні кордони держави. Але вже на початку XVIII ст. слабка децентралізована держава потрапляє у залежність від сусідів.

Таким чином, Річ Посполита була особливою державою. **У той час, коли більшість європейців жили в умовах абсолютистської монархії і сильної державної влади, шляхетні громадяни Речі Посполитої найбільше цінували свою «золоту вольність», право на опір втручанню держави в суспільні справи та покладалися на власні сили.**

Атака гусарії
(картина художника Олександра Орловського, початок XIX ст.)

Підготуйте історичну довідку про перемогу польського війська над турками під Віднем у 1683 р. та роль українських козаків у цій перемозі.

Думки істориків

Англійський історик Норман Дейвіс

Польсько-литовська Річ Посполита мала низку рис, які відрізняли її від більшості західноєвропейських держав тодішнього періоду... Цю державу можна ліпше схарактеризувати як монархічну республіку, ніж як... монархію. Вона була більш республіканська за структурою й духом, ніж конституційні монархії Англії і Швеції, і діаметрально протилежна абсолютистським системам Франції, Іспанії і Росії.

Залучивши додаткові аргументи, доведіть або спростуйте думку історика.

ЗНАЮ МИНУЛЕ ∞ ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ∞ ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАЦИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

∞ Знаю і систематизую нову інформацію

1. Що нового дізналися про Річ Посполиту порівняно з уроками історії України?
2. Коли і на яких умовах була укладена Люблінська унія?
3. Поясніть значення понять, вміщених у хмаринці.
4. Що таке конфедерація? За яких умов її скликали?
5. Розкрийте зміст поняття «ліберум вето».
6. Виконайте онлайн-вправу:

«Річ Посполита — шляхетська республіка»

<https://cutt.ly/rhVYOph>

∞ Обговорюємо в групі

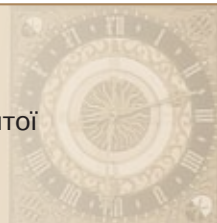
1. Чому, на вашу думку, деякі історики вважають, що «ідеалам польської шляхти властивий присмак сучасності»? У чому ці ідеали актуальні для сучасних демократичних країн?
2. Поясніть, чому в Речі Посполитій перемогла Контрреформація? Чому утвердження позицій католицької церкви не супроводжувалося релігійним насильством?

∞ Мислю творчо

За допомогою додаткових джерел інформації підготуйте та проведіть у класі дискусію на тему: «Чому Річ Посполита не стала абсолютною монархією».

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1569 р.	Люблінська унія, утворення Речі Посполитої
1596 р.	Берестейська унія
1620–1621 рр.	Хотинська війна

Тридцятилітня війна

Як релігійні війни XVI ст. в Європі вплинули на міжнародні відносини? Поміркуйте, яку війну можна назвати загальноєвропейською.

1. МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ В ЄВРОПІ на початку XVII ст. ПРИЧИНИ ВІЙНИ

Історичні подробиці

У Середньовіччі відносини між правителями європейських держав регулювалися за участі Римських Пап. Саме вони сварили, мирили, судили, відлучали від церкви королів та імператорів. У XVI — на початку XVII ст. значна частина Європи вже не підпорядковувалася Риму, оскільки була протестантською. Католицькі монархи добилися відносної незалежності. Звільнення держав з-під жорсткої церковної опіки поставило монархів і католицьких, і протестантських перед необхідністю створити власну систему для регулювання відносин між ними. Саме така система зародилася під час **Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.)**.

На початку XVII ст. загострилося протистояння між провідними європейськими державами, зокрема Франції з Іспанією і Священною Римською імперією, якими правила династія Габсбургів. Габсбурги прагнули утвердити своє панування в Європі. Їх підтримувала католицька церква, яка зміцнила свої позиції. Посилився тиск католиків на протестантів.

Поміркуймо!

Які причини посилення позицій католицької церкви в цей період?

Прагнучи не допустити посилення впливу Габсбургів у Європі, Франція підтримувала німецьких князів-протестантів. Для протидії католицизму німецькі протестантські князі в 1608 р. об'єдналися в *Євангелістську унію*. У 1609 р. створено *Католицьку лігу*. Її метою було відновити католицизм по всій території Священної Римської імперії, а також у тих країнах, де закріпилася Реформація. Західна Європа розділилася на два табори. *Причинами війни, що назріла, були суперечності між Габсбургами та їхніми супротивниками, боротьба між католиками та протестантами.*

Працька дефенестрація
(гравюра XVII ст.)

Приводом до початку війни стала подія, яка відбулася у Празі. Гоніння габсбурзької влади на протестантів і всіх прихильників незалежності обурили містян. **23 травня 1618 р.** вони увірвалися до Празького граду (замку) і викинули з вікна трьох представників Габсбургів. Ця подія увійшла в історію як *Працька дефенестрація* (від латин. de fenestra — з вікна), і стала приводом до початку *Тридцятилітньої війни (1618–*

1648 рр.). Так Чехія виступила проти влади Габсбургів.

Локальний конфлікт переріс у загальноєвропейський. Обидві сторони шукали союзників і готувалися до війни. *На боці Габсбургів* виступила Іспанія, Португалія, Річ Посполита, Папська держава. *До антигабсбурзької коаліції* долучилися Франція, Нідерланди, Швеція, Данія, протестантські князівства Німеччини, а підтримали також Англія і Шотландія.

Діємо: практичні завдання

Працюючи з текстом підручника заповніть у зошиті таблицю «Тридцятилітня війна».

ТРИДЦЯТИЛІТНЯ ВІЙНА		
Причини війни		
Привід до війни		
Період війни	Головні події	Результат періоду війни
Загальні підсумки війни		
Наслідки війни		

2. ВОЄННІ ДІЇ. ОСНОВНІ ЕТАПИ ВІЙНИ

Тридцятилітню війну поділяють на чотири періоди.

І. ЧЕСЬКИЙ ПЕРІОД ВІЙНИ (1618–1624 рр.)

Після подій 23 травня 1618 р. чеський сейм обрав новий уряд. Улітку 1619 р. сейм позбавив імператора **Фердинанда II Габсбурга** влади над Чехією, вигнавши з неї єзуїтів. Натомість королем Чехії було проголошено **Фрідріха Пфальцьського**.

Фердинанд II, уклавши угоду з Католицькою лігою, отримав допомогу від Папи Римського. У листопаді 1620 р.

об'єднані сили імператора і Католицької ліги в **битві біля Білої Гори** поблизу Праги розгромили чеське військо.

Перемога Габсбургів зумовила занепад Реформації на чеських землях. Фрідріх Пфальцський опинився у вигнанні. У країну хлинув потік єзуїтів. Усі священники-некатолики були вигнані з країни. Будь-які богослужіння, крім католицького, були заборонені. Землі страчених і вигнаних чеських дворян були продані католикам.

Поміркуймо!

У житті кожного народу відбувалися важливі події, про які країна зберігає пам'ять. Для чехів така подія — битва на Білій Горі. Щорічно восени поблизу Праги на історичному місці — Біла Гора — відбувається реконструкція цієї битви. Це свято незламного духу чеського народу, пам'ять про те, яку ціну заплатили чехи за свою національну свободу.

Битва на Білій Горі
(історична реконструкція)

Що більше об'єднує народ: перемога чи програна битва?

II. ДАНСЬКИЙ ПЕРІОД (1625–1629 рр.)

Перемога Габсбургів викликала занепокоєння в протестантській коаліції. Першою проти Католицької ліги виступила Данія. Наступ данського короля Кристіана IV, підтриманий протестантами Німеччини, був успішним. Імператор Фердинанд II вирішив створити власну армію. Її очолив **Альбрехт Валленштейн**.

Історичні подробиці

Альбрехт Валленштейн — чеський дворянин, у молодості змінив протестантську віру на католицьку. Після битви біля Білої Гори за безцінь скуповував землі, став найбагатшою людиною Чехії. Запропонував Фердинанду II план створення великого найманого війська, яке повинно було утримуватися за рахунок завойованих територій. «Війна годує війну» — таким було його правило.

Альбрехт Валленштейн
(гравюра XVII ст.)

Війська данців програли у кількох битвах. Вдершись у Данію і погрожуючи її столиці Копенгагену, Валленштейн змусив данського короля припинити воєнні дії. Таким чином, Габсбурги виграли і другий період війни.

III. ШВЕДСЬКИЙ ПЕРІОД (1630–1635 рр.)

Із зміцненням Габсбургів у Північній Німеччині не погоджувалися Швеція, Англія і Франція. У 1630 р. у Померанії висадилася невелика, але добре озброєна, дисциплінована шведська армія на чолі з королем Швеції **Густавом-Адольфом**. *«Не грабувати»* — саме такий суворий наказ короля виконувала армія, що і забезпечило їй підтримку серед населення. Після перемоги над армією Католицької ліги в 1631 р. під Лейпцигом шведська армія зайняла столицю Баварії Мюнхен — центр католицьких сил Німеччини.

Фердинанд II Габсбург вирішив повернути А. Валленштейна. Він швидко створив армію найманців. У 1632 р. неподалік Лютцена армія А. Валленштейна була розгромлена. Але в цій битві загинув і шведський король, що пришвидшило втрату шведами їхньої позиції у Німеччині. Імперські й іспанські війська спустошили землі протестантських князів у Західній Німеччині, і ті почали шукати примирення з імператором.

IV. ФРАНКО-ШВЕДСЬКИЙ ПЕРІОД (1635–1648 рр.)

У війну на цьому етапі вступила Франція, яка уклала союз із Швецією. Цей найдовший період війни тривав в умовах виснаження обох сторін. Бої точилися з перемінним успіхом. Військова перевага повільно схилялася на бік Франції і Швеції. Але «всі держави були перевтомлені і всі бажали миру».

3. ВЕСТФАЛЬСЬКИЙ МИР.

НАСЛІДКИ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ

У **1648 р.** у містах Мюнстері та Оснабрюці Священна Римська імперія, Франція і Швеція підписали *Вестфальський мирний договір*. Він *заклав основу нового порядку в Європі*.

За умовами миру Швеція отримала нові володіння в Німеччині. Вона контролювала гирла великих річок — Везери, Ельби й Одери і стала панівною державою на Балтійському морі. Франції відійшла частина Ельзасу та Лотарингії. Була визнана повна незалежність Голландії і Швейцарії. Вестфальський мир закріпив політичну роздробленість Німеччини.

Тридцятилітня війна стала одним із найкривавіших конфліктів в історії. Вона спричинила значні збитки та людські втрати. У Чехії із 2,5 млн населення (1618 р.) до середини XVII ст. залишилося 700 тис. осіб. У різних кутках Європи лютували епідемії тифу та чуми.

Діємо: практичні завдання

Опрацюйте історичну карту на с. 122 та виконайте завдання до неї.

1. Покажіть на карті територіальні зміни, які відбулися в Європі внаслідок підписання Вестфальського мирного договору. Які держави, за підсумками війни, втратили території, які — здобули нові?

2. Поміркуйте, між якими державами в майбутньому виникли територіальні конфлікти в результаті таких змін.

Український Всесвіт

Українські козаки у Тридцятилітній війні

Значна кількість козаків брала участь у Тридцятилітній війні, і на певних її етапах, і в певних кампаніях вони відігравали значну роль.

У деякі періоди Тридцятилітньої війни в ній брало участь 10–12 тис. козаків, що, за мірками того часу, становило значну військову силу. Між 1619 і 1637 рр. участь козаків у цій війні була майже неперервною. Вони швидко здобули репутацію хоробрих і витривалих, а водночас недостатньо дисциплінованих і надмірно жорстоких вояків.

Відомо, що до козаків виявляв активний інтерес шведський король Густав-Адольф, який їх називав «ворожими дияволами» і заохочував переходити на службу до своєї армії.

Із праці сучасного українського дослідника Дмитра Наливайка «Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.»

Чому українські козаки були такими затребуваними воїнами в битвах Тридцятилітньої війни?

Думки істориків

Англійський історик Норман Дейвіс

Тридцятилітню війну (1618–1648 рр.) можна вважати за один з епізодів правічного німецького конфлікту між імператором і рештою володарів. З іншого боку, її можна назвати продовженням міжнародних релігійних війн між католиками і протестантами, а ще з іншого — важливим етапом континентальної боротьби за верховенство, в якій брали участь більшість держав і володарів Європи.

Чи погоджуєтеся ви з твердженням історика? Аргументуйте свою думку.

Тридцятилітня війна (1618–1648 рр.)

1. Уважно розгляньте карту й назвіть, у межах яких країн і держав відбувалися події Тридцятилітньої війни.
2. Покажіть місця подій, згаданих у тексті параграфа.
3. Схарактеризуйте за картою територіальні зміни в Європі за підсумками Тридцятилітньої війни.

ЗНАЮ МИНУЛЕ ✎ **ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ** ✎ **ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ**

ЗАЩИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

✎ Знаю і систематизую нову інформацію

1. Розташуйте події Тридцятилітньої війни в хронологічній послідовності. Поясність, яке значення вони мали на перебіг війни.

2. Утворіть логічні пари із назв історичних подій і їхніх наслідків.

1 Євангелістська унія та утворення Католицької ліги

А Поразка Реформації в Чехії

2 Битва біля Білої Гори

Б Перемога Габсбургів у війні проти Данії

3 Створення армії А. Валленштейна

В Посилення Швеції та Франції, визнання незалежності Швейцарії та Голландії

4 Вестфальський мирний договір

Г Розгортання Тридцятилітньої війни

Г Перемога Швеції у битві під Лейпцигом

3. Назвіть причини та наслідки війни. Яка подія стала приводом до початку війни?

4. Коли було укладено Вестфальський мир? Які його умови?

5. Виконайте онлайн-вправу: <https://cutt.ly/skH7WOv>

✎ Обговорюємо в групі

1. Чому католицька Франція підтримувала у війні німецьких князів-протестантів?
2. Голландський філософ і юрист XVII ст. Ґуґо Ґроцій стверджував, що держави, як і люди, можуть і повинні домовлятися між собою «для загальної користі». Договори між державами повинні набувати значення закону, якого слід суворо дотримуватися. Чи погоджуєтеся ви із цим твердженням? Чи є актуальним воно сьогодні? Аргументуйте свою думку.

✎ Мислю творчо

Виконайте творчий проєкт (презентацію, лепбук) «Тридцятилітня війна очима пересічного жителя Європи».

**Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію.
Запам'ятайте їх:**

1618–1648 рр. Тридцятилітня війна

Практична робота. Західноєвропейські держави за Раннямодерної доби

1. ІСТОРІЯ ДЕРЖАВ МОВОЮ ДЖЕРЕЛ

Прочитайте уривки історичних джерел і виконайте завдання.

1. Визначте, до історії яких держав належать джерела.
2. Яку історичну подію висвітлено в кожному з них?
3. Складіть по два запитання до кожного джерела.

Джерело 1

Як ви бачите, я зараз серед вас не для розваг чи забави, але сповнена рішучості в самій гушці і в запалі битви залишитися жити чи померти серед вас... в ім'я мого Господа, мого королівства, мого народу, моєї честі та моєї крові. Я знаю, що наділена тілом слабкої і тендітної жінки, але в мене серце і душа короля, і короля Англії. І я думаю, це брудна брехня... що іспанець (Філіп II) чи будь-який інший правитель Європи можуть наважитися переступити кордони мого королівства... Я сама візьмусь за зброю, сама стану вашим генералом, вашим суддею і нагороджу кожного по заслугах на полі битви.

Джерело 2

Відтоді, як вони скинули із себе ярмо іспанського поневолення, як чудово вони розвивали всі свої здібності...

Усьому світові здається дивом, що така маленька країна, навіть менша від наших двох кращих графств, маючи мало природних багатств, харчових запасів, лісів та інших необхідних припасів для війни або миру...

Велике рибальство і вилов оселедця є головним заняттям і головною золотою жилкою Об'єднаних провінцій...

Джерело 3

Ми, Сигізмунд Август... оголошуємо даною грамотою таке:... щоб завершено було те з'єднання або унія Великого князівства Литовського з королівством Польським...

Знаючи, що це об'єднання приносило велику славу і користь обом народам, ми спрямували на це діло нашу думку і волю, призначили без зайвого згаювання тут спільний сейм, щоб вирішити і здійснити це діло...

2. ПРАЦЮЄМО З КОНТУРНОЮ КАРТОЮ

1. Окресліть та позначте на контурній карті території абсолютних монархій і республік, що існували в XVI–XVIII ст.

2. Окремо виділіть на карті кольором регіони поширення католицизму, протестантизму і православ'я.

3. Окресліть українські землі в XVI–XVIII ст. Визначте, до складу яких держав вони входили.

3. ХМАРИНКА З ІСТОРІЄЮ

Утрехтська унія Протекторат
Нантський едикт
Олівер Кромвель Тридцятилітня війна
Шляхетська демократія
Вільгельм Оранський
Ліберіум вето Біла Гора Генріх XVII
Королівська реформація Гугеноти

1. Складіть перелік персоналій, історичних джерел, термінів, які згадуються у хмаринці. З якими подіями, державами вони пов'язані?
2. Дізнайтеся, які пам'ятники, пам'ятки нагадують сьогодні нам про події, названі у хмаринці.

4. ЕКСКУРСІЯ ОДНІЄЇ КАРТИНИ

Підготуйте екскурсію на виставці однієї картини. Розкажіть глядачам, які особливості розвитку суспільства Ранньомодерного часу зобразив художник. Яку роль в історії відіграв герой полотна? Висловіть припущення, про що міг бути діалог Коперника з Богом, якими були його почуття в цей момент.

Коперник. Бесіда з Богом
(картина художника Яна Матейка, 1873 р.)

4. ПОРТРЕТНА ГАЛЕРЕЯ

Запрошуємо вас до портретної галереї.

1. Пригадайте цих історичних діячів та назвіть держави, з якими пов'язана їхня діяльність.
2. Яку роль вони відіграли в історії?
3. Чи вдалося художникам, на вашу думку, передати їхній характер?
4. Чия діяльність пов'язана з українськими землями?

Альбрехт Валленштейн
(гравюра XVII ст.)

Жан-Батист Кольбер
(портрет роботи
художника П'єра Мін'єра,
1667 р.)

Маргарита Пармська
(портрет роботи
художника Антоніса Мора,
1562 р.)

Марія Стюарт в юності
(портрет роботи
художника Франсуа Клуе,
1555–1559 рр.)

Стефан Баторій
(портрет роботи
художника
Мартіна Кобера, XVI ст.)

5. ІСТОРИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ

У 1614 р. французький король розпустив Генеральні Штати, які потім не скликалися 175 років. Чи можливо було таке в Англії того часу? Обґрунтуйте свою думку.

Узагальнення з розділу 3 «Держави Західної Європи в XVI–XVII ст.»

1. ВІРТУАЛЬНА ГРА «ІСТОРИЧНИЙ КВЕСТ»

Запрошуємо взяти участь в онлайн-грі та пригадати найважливіше з історії країн Західної Європи в XVI–XVII ст.

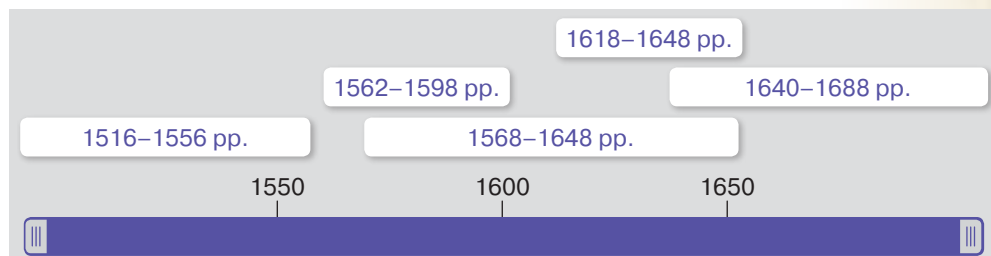
2. ІСТОРІЯ НА ШКАЛІ ЧАСУ

<https://cutt.ly/7hCyZm1>

1. Визначте та назвіть, які історичні періоди позначені на шкалі часу.

2. Умовно або письмово в зошиті розташуйте на шкалі часу такі події: Нантський едикт, поразка «Непереможної армади», Варфоломійська ніч, Акт про супрематію, «Славна революція», Білль про права, Утрехтська унія, битва під Лепанто, Вестфальський мир, Люблінська унія.

3. Назвіть історичних діячів/діячок, з якими пов'язані запропоновані історичні події.

3. ЕЛЕМЕНТИ ЦІЛОГО

1. Утворіть логічні ланцюжки: усно поєднайте назви міст/країн, дати, поняття/терміни, імена діячів, пов'язані єдиним логічним зв'язком.

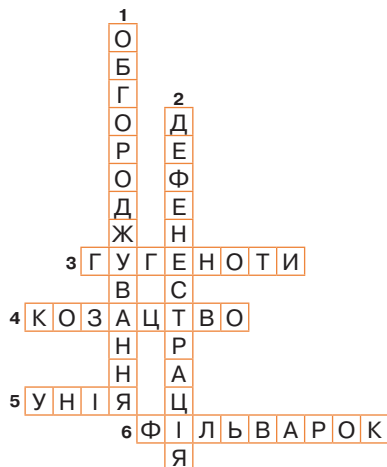
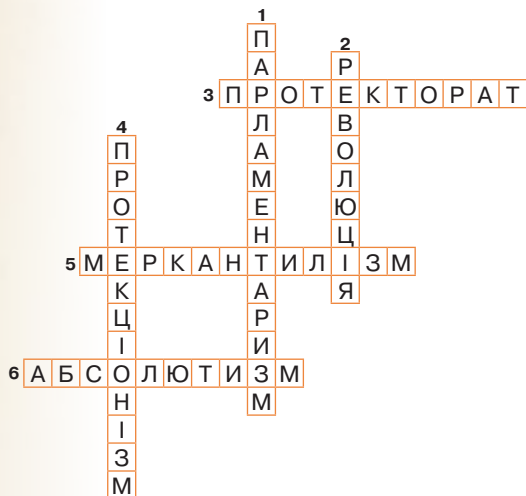
2. Назвіть причини й наслідки утворених історичних подій.

Утрехт	1569 р.	Едикт	Фердинанд III Габсбург
Лондон	1579 р.	Мир	Генрі IV Бурбон
Мюнстер, Оснабрюк	1598 р.	Унія	Вільгельм I Оранський
Люблін	1648 р.	Білль	Вільгельм III Оранський
Нант	1689 р.	Унія	Сигізмунд II Август

4. КРОСВОРД НАВПАКИ

Об'єднайтеся з однокласниками/однокласницями в групи та складіть запитання до кросвордів. Обмінуйтеся запитаннями між групами.

5. ЗАЙМІТЬ ПОЗИЦІЮ

Однією з ключових змін, що відбулися протягом Ранняго Нового часу, є перехід від станово-представницької монархії до абсолютної монархії. За абсолютної монархії частина держав досягла вершини могутності (наприклад, Франція, Іспанія), однак в інших суспільствах, як от в Англії та Нідерландах, спроби встановити абсолютизм викликали загальнонародні революції, що завершилися або установами республіки, або обмеженням влади короля парламентом.

Пригадайте з вивченого матеріалу, у чому полягають позитивні й негативні аспекти абсолютної монархії. Підібрані аргументи запишіть у накреслену в зошиті таблицю.

Абсолютизм	
За	Проти

6. ДОСЛІДНИЦЬКА ЛАБОРАТОРІЯ

Виконайте аналіз історичного джерела за допомогою пам'ятки.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛА

1. Що це за документ? Де і коли створений? Хто автор? До якого виду документів належить?

2. Про що, кого йдеться в тексті? Що саме говориться?
3. На які суспільні чи особистісні цінності вказує чи спирається документ?
4. Чи є об'єктивною наведена інформація? Чи можна довіряти цьому документу?
5. Як використати документ у вивченні цієї теми? Чим він корисний?

І тому названі Духовні й Світські Лорди та Громади, з огляду на згадані грамоти й вибори, зібравшись нині як повне і вільне представництво цього народу, ... заявляють, для відновлення і засвідчення своїх давніх прав і вольностей, таке:

- що спроби призупиняти закони або виконання законів за королівською волею, без згоди Парламенту, незаконні;
- що позбавлення від законів або виконання законів за королівською волею, так, як її присвоювано і застосовувано в недавній час, незаконні;
- що стягування зборів на користь і в розпорядження Корони, під приводом прерогативи, без згоди Парламенту або за довший час або в іншому порядку, ніж установив Парламент, незаконне;
- що звертатися з клопотаннями до короля, то є право підданих, і всіляке затримання і переслідування за такі клопотання незаконне;
- що набір або утримання постійного війська в межах королівства в мирний час інакше, як за згодою Парламенту, є противне законів;
- що піддані, котрі є протестантами, можуть носити зброю, відповідну їхньому становищу, і так, як дозволено законом;
- що вибори членів Парламенту повинні бути вільні;
- що свобода слова, дебатів і актів у Парламенті не повинна бути утискувана або оспорювана в будь-якому суді або місці, окрім Парламенту...
- що всі надання і обіцянки з сум, очікуваних від штрафів і конфіскацій, до засудження незаконні й недійсні;
- і що для усунення всіляких зловживань і для поліпшення, зміцнення і збереження законів Парламент повинен скликатися часто.

7. ЩО МИ ЗНАЄМО З ТЕМИ

Перевірте, як ви засвоїли матеріал теми за допомогою онлайн-тесту. Для виконання завдань скористайтеся посиланнями або смартфоном — зчитайте QR-код.

<https://forms.gle/KCbS3E4kkm5oWC3k7>

БАЖАЄМО УСПІХУ!

